

**ІНТЕГРАЦІЯ
НАУКИ І ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ
ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**

Навчальний посібник

Полтава–2013

УДК 378:001–044.247(075)

ББК 74.584я73

I 73

Рекомендовано до видання ученою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка 27 грудня 2012 р., протокол № 6.

Авторський колектив: доктор економічних наук, професор, Л.І. Яковенко; кандидат економічних наук, доцент Т.А. Непокупна; кандидат економічних наук, доцент Степаненко С.В.; кандидат економічних наук О.В. Пащенко; кандидат економічних наук Б.О. Шевченко; викладач М.І. Яковенко

Рецензенти:

С. С. Ніколенко, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії ВНЗ Укоопспілки "Полтавський Університет економіки і торгівлі"

Б. Я. Кузняк, доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

В. С. Жученко, доктор економічних наук, професор кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

I 73 Інтеграція науки і вищої освіти як фактор становлення економіки знань : навч. посіб. / за заг. ред. Л. І. Яковенко. – Полтава : Скайтек, 2013. – 208 с.

У навчальному посібнику проведений комплексний аналіз сучасних інтеграційних процесів науки і вищої освіти. Розкрито сутність концепції економіки знань як методологічної основи дослідження науково-освітньої інтеграції, визначено основні напрями такої взаємодії. Особлива увага приділяється висвітленню соціогуманітарних аспектів інтеграції науки і освіти, обґрунтуванню ролі інтелектуально-творчого потенціалу людини, соціального партнерства у науково-освітній взаємодії.

Рекомендовано для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами інтеграції науки і освіти.

УДК 378:001–044.247(075)

ББК 74.584я73

ISBN 978-966-7723-75-0

© ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013

© Л.І. Яковенко, Т.А. Непокупна,

С.В. Степаненко, О.В. Пащенко,

Б.О. Шевченко, М.І. Яковенко, 2013

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКИ І ОСВІТИ В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ	9
ТЕМА 1. Концепція економіки знань як складова теорії постіндустріального суспільства	11
ТЕМА 2. Інноваційний характер економіки знань	31
ТЕМА 3. Інтегративний потенціал науки і знання	45
Розділ 2. АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НАУКИ І ОСВІТИ	65
ТЕМА 4. Передумови та рівні інтеграції науки і освіти	67
ТЕМА 5. Інноваційна інфраструктура та форми інтеграції	83
ТЕМА 6. Інтелектуальна складова в інтеграційних процесах	103
Розділ 3. СОЦІОГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	117
ТЕМА 7. Соціокультурні основи інтеграційний процесів	119
ТЕМА 8. Творчий потенціал людини в інтегративній взаємодії науки і освіти	135
ТЕМА 9. Партнерство у забезпеченні ефективної інтеграції науки і освіти	149
ПІСЛЯМОВА	165
ДОДАТКИ	171
ТЕСТИ	182
ЛІТЕРАТУРА	189

ВСТУП

В епоху глобалізації та становлення економіки знань посилення інтегративних процесів, партнерської взаємодії, розвитку мереж стає умовою інноваційного розвитку національної економіки. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває аналіз процесів, що відображають зростання взаємозалежності і взаємообумовленості таких ключових сфер сучасного суспільства, як наука і вища освіта, а також факторів, що сприяють їх розвитку. У взаємодії цих двох сфер формуються нові форми інтеграції, які мають значний потенціал суспільних змін. Формуючи інноваційний потенціал економічної системи, посилення інтеграції науки і освіти активно впливає на відтворювальні контури суспільного виробництва. Науково-освітня інтеграція покликана стати генератором подолання кризи в економічній системі, надання їй ознак інноваційності,

формування нових структурних пропорцій, фактором переходу до траєкторії економічного зростання.

Актуальність дослідження сучасних інтеграційних процесів науки і вищої освіти зумовлена проблемами, які спостерігаються у цих сферах. По-перше, відсутня належна фундаменталізація освіти, скорочується її гуманітарна складова, спостерігається тенденція до значного зниження гуманізації як науки, так і освіти; відсутня екологізація науки, хоча це нині є вимогою часу. Постає завдання вироблення прогнозу розвитку не окремих сфер, приміром, науки чи освіти, а прогнозу розвитку усієї економічної системи, а в його межах – визначення заходів, які необхідні для її розвитку. Очевидно, що без тісної взаємодії, співпраці системи науки і освіти перспективні завдання не можуть бути розв'язані. Таке об'єднання є не штучним, а природним; у світовій практиці воно виступає єдино можливим напрямом, який націлений на конкретний результат.

По-друге, наявність кризових явищ і суперечностей в системі організації науки і освіти, які сформувалися упродовж років незалежності, є наслідком незавершеності реформ, а також недостатності фінансування з усіх джерел – державних, приватних, власних коштів. На наш погляд, подолання кризи в системі науки і освіти має визначатися новим підходом до осмислення єдності науки і освіти як до необхідності узгодження між світовою наукою, яка активно розвивається, вдосконалюється та поширює свої здобутки завдяки сучасним технологіям, і вітчизняною освітою, яка в умовах нових революційних відкриттів у сфері науки відстає від неї за змістом. Нині функціонування освіти поза контекстом науки є неможливим.

По-третє, вивчення інтеграційних процесів актуалізується ще й тому, що сучасна вища освіта за

своїм змістом і методами має стати науковою. Змінюються освітня парадигма, цілі і засоби освітньої діяльності, однак наука в системі освіти фактично не функціонує. Проте завданням освіти має стати не набуття готових знань, а їх отримання у результаті навчального і наукового пошуку, спільного вироблення знань у навчальному процесі, партнерських взаємодій студента і викладача, учня і вчителя. Саме цим визначається необхідність послідовної реалізації комплексу інтеграційних проєктів.

У пропонованому навчальному посібнику визначено, що інтелектуальний капітал – основа економіки знань – не може створюватися і розвиватися лише в одному із секторів – в науці, освіті або бізнесі; виявлено, що процес інтеграції науки, освіти і бізнесу не набув належного імпульсу і часто носить суб'єктивний характер – кожна сторона взаємодії намагається підкорити дії іншої сторони відповідно до своїх інтересів; виділено основні форми інтеграції науки, освіти і бізнесу; з'ясовано, що однією з ефективних організаційно-економічних форм інтеграції науки, освіти і виробництва є кластери.

Ефективна реалізація інтеграційної взаємодії науки і освіти в контексті суспільних трансформацій та інноваційний розвиток в Україні наразі вимагає не формального, а змістовного конструктивного діалогу між дослідниками, які пропонують проєкти, моделі, стратегії, державними діячами та діловими колами, орієнтованими на сектор високих технологій і, зрештою, між учителями, інженерами, висококваліфікованими фахівцями різних галузей. Елементами подібного діалогу можуть бути і конференції, круглі столи, симпозіуми, комунікації найрізноманітнішого формату. Мета такого діалогу – виникнення в суспільстві стратегічного суб'єкта інноваційного розвитку. Прикладом такого діалогу є

організовані кафедрою політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка у 2005–2011 рр. чотири всеукраїнські конференції "Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації"¹, у рамках яких активно обговорювалися проблеми інтеграційної взаємодії наукових і начальних установ, інноваційного розвитку, людиноцентризму, соціалізації та гуманізації економіки; проводилися круглі столи, в яких брали участь науковці, представники бізнесу і влади.

Предметом навчального посібника є система соціально-економічних відносин, що виражають сутність, функції та напрями розгортання інтеграції науки і освіти в умовах становлення економіки знань. У навчальному посібнику розроблено теоретико-методологічні засади інтеграції науки і освіти як складника тристоронньої інтеграції науки-освіти-виробництва, проаналізовані тенденції, чинники, ефекти, бар'єри цього процесу, сформульовані пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії науки і освіти у навчальній, освітній, теоретичній і практичній роботі.

---

¹ Див.: Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т. 1. – Полтава : Скайтек, 2005. – 264 с.; Т. 2. – Полтава : Скайтек, 2005. – 240 с.; Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Том 1. – Полтава : Скайтек, 2007. – 180 с.; Том 2. – Полтава : Скайтек, 2007. – 160 с.; Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2009. – 232 с.; Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2011. – 368 с.

Розділ І.

***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ
НАУКИ І ОСВІТИ
В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ***

ТЕМА 1.

Концепція економіки знань як складова теорії постіндустріального суспільства

Основні питання

*Сутність та основні риси теорії
постіндустріального суспільства*

*Методологічні передумови формування
концепції економіки знань*

*Економіка знань у структурі
постіндустріальної економіки*

Із розвитком інформаційних технологій та посиленням впливу інформаційних процесів на економіку і суспільство в цілому відбувається переосмислення і перегляд теоретичних концепцій, що описують ці події. Вирішальна роль інформації та науково-технічних досягнень у подальшому поступі людства й особистості знайшла своє відображення у великій кількості наукових концепцій, котрі у другій половині ХХ ст. взаємодоповнювали і змінювали одна одну. Так, ідеї постіндустріального суспільства поступово модифікувались у концепції інформаційного суспільства, суспільства знань та мережевого суспільства (суспільства мережових структур). Є підстави розглядати окреслені доктрини як окремі напрями в руслі єдиної теорії постіндустріального суспільства, адже усі вони, по-перше, володіють спільною методологією дослідження, а, по-друге, націлені на наукове дослідження сучасної соціально-економічної реальності, у якій на перший план виходять ознаки новітнього суспільного устрою.

Основоположником теорії постіндустріального суспільства вважають відомого американського економіста і соціолога Д. Белла, автора праці "Прийдешнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування" (1973 р.). Обґрунтування теоретичних положень постіндустріалізму здійснено також у працях відомих західних дослідників М. Янга, О. Тофлера, П. Дракера, Р. Хейлбронера, Р. Дарендорфа, Г. Кана та ін.

Головним методологічним принципом постіндустріальної теорії є те, що вона розглядає суспільно-економічний розвиток на основі зростання та вдосконалення продуктивних сил і більше того – на основі технологічної організації суспільного виробництва, технологічного способу виробництва¹.

Застосування принципу технологічної організації суспільного виробництва дозволяє не тільки періодизувати історичний розвиток суспільства, але й забезпечує визначення рівня суспільно-економічного розвитку кожної країни на основі секторного методу. Цей метод базується на тому, що суспільне виробництво виступає у формі певних секторів: первинного (сільське господарство, гірнична справа, рибальство), вторинного (промисловість) і третинного (сфера послуг).

Закономірна зміна місця і ролі секторів визначає зміну стадій суспільно-економічного розвитку. Так, панування сільського господарства і добувної промисловості становить визначальну рису доіндустріального суспільства. У доіндустріальному суспільстві використовується природна енергія сонця, води і вітру; для нього є характерними архаїчні економічні відносини, ручна праця і низька її продуктивність.

Індустріальна стадія, яка зумовлена промисловою революцією кінця XVIII – початку XIX ст., характеризується створенням і пануванням великого машинного виробництва, що прискорює науково-технічний прогрес, забезпечує швидкий розвиток продуктивних сил. Водночас поглиблення поділу праці перетворює робітника в часткового працівника, придаток машини. На зміну особистій залежності, яка була характерною для доіндустріального суспільства, приходить юридична, формальна свобода. Однак, робітник, позбавлений засобів виробництва, виявляється фактично залежним від капіталіста, власника засобів виробництва. Отже, для індустріальної стадії характерним є панівне становище промисловості (вторинного сектора).

Постіндустріальне суспільство виникає в результаті науково-технічної революції, яка забезпечує зростання продуктивності праці у матеріальному виробництві,

спочатку відносно, а потім і абсолютне зменшення зайнятих у ньому і прискорений розвиток сфери послуг. За словами Д. Белла "першою і найпростішою характеристикою постіндустріального суспільства є те, що більша частина робочої сили вже не зайнята у сільському господарстві й обробній промисловості, а зосереджена у сфері послуг, до якої належать торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, а також сфера науки, освіти й управління"². Дане зрушення, на думку Д. Белла, має настільки важливе значення, що він вважає за необхідне доповнити трьохсекторну модель К. Кларка ще двома секторами: четвертинним і п'ятеринним. Ці два сектори виділяються в межах того єдиного підрозділу, яким, за К. Кларком, вважався третинний сектор³; у підсумку власне третинний сектор скорочується у схемі Д. Белла до таких галузей, як транспорт і комунальне господарство, тоді як до четвертинного належать торгівля, фінансові послуги, страхування і операції з нерухомістю, а до п'ятеринного – охорона здоров'я, освіта, наукові дослідження, індустрія відпочинку і сфера державного управління⁴. Розвиток і зростання саме останнього сектора, на думку Д. Белла, є вирішальним фактором для постіндустріального суспільства.

У моделі Д. Белла сервісна економіка представлена трьома секторами: третинним, четвертинним і п'ятеринним. Сам родоначальник постіндустріалізму пояснює це тим що, по-перше, сервісний сегмент був притаманний усім типам суспільств, а, по-друге, термін "послуги" – доволі розпливчастий і в економічному розумінні – "безформенний": у доіндустріальних умовах – це головним чином домашні чи особисті послуги, в індустріальному суспільстві – це допоміжна стосовно виробництва діяльність (комунальні служби, транспорт,

сфера фінансів та управління нерухомістю), за постіндустріалізму широкого розповсюдження набувають гуманітарні (освіта, охорона здоров'я, соціальні служби) і професійні послуги (аналіз і планування, дизайн, програмування тощо)⁵. Розвиток і зростання саме останнього сектора (охорона здоров'я, індустрія відпочинку, сфера державного управління, освіта, наукові дослідження), на думку Д. Белла, є вирішальним для становлення постіндустріального суспільства.

**Деніел Белл,
американський соціолог і
публіцист, засновник теорії
постіндустріального суспільства**

Постіндустріальна, або інформаційна ера, настає в результаті довгого ланцюга технологічних змін... Якщо ми визначаємо постіндустріальне суспільство як таке, де відбулося зрушення від промислового виробництва до сфери послуг, то отримаємо, що Велика Британія,

майже уся Західна Європа, Сполучені Штати і Японія увійшли до постіндустріальної доби. Але якщо ми визначимо інформаційне суспільство як таке, у якому існує науковий потенціал і здатність трансформувати наукові знання у кінцевий продукт, ... то можна сказати, що лише Сполучені Штати і Японія відповідають даній умові

Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество

Інтеграція останніх двох із перелічених складників і складає предмет дослідження навчального посібника.

Водночас, більшість сучасних дослідників розглядають сферу послуг у рамках єдиного третинного сектора, оскільки збільшення кількості секторів (насамперед, поділ сфери послуг на декілька сегментів) ускладнює їх систему. До того ж на зламі ХХ і ХХІ ст. секторна модель економіки доповнилася інформаційним та знанневим секторами.

Секторний підхід збагатив методологію теорії постіндустріального суспільства. Формування постіндустріальної теорії, з одного боку, відбувалося шляхом широких узагальнень, глибоких пошуків і ґрунтовного порівняльного аналізу (особливо це було характерним для 60–70-х рр. ХХ ст.), а з іншого – детально досліджувались (вже у 80-х рр.) часткові питання постіндустріалізму, що забезпечувало, хоч і не завжди, теоретичні прориви у розкритті окремих важливих сторін становлення і розвитку постіндустріального суспільства⁶.

Саме завдяки цим підходам вдалося розкрити і збагатити методологічні засади цієї теорії, виявити глибокі та радикальні зміни у сучасному суспільстві, що визначило піднесення ролі і значення постіндустріальної теорії у пізнанні економічних і соціальних трансформацій.

Розвиток концепції постіндустріалізму спонукав до формування ідеї інформаційного суспільства, що вперше була висунута ще наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. американським економістом Ф. Махлупом та японським дослідником Т. Умесао. Теорія інформаційного суспільства активно розвивалась у 70–80-ті рр. ХХ ст. у працях відомих учених М. Пората, Й. Масуди, Х. Кібріджа, У. Мартіна, Д. Лайона та ін. Доктрина інформаційного суспільства наголошувала на

технічних та інформаційних аспектах розвитку модерного соціуму.

У межах теорії інформаційного суспільства було розроблено чимало оригінальних положень, тісно пов'язаних із концепцією вартості, розглянуто зростання і самозростання інформаційної вартості, проаналізовано властивості інформації як суспільного блага, закладено основи оцінки широкого кола інформаційних благ і цілих соціальних інститутів. Д. Белл не визнавав суттєвої різниці між термінами "постіндустріальне суспільство" та "інформаційне суспільство" і вживав їх як синоніми, на чому наголошував у власній передмові до російського видання роботи "Прийдешнє постіндустріальне суспільство".

***Анатолій Андрійович Чухно,
український вчений, професор, академік
НАН України, заслужений працівник вищої
школи України, заслужений професор
Київського університету
імені Тараса Шевченка***

*Постіндустріальне суспільство
виростає на базі науково-технічної
революції. Вона забезпечує прискорений
розвиток третинної сфери – сфери послуг – науки, інформації,
освіти, культури тощо. Ця сфера стає визначальною сферою
економіки*

***Чухно А. Постіндустріальна економіка:
теорія, практика та їх значення для України***

Сучасні дослідники виокремлюють такі основні ознаки інформаційного суспільства: 1) перетворення інформації на найважливіший економічний ресурс, що

має глобальний характер і забезпечує підвищення ефективності, зростання конкурентоспроможності та інноваційний розвиток суб'єктів господарювання; 2) зростання впливу інформації на всі сфери людської життєдіяльності, перетворення її на предмет масового споживання населення; 3) інтенсивне формування інформаційного сектора економіки, який займає домінуючі позиції в новому суспільстві; 4) перетворення інформаційної сфери на фундамент, основу всіх видів економічної діяльності⁷.

Наприкінці ХХ ст. в межах теорії інформаційного суспільства сформувався концепція соціальних мереж (суспільства мережевих структур), що знайшла своє теоретичне обґрунтування у працях С. Берковіца, С. Вассермана, Б. Веллмана, Д. Ноука, П. Марсдена, К. Фауста, Л. Фрімана та ін. Мережевому аналізу як методологічному підходу притаманні такі риси: 1) актори розглядаються як взаємозалежні одиниці; 2) взаємовідносини між акторами виступають як канали передачі матеріальних і нематеріальних ресурсів; 3) мережеві моделі фокусують увагу на індивідуальних діях акторів, які використовують мережу; 4) мережеві моделі (соціальні, політичні, економічні тощо) можна визначити як тривалі систематичні відносини між акторами⁸.

Методологічний потенціал мережевих досліджень надзвичайно великий, оскільки вони дають можливість структурувати взаємовідносини між домашніми господарствами і організаціями у найчіткішій формі, а також дозволяють оперувати даними як на мікро-, так і на макрорівні. Мережевий підхід є універсальним у тому розумінні, що в його рамках можна проводити аналіз міждисциплінарного характеру, що є актуальним для нашого трактування інтеграції науки і освіти як з погляду

міждисциплінарності, так і з позицій впровадження мережових форм інтеграції. Однією з найцікавіших і масштабніших робіт, що аналізують глобальні трансформації в суспільстві в контексті теорії мережових структур, стала трилогія відомого іспанського соціолога й економіста Мануеля Кастельса "Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура" (1996–1998).

Дослідник називає сучасний глобалізований соціум суспільством мережових структур, підкреслюючи, з одного боку, їх всеосяжний, а з іншого – визначальний характер, коли "влада структури виявляється сильнішою за структуру влади", а сам факт приналежності до тієї або іншої мережі стає найважливішим джерелом влади і змін в суспільстві⁹.

Мануель Кастельс,
*американський соціолог, професор
Каліфорнійського університету в Берклі,
провідний спеціаліст в теорії
інформаційного суспільства*

В умовах інформаційного суспільства історична тенденція призводить до того, що домінуючі функції і процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж. Саме мережі утворюють нову соціальну морфологію наших суспільств, а поширення мережової логіки значною мірою відображається на розвитку та результатах процесів, пов'язаних із виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою

**Кастельс М. Информационное общество:
Экономика, общество, наука**

Мережа як система децентралізованого управління набуває дедалі важливішого значення. За мережевим принципом фірми будують свої як внутрішні, так і зовнішні зв'язки, причому подібні процеси протікають у різних культурних і національних контекстах. Мережі починають розглядатися як інститути, що сприяють розвитку низки галузей; при цьому Інтернет трактується як Мережа мереж, єдина комунікаційна система, що є основою глобалізації світового господарства. Таким чином, на думку М. Кастельса, формування нового суспільства пов'язане з розвитком нових економічних форм навколо глобальних мережевих структур інформації. Саме в цьому, мережевому аспекті, вбачаємо нові, адекватні сучасним соціально-економічним відносинам форми розвитку інтеграційної взаємодії науки і освіти.

Активно теорія постіндустріального суспільства розвивалася у 80–90-ті рр. ХХ ст. Дослідники переважно акцентували увагу не на зростанні ролі та значення інформації, а на домінуванні інтелектуальної діяльності та знань, що відображено у концепціях "економіки, заснованої на знаннях" (knowledge-based economy), "суспільства знань" (knowledge society) "економіки знань", "інтелектуальної економіки" тощо. Відомий англійський дослідник проблем розвитку сучасного соціуму Дж. Ходжсон виділяє такі ознаки-передумови суспільства, що ґрунтується на "прогресі знань": 1) виробничі процеси та продукти у провідних галузях економіки стають дедалі складнішими та більш високотехнологічними, що, відповідно, викликає нарощування складності в усіх видах соціальної діяльності; 2) для виконання виробничих завдань необхідно дедалі більше знань та трудових здібностей; підвищення кваліфікаційного рівня працівників, що

спостерігається у багатьох секторах економіки, супроводжується зростанням складності та комплексності виробничих завдань; 3) в умовах диверсифікованого асортименту продукції споживач стикається зі ще складнішим завданням оцінки якості та ступеня придатності запропонованих товарів та послуг; 4) нарівні із загальними здібностями у щоразу більших масштабах необхідними є спеціалізовані унікальні навички; 5) поширюються процеси використання й передачі інформації, яка набуває дедалі більшого значення в економічній та суспільній діяльності; 6) в економічне та соціальне життя все виразніше вплітається невизначеність¹⁰.

Заміщення фізичної праці розумовою, знаннємісткою, заміна мускульної сили новим типом активності, заснованої на творчості (див. тему 8), пріоритетність інтелектуальних, а не технічних навичок (див. тему 6), перетворення суспільного виробництва на інноваційне, яке базується на використанні нових знань (або на новому використанні знань), втілених у нових комбінаціях виробничих факторів, що уможливорює отримання інтелектуальної ренти та нових конкурентних переваг, трансформація економіки в господарську систему, що функціонує на основі обміну та оцінки знань стають ключовими ознаками суспільства знань. Отже, як свідчить Т. Сакайя, новий етап розвитку цивілізації відрізняється тим, що "рушійною силою є цінності, створенні знаннями"¹¹.

На основі окреслених вище концепцій, що виникали і розвивалися в рамках теорії постіндустріального суспільства, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. сформувалась концепція нової економіки (у скороченій транскрипції – неоекономіки). Появу неоекономіки як явища з хронологічної точки зору зазвичай визначають

початком 1990-х років. Часто її історію датують з 1993 р., коли до Інтернету долучаються бізнес і засоби масової інформації. Іноді виникнення нової економіки безпосередньо пов'язують із фактом першої тестової покупки через інтернет-магазин навесні 1995 р. або з подією, що відбулася 9 серпня 1995 р., коли американська компанія Netscape почала продаж своїх акцій: вони коштували при своїй появі на ринку лише 28 дол. за одну акцію, але вже наприкінці першого дня торгів більш ніж подвоїлися у ціні¹². Ці факти свідчать про те, що із часу свого виникнення термін "нова економіка" асоціювався насамперед із поширенням Інтернету і використовувався для характеристики науковомістких і високотехнологічних галузей господарства розвинених країн.

Водночас вітчизняні науковці Г. Задорожний та О. Бєрвєно вважають, що визначальною основою нової економіки [за термінологією авторів – неоекономіки] є знання та інтелект, що стають головним та визначальним ресурсом подальшого суспільного розвитку. Дослідники пропонують називати нову економіку інтелектономікою або цивілізацією одухотвореного інтелекту, позаяк інтелект може розвиватися, реалізуватися з користю для суспільства "тільки у духовному середовищі, а дух, духовність людини має розглядатися як зворотна сторона Інтелекту"¹³.

Таким чином, у сучасних умовах доктрина неоекономіки синтезує в собі окремі положення концепцій інформаційного суспільства, суспільства мережєвих структур, суспільства знань. Використання методологічних положень окреслених концепцій, зокрема секторного підходу, дозволяє розкрити структуру господарської системи постіндустріалізму. Відповідно

структура постіндустріальної економіки може бути представлена як сукупність двох груп секторів.

Перша група – первинний, вторинний і третинний сектори або базова трьохсекторна модель "сільське господарство – промисловість – сфера послуг", утворюють так звану класичну економіку. Друга група, яка додалася до базової моделі на зламі ХХ і ХХІ століть, – це четвертинний (інформаційний) і п'ятеринний (знаннєвий) сектори або інформаційна економіка та економіка знань – утворюють єдиний пласт нової економіки.

Саме два останні сектори виступають основою інтегративної взаємодії науки і освіти, що розкриваються у даному посібнику, а перша група (первинний, вторинний і третинний сектори) долучаються до цієї інтеграції, переводячи її у практичну площину: наука–освіта–виробництво.

Таким чином, загальну структуру постіндустріальної економіки як господарської системи постіндустріального суспільства можна представити як сукупність двох рівновеликих "частин": класичної і нової економік, котрі різняться між собою основними ресурсами, домінувальним характером діяльності, провідними соціально-економічними процесами (рис. 1).

Важливою підставою для виокремлення цих великих сегментів є відмінності у реалізації відносин власності у класичній та новій економіці. До того ж, у неоекономіці набувають поширення ефекти, що у класичній економіці зустрічалися досить рідко (зокрема, мережеві ефекти, ефекти "пастки"). Дія цих ефектів щодо мережевих благ – особливого різновиду товарів чи послуг, які можна отримати через різноманітні мережі, і вартість яких зростає за умови їх сумісності з аналогічними благами інших споживачів (телефонний зв'язок, електронна пошта

тощо) – розкриває нові тенденції у дії окремих економічних законів, зокрема, закону спадної граничної доходності, закону спадної граничної корисності, формує нові моделі економічної поведінки на ринку продавців та ринку покупців¹⁴.

Водночас, це не дає підстав говорити про якісну зміну самої суті основних економічних законів, адже йдеться про окремі випадки, винятки із правил, особливості їх дії, що стосуються лише окремого різновиду благ (мережевих благ). До того ж, дія економічних законів має відносний, неабсолютний характер, що власне, передбачає можливість винятків із правил.

Таким чином, у сучасних умовах саме концепція економіки знань стає комплексною, інтегральною доктриною, що використовує методологічні підходи теорії постіндустріального суспільства, базується на теоретичних положеннях концепцій інформаційного суспільства, суспільства мережових структур, неоекономіки. Сучасні дослідники схильні розглядати економіку знань уже не як вузьку сферу господарської діяльності щодо створення, поширення та споживання знань, а як широкий комплекс відносин, що включає сектор високих технологій, інтелектуальну та творчу складову людської діяльності, економічний розвиток на основі інформаційного та знанневого ресурсів.

Застосування такого підходу дає можливість розглядати економіку знань як самостійну складову господарської системи постіндустріалізму, черговий етап розвитку світової економічної системи. Прогресивними загальносвітовими тенденціями нині є глобальний характер функціонування економічних систем, перехід до економіки знань, посилення їх інноваційної та соціальної спрямованості.

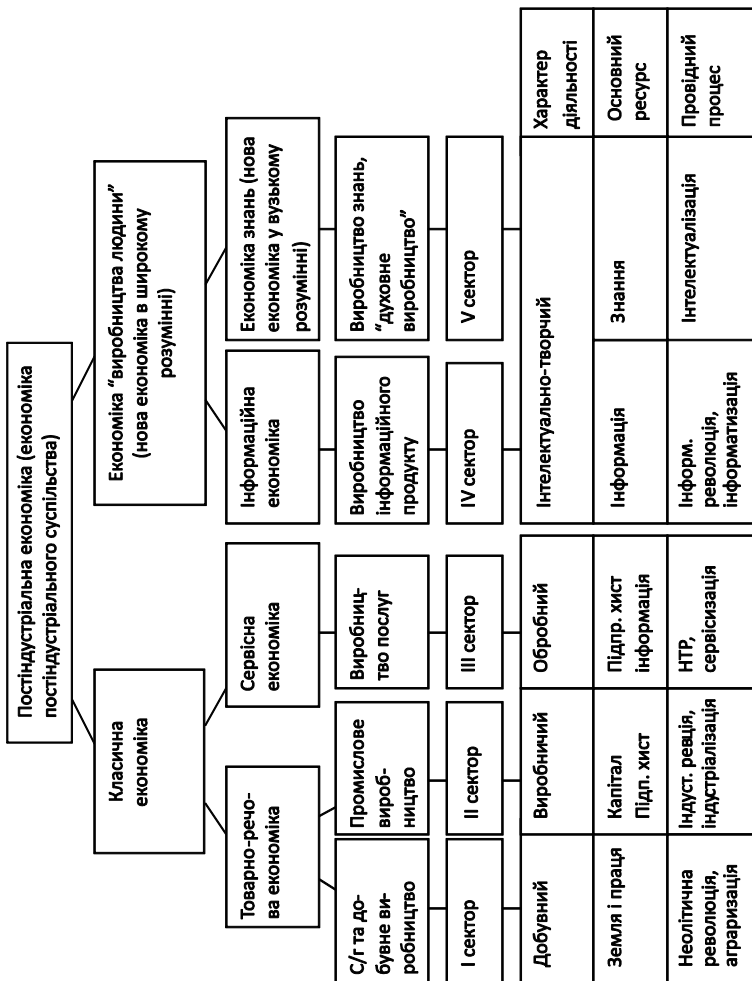

Рис. 1. Структура постіндустріальної економіки

Осмилення методологічних підходів, на яких базується вивчення процесів інтеграції науки і освіти в економіці знань, окрім вищеозначених теорій, які є доволі популярними, привернуло увагу до тих, якими обґрунтовується власне взаємодія суб'єктів та які є базою виокремлення ефектів такої взаємодії. Так, зміна парадигми у суспільствознавстві привела науковців до необхідності спиратися на адекватні сутності гуманістично-ноосферного постіндустріального суспільства та інтегрального соціокультурного ладу¹⁵ ідеї інтегралізму, запропоновані П. Сорокіним, та продовжені сучасними вченими. Сутність теорії, яка долає суперечності популярних у різні періоди ідеалізму, лібералізму, марксизму і дирижизму, коротко розкривається у такому:

- відмова від перебільшення ролі матеріальних продуктивних сил (історичний матеріалізм), економічних відносин (лібералізм), абсолютної ідеї (ідеалізм), орієнтація на дуалістичну взаємодію матеріального і духовного, свідомості і буття;
- орієнтація на провідну роль людини, її пізнання, навичок, потреб, інтересів, волі, активної діяльності, соціокультурної сфери у розвитку суспільства;
- подолання лінійно-естраполяційного підходу до траєкторії розвитку суспільства, базування на циклічно-генетичних закономірностях його динаміки;
- визнання головною ознакою суспільства цивілізаційних, соціокультурних, етичних та релігійних відмінностей;
- орієнтація на ідею прогресу, послідовне сходження суспільства, зростаючу могутність науки і її технологічного використання;

- втілення в теорії конвергенції, діалозі, взаємодії, зближенні і взаємопроникненні різних соціальних систем, цивілізацій і націй.

Щоб він (інтегралізм – Л. Яковенко) почав приносити відчутні плоди, необхідно: по-перше, системно його досліджувати саме як цілісність, а не як випадковий набір окремих, нехай і блискучих концепцій і теорій; по-друге, активно використовувати його в системі освіти всіх рівнів, у шкільних і вишівських підручниках, у системі дистанційного навчання, щоб покоління XXI століття, нині позбавлене системних поглядів і зневірене в науці, знову набуло послідовних уявлень про минуле, сьогодення і майбутнє; по-третє, активно застосовувати сучасні інформаційні технології, і перш за все Інтернет і мультимедіа для широкого розповсюдження постіндустріальної наукової парадигми

Осипов Г.В., Кузык Б.Н., Яковец Ю.В.
***Перспективы социокультурной динамики
и партнерства цивилизаций***

Таким чином, постіндустріальна теорія, неоекономіка, економіка знань, мережві підходи, інтегралізм складають теоретичну основу вивчення сутності і сучасних тенденцій інтеграції науки і освіти.

Питання для самостійного вивчення

Еволюція суспільного розвитку відповідно до секторного підходу.

Чинники формування економіки знань.

Класифікація інформації та знань.

Теорія соціокультурної динаміки П. Сорокіна.

Дискусійні питання

Розкрийте значення секторного підходу у формуванні концепції економіки знань.

Визначте спільні та відмінні риси інформації та знань.

Охарактеризуйте основні етапи становлення знаннєвої парадигми у сучасній економічній науці.

Основні терміни: економіка знань, інтегралізм, інформаційне суспільство, неоекономіка, постіндустріальна економіка, постіндустріальне суспільство, секторний підхід, суспільство знань, суспільство мережевих структур.

Примітки

---

¹ Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / Анатолій Андрійович Чухно. – К. : Логос, 2003. – С. 57.

² Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – С. 18.

³ Clark C. The Conditions of Economic Progress / Colin Clark. – London: Macmillan, 1957. – 722 p.

⁴ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – С. 158.

⁵ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – С. СХ–СХІ.

⁶ Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / Анатолій Андрійович Чухно. – К. : Логос, 2003. – С. 51.

⁷ Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: підручник / Віктор Дмитрович Базилевич. – К. : Знання, 2008. – С. 26.

---

⁸ Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / Ирина Александровна Стрелец. – М. : Экзамен, 2003. – С. 18.

⁹ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс; Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

¹⁰ Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32, 34.

¹¹ Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / Тайичи Сакайя. – М. : Academia, 1999. – С. 348.

¹² Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / Ирина Александровна Стрелец. – М. : Экзамен, 2003. – С. 139.

¹³ Задорожный Г. В. Неэкономика как интеллектономика (о цивилизации одухотворенного интеллекта) / Г. В. Задорожный, О. В. Бервено // Социальная экономика. – 2001. – № 2. – С. 24.

¹⁴ Див. детальніше: Вайбер Р. Эмпирические законы сетевой экономики / Рольф Вайбер // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 4. – С. 82–88; Вэриан Х. Р. Экономическая теория информационных технологий // Социально-экономические проблемы информационного общества / Х. Р. Вэриан. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2005. – С. 214–276; Степаненко С. В. Новітні закони нової економіки / С. В. Степаненко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2006. – № 2 (22). – С. 52–60.

¹⁵ Осипов Г. В., Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Перспективы социокультурной динамики и партнерства цивилизаций. – М.: Институт экономических стратегий, 2007. – С. 152–164. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.library.newparadigm.ru/files/b17r.pdf>

ТЕМА 2.

Інноваційний характер економіки знань

Основні питання

*Мережеві та інформаційні процеси
в економіці знань*

Інновації як основа сучасного розвитку

Відкритий контент економіки знань

Провідна роль людини в економіці знань

Формування економіки знань є найважливішим напрямом економічної політики в розвинених країнах світу. Перед Україною постає завдання переходу до якісно нового, заснованого на знаннях, наукових досягненнях, інноваціях етапу розвитку економіки. Досвід економічного розвитку провідних країн світу і світового господарства у цілому, переконує у тому, що підвищення попиту на знання, знаннємісткі технології і продукти, зростання взаємозв'язку між ринками капіталів і новими технологіями спрямовує визначальний вектор економічної конкуренції у сферу мінливих переваг, які базуються на науково-технічних досягненнях та інноваціях. Цим зумовлений сплеск інтересу до започаткованої Й. Шумпетером теорії інновацій. Її постійне оновлення і збагачення відображає складний та багатогранний процес розвитку господарства, науки і техніки.

Всебічне теоретичне обґрунтування становлення економіки знань є одним із найбільш перспективних і динамічних напрямів економічних досліджень найближчих років. Це потребує теоретичного узагальнення підходів до економіки знань як до інноваційної економічної системи.

Теоретичний та практичний інтерес до феномену "економіка знань" пов'язаний із науково-технічною революцією, якісними змінами в процесах виробництва, нагромадження, споживання знань. Згідно з оцінками фахівців, із середини ХХ ст. обсяг доступних людству знань подвоюється кожні 20 років. У доповіді Європейської комісії (2003 р.) наголошується, що стрижнем економіки та суспільства знань виступає комбінація чотирьох незалежних елементів: виробництва, передачі, поширення та використання знань¹.

**Любов Федулова,
українська вчена,
доктор економічних наук, професор,
Інститут економіки і
прогнозування НАН України**

Теоретична думка економістів стосовно категорії "економіка знань" еволюційно розвивалася у напрямі усвідомлення ролі та значимості науково-технічного фактора в процесі економічного зростання, а потім – в напрямі розкриття сутності інформації і знання та пошуку інструментів і механізмів управління інтелектуальними (знанневими) ресурсами як ключовими компетенціями господарюючої системи

Федулова Л.І. Економіка знань

Тенденції і процеси, які спостерігаються в економіці, заснованій на знаннях, дозволяють характеризувати її як постіндустріальну, глобальну та мережеву, інформаційну, загалом – інноваційну економіку.

Постіндустріальний характер пов'язується із принциповою зміною співвідношення між матеріальним промисловим виробництвом і сферою послуг, суттєвим збільшенням частки останньої (до 80 % зайнятих у найрозвиненіших країнах).

Економіці знань рис глобальної і мережевої надає функціонування мережевих підприємств, а також широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Виникнення мереж у кінці індустріальної епохи стало відповіддю транснаціональних корпорацій на проблему глобальної конкуренції. Прагнення до зниження витрат спонукало їх до використання мережевих моделей, розробки загальних стандартів і проведення спільних НДДКР. Виникають горизонтальні

моделі мережевих підприємств, які розширюють модель горизонтальної корпорації за рахунок включення в неї відносин з постачальниками, іншими виробниками, споживачами, органами стандартизації і організаціями НДДКР. На початку 90-х рр. XX ст. мережева технологія втілювалася в Інтернет – нову інформаційну інфраструктуру економіки, яка створює широкі можливості для комунікацій та безперервної он-лайн взаємодії між носіями знань.

Саме приєднуючись до мереж нині все більше громадян беруть участь у процесі створення, збирання, зберігання, обробки, розподілу, обміну і споживання інформації. Підтвердженням цього, зокрема, виступає активний розвиток соціальних мереж, де громадяни усього світу добровільно формують базу персональних даних про себе, своїх знайомих, оприлюднюють власні ініціативи чи проекти. Безумовною вимогою часу стають процеси репрезентації через офіційні сайти різного роду структур: державних, підприємницьких, наукових, освітніх, громадських, електронних урядів тощо.

Це відображається на всіх сферах життєдіяльності і, безумовно впливає на науку і освіту, розвиток і взаємодія яких відбувається в системі і визначається інформаційними процесами. Формування інформаційного суспільства пов'язано, в першу чергу, із впливом сучасних інформаційних технологій на розвиток соціальної організації суспільства, тобто процесом інформатизації, технічну базу якого складають новітня техніка, інформаційні технології, різні інформаційні системи, комунікативні технології.

Мережевий характер економіки знань обумовлює нові ефекти, не властиві економічним системам і економічним благам у традиційній, індустріальній системі. Зокрема, сільовий ефект виникає тоді, коли споживачі оцінюють

товар (сітьове благо) дорожче за умови його сумісності з товарами інших споживачів. Іншими словами, вигода від товару безпосередньо підвищується завдяки застосуванню аналогічного товару іншими людьми. Так, телефон сам по собі не приносить його власнику жодної користі, якщо ним не користуються інші. Чим ширшим є коло абонентів телефонної служби, електронної пошти тощо, тим вищою є вигода окремого споживача послуг системної технології, адже разом з їх зростанням збільшується і кількість можливих комунікаційних зв'язків.

Таким чином, дія сітьового ефекту ілюструє позитивний обернений зв'язок, який виявляється у зростанні граничної доходності, що виникає у випадку, коли доходи зростають експоненціально. Особливо високий ефект дають освітні мережі у проведенні науково-дослідницьких робіт, зокрема, через розгортання фандрайзингової діяльності, створення міжуніверситетських дослідницьких і авторських колективів, спільних програм організації ресурсних наукових фондів².

О. Тоффлер зазначає, що економісти виявилися сам на сам із системою багатства, що за кілька десятиліть утратила залежність від ресурсів, які вичерпуються, пройшовши шлях до головного фактора свого зростання – знання³. У роботі "Метаморфози влади", яка має підзаголовок "Знання, багатство і сила на порозі ХХІ століття", зазначає, що в усі часи владу мали ті, хто володів силою, багатством і знаннями, однак співвідношення між цими інструментами влади було різним. На відміну від попередніх етапів розвитку людства, які О. Тоффлер називає першою і другою хвилею, нині домінувальну роль у цій тріаді займають знання.

Інформаційною економіка знань стає в силу того, що саме інформація (знання, наука) починає відігравати в ній вирішальну роль як чинник виробництва. При цьому сучасна економіка та виробництво на перший план висувають проблему не просто нової конфігурації матеріальних факторів виробництва, а їх оцінювання як другорядних. П. Дракер доводить, що в нових економічних умовах знання є взагалі єдиним ресурсом, який має значення серед традиційних факторів виробництва – праці, капіталу та землі.

Найявна тісна взаємопов'язаність процесів глобалізації та інформатизації суспільного життя, з одного боку, інформаційні технології спричиняють "стискання" простору, надають можливість швидкої взаємодії між різними точками земної кулі, а з іншого – глобальні процеси лібералізації, транснаціоналізації, інтернаціоналізації виробництва і капіталу дозволяють повсюдно поширювати новітні технології. Безперечним є факт, що саме глобалізація та інформатизація стали важливими передумовами виникнення економіки знань, сформували основні чинники, які викликали її появу, зумовили її характерні особливості.

Комплексний аналіз економіки знань не обмежується вивченням лише технологічних аспектів впливу на економічне середовище. Важливим елементом такого впливу є дія соціокультурних факторів (див. тему 7).

Загалом економіка знань має характер інноваційної. Основи розвитку суспільства в економічній науці пов'язували з тими чи іншими нововведеннями і перетвореннями в різних сферах соціуму. Фактор нових знань, так чи інакше, присутній у всіх вагомих дослідженнях економічного розвитку. Одним з основних рушіїв інноваційного розвитку економіки і всього

суспільства теорії А. Смита і К. Маркса вбачали у новому в науці і техніці.

Із середини ХХ ст. підкреслюється роль НТП як вагомого чинника економічного зростання, Р. Солоу і Е. Денісон оцінювали внесок НТП в економічне зростання в 75–85 %. Модель ендогенного науково-технічного прогресу П. Ромера базується на ідеї концентрації людського капіталу в дослідницькому секторі економіки, що відтак, формує нові знання, а з тим матеріалізує їх у вигляді інноваційних технологій. Теорія довгострокового техніко-економічного розвитку С. Глазьева обґрунтовує зв'язок формування довгої хвилі зі сплесками інноваційної активності, становленням нового технологічного укладу, структурними зрушеннями в енергетичній і транспортній інфраструктурі⁴.

Історична еволюція засвідчує, що практично на всіх етапах існування людської цивілізації, саме інновації – технічні, технологічні, соціокультурні – виступали основою для переходу окремих процесів і суспільства у цілому на якісно новий рівень соціально-економічного розвитку, а, отже, на новий рівень добробуту, якості життя. Принципова відмінність останніх десятиліть ХХ ст. полягає у тому, що виробництво інновацій перетворилося у самостійну сферу людської діяльності, у якій, за оцінками експертів, нині виробляється $\frac{1}{4}$ світового валового продукту. За даними ОЕСР, з 1995 по 2005 рік інвестиції в інформаційно-комунікаційні технології додавали четверту частину приросту валового продукту, а інвестиції в інтелектуальні активи – 7,5–11 %⁵.

Особливістю інноваційної економіки називають виникнення так званих "технологій створення технологій", а також технологій, які "закривають" виробництво, тобто створюють ситуацію, коли

припиняється функціонування певних галузей, видів продукції, систем озброєнь тощо. Наприклад, носії інформації на флеш- і смарткартах замінюють магнітні носії та пристрої, в яких запис і зчитування інформації забезпечується механічним рухом. Наслідки такого "закриття" неоднозначні, серед негативних – скорочення робочих місць, особливо в індустріальних країнах, подібно до ситуації, коли застосування ткацького верстата позбавило роботи ремісників, які жили за рахунок ручного виробництва тканини.

Сучасна економіка – це інноваційна економіка, в якій знання дозволяють генерувати безперервний потік нововведень, що відповідає мінливим динамічним потребам, а досить часто – формує ці потреби. Знання тільки тоді мають значення в економічному сенсі, коли вони реалізуються у формі інновацій. Діяльність із виробництва, поширення і використання знань відіграє нині як ніколи важливу роль, визначає істотні риси і темпи розвитку економіки. Між наукою і технологією виникає нова взаємодія, все більше секторів економіки стають наукомісткими, зростає частка інвестицій в знання, освіту, нематеріальні активи. Мова йде, в першу чергу, про ключову роль людського капіталу, який за певних інституційних умов перетворюється на найважливіший чинник розвитку економічної системи, заснованої на знаннях.

Розвиток інноваційної економіки, економіки знань як безперервно поновлюваний процес, вбирає комплекс характеристик, при цьому змінюються джерела створення доданої вартості, яку на попередніх етапах забезпечували промислові індустріальні підприємства конвеєрного типу. Домінують у створенні доданої вартості відіграють високотехнологічні, наукомісткі виробництва, все більшу частку ВВП забезпечують різні види послуг (в

першу чергу наукомісткі). Знання і інвестиції в них здійснюють безпосередній вплив на економічне зростання і розвиток економіки. Сформована пропорція цін на сировину, продукцію, що отримується в результаті її обробки, і на "ноу-хау" складає близько 1:10:100.

Як правило, у науковій літературі стосовно інновацій аналізуються переважно такі важливі проблеми, як формування національних інноваційних систем, стимули до поширення інновацій, в тому числі – і захист прав інтелектуальної власності, роль держави в підтримці інноваційних процесів. У цьому аспекті наголосимо на таких інноваційних моделях розвитку економіки знань, які стосуються сфери інтеграції науки і освіти, як системи відкритого знання (відкритого контенту), що визначаються як ідеологія та методологія генерації поширення і споживання знань.

Відкритий контент (*open content*) – твір або контент, опублікований під ліцензією, яка дозволяє копіювання і зміну цієї інформації ким завгодно, а не тільки закритою організацією, фірмою чи приватною особою. Відкритий контент – парадигма, альтернативна використанню копірайту для створення монополій. Відкритий контент сприяє цілям демократизації знань. Найбільшим *open content*-проектом є Вікіпедія⁶.

Ініціативи прибічників відкритої науки представлені у формах відкритих проектів, веб-журналів, публічних сайтів, відкритих книг, мережевої літератури, міжперсональних мереж, банків ідей, дискусійних форумів, форумів особистого знання і оцінки подій та інформації, відкритих освітніх середовищ⁷. Ці системи не пов'язані з вузькими рамками права інтелектуальної власності. Оскільки приватні ринки не придатні для виробництва деяких форм знання, суспільне виробництво знання організоване відповідно до специфічних норм, які

можна назвати "нормами відкритого знання". Знання часто оприлюднюються за допомогою наукових публікацій і стають у результаті суспільним знанням. У багатьох країнах суспільне фінансування забезпечується на основі тісних зв'язків між наукою і вищою освітою.

Взаємодія в межах відкритого контенту базується на вільній співпраці творчих індивідів у межах різноманітного роду проектів соціального виробництва. Дослідники підкреслюють тенденцію до позаекономічного характеру взаємодії, наукової кооперації, домінування неієрархічних методів організації діяльності. Відкриті проекти мають можливість залучати велику кількість учасників, тим самим створювати нові форми колективних знань, приміром, електронні енциклопедії.

Прикладом можуть слугувати мережі ГЛОБЕЛІКС (<http://www.globelics.org>), Соціонет (<http://www.socionet.ru>), російський науковий портал (*AllScience.ru*), перший в Латвії загальнотематичний і міжвузівський науковий портал, (evrika.TSI.lv), Фонд знань "Ломоносов" (*Lomonosov-Fund.ru* – електронна бібліотека, відкрита енциклопедія, соціально-мережеве співтовариство і науковий журнал); проект "Наукова мережа" – Scientific Network (*Nature.Web.ru*), українська науково-освітня мережа Уран (<http://www.uran.net.ua>) та інші. Всі вони позиціонуються як єдиний інтелектуальний простір для наукового співтовариства, онлайн наукова інфраструктура, комплекс онлайн-сервісів і інформаційних ресурсів, який дозволяє різним категоріям учених у різних ролях створювати інформаційні ресурси. Основна ідея – це відкритий доступ до результатів досліджень, використання їх для формування інновацій поза межами права інтелектуальної власності.

Ще один приклад – використання вченими провідних університетів світу персональних комп'ютерів волонтерів, у той час, коли вони самі на них не працюють, для аналізу різних проблем, зокрема, пошуку позаземного розуму, дослідження небезпечних хвороб, зміни клімату. Мова йде по суті про створення віртуального суперкомп'ютера, про так звану "розповсюджену комп'ютеризацію". Відомі випадки, коли для деяких проектів удавалося залучати через Інтернет до 3,5 млн. персональних комп'ютерів⁸.

Відкритий контент забезпечує не лише об'єднання інтелектуальних ресурсів у віртуальні співтовариства, а й формує інструменти організації та координації бізнес-процесів, тобто практичного функціонування економічної системи. Це стосується, зокрема, встановлення не ієрархічних, а однорангових партнерських стосунків, вільного членства в альянсах, обов'язкової публічності процесу виробництва. На цій основі управління процесами все більше враховує необхідність надання рівних прав учасникам співтовариства та користувачам, підтримки дієздатності проекту в умовах відкритого членства, забезпечення необмеженого розширення кількості учасників проектів та процесів ефективної комунікації. Все це врешті-решт спрямовано на досягнення ефективності колективного виробництва нематеріальних соціально-значимих цінностей, в першу чергу – інформації та знань. Економічний ефект від виробництва продуктів методом відкритого контенту дослідники пов'язують з вільним співробітництвом і повторним використанням результатів: чим більше людей об'єднують свої зусилля для створення певного контенту, тим нижча вартість кінцевого продукту в розрахунку на кожного учасника⁹, у цьому випадку виникає мережевий ефект.

Разом з новими досягненнями в науці і техніці, розширенням технологічних можливостей та їх впливом на характер розвитку виробництва і суспільного життя, наголос робиться на провідній ролі людини в економіці як джерела і генератора новацій. При цьому особливо примітно, що інновації в економіці пов'язуються, в першу чергу, з підприємницькою ініціативою і діяльністю людини. Й. Шумпетер розглядав підприємницьку діяльність як інноваційну за своєю суттю, таку, що визначає майбутній успішний розвиток соціуму. Розвиток ринків він пов'язує із циклами інновацій. У подальшому це знайшло пряме продовження в дослідженнях М. Кондратьєва, в його теорії економічних циклів.

В економіці знань характер самої людської діяльності змінюється. Її визначальними моментами-характеристиками вчені називають визначальну роль свідомості, її духовно-творчу спрямованість, базування на імперативі виживання людини, забезпечення самореалізації особистості¹⁰. Тож сучасна інноваційна діяльність корелюється із визначальними моментами-характеристиками людської діяльності. Тому інноваційний процес не обмежується ні категоріями наукового пошуку, ні межами інженерного винаходу. "Поява будь-якого нововведення змінює традиційні способи мислення, діяльності, самовизначення великих мас людей. Природно, що зміна свідомості людей і традиційних способів діяльності являє собою надзвичайно інерційний і тривалий процес"¹¹.

Інновації у багатьох випадках лише побічно впливають на економічну ефективність фірми, тож інноваційна сфера досить часто виявляється зоною так званих "провалів ринку". Тому соціальне замовлення на інновації надходить не від окремих підприємців чи менеджерів, а формується економічною системою в

цілому. З погляду стимулювання розвитку економіка знань вимагає особливого державного підходу. У цьому питанні важливою є співпраця держави і приватного бізнесу – державно-приватне партнерство (*див. тему 10*), оскільки науково-технічний прогрес і прогрес в області інновацій у сучасну епоху базуються на складній системі взаємозв'язків суб'єктів виробництва і споживання знань, управлінні їх потоками і забезпеченні практичного застосування.

Тим самим формується ще одна з інституційних трансформацій, яка відповідає відносинам інтеграції науки і освіти.

Питання для самостійного вивчення

Класифікація інвестицій та інновацій.

Національна інноваційна система: складові, принципи формування, особливості.

Дискусійні питання

Охарактеризуйте ефект творчого руйнування Й. Шумпетера.

Статтями на яку тему варто було б доповнити Вікіпедію?

Основні терміни: відкритий контент, глобалізація, додана вартість, інвестиції, інновації, інформатизація.

Примітки

¹ Communication from the Commission. The Role of the Universities in the Europe of Knowledge [Електронний ресурс] / COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. – COM (2003) 58 final. – Brussels, February 2003. – 23 p. – Режим доступу : ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/documents_

² Капустин В. С. Сетевые взаимодействия в высшем профессиональном негосударственном образовании как путь к инновационной модернизации российской высшей школы и повышению конкурентоспособности негосударственного сектора образования [Электронный ресурс] / В. С. Капустин. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/kkapustin.htm>

³ Тоффлер Э. Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер; [Пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; Профиздат, 2008. – С. 174.

⁴ Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития / Глазьев С. Ю. – М. : Наука, 1990. – 288 с.

⁵ OECD Work on Innovation – A Stocktaking of Existing work. – OECD Science, Technology and Industry working papers, 2009/2

⁶ <http://ru.wikipedia.org/wiki>

⁷ Месько В. С. Открытый контент как феномен и модель обустройства общества, базирующихся на знаниях / В. С. Месько, И. В. Куликова, А. А. Мамченко // Открытое образование. – 2006. – № 5. – С. 71–83.

⁸ Тоффлер Э. Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер; [Пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; Профиздат, 2008. – С. 270.

⁹ Месько В. С. Открытый контент как феномен и модель обустройства общества, базирующихся на знаниях / В. С. Месько, И. В. Куликова, А. А. Мамченко // Открытое образование. – 2006. – № 5. – С. 77.

¹⁰ Задорожний Г. В. Людська діяльність: зміст і трансформація структури у сучасному господарському розвитку / Г. В. Задорожний, І. В. Колупаєва. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 53–54.

¹¹ Инновационная экономика: необходимость, возможность и факторы развития в России / Под ред. Э. П. Дунаева: Учебное пособие. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЭИС, 2007. – С. 20–21.

ТЕМА 3.

Інтегративний потенціал науки і вищої освіти

Основні питання

*Знання як загальна теоретична основа
науки і освіти*

Постнекласичний етап у розвитку науки

*Вища освіта як середовище
інтегративних взаємодій*

*Актуалізація процесів
індивідуалізації знань і освіти*

Поняття "інтеграція" походить від латинського *integratio*, що перекладається як забезпечення, відновлення цілісності. У найзагальнішому розумінні інтеграція – це об'єднання в цілісність, систематизація частин, елементів. У літературі це поняття подають як елемент теорії систем, що означає стан пов'язаності диференційованих частин в ціле, а також процес, що приводить до такого стану¹, розглядають як об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними². Наявні два взаємопов'язані аспекти інтеграції, які важливо розрізняти: взаємозалежність елементів (необхідна умова для збереження системи) та процес об'єднання, взаємопроникнення, переплетення і зрощування окремих елементів в єдину систему.

Із цього погляду інтеграцію науки і освіти слід розуміти як стан пов'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи, а також як процес, що веде до такого стану. Інтеграція базується на внутрішньому діалозі її складників: наука стимулює, посилює освіту, а освіта зберігає і передає все створене наукою, формує досвід пізнання, пов'язує його з діяльністю людини з перетворення природного, соціального, а останнім часом – і віртуального, середовища. Наука формує методологічні засади, є головним ціннісним орієнтиром процесу освіти. У цьому – їхня взаємопов'язаність. Інтегруюча функція синтезу науки і освіти – це не поглинання однієї сфери іншою, а глибока, така що посилюється, їх діалектична взаємодія при збереженні самостійності, що власне відображає об'єднання науки і освіти.

Специфіка інтеграційних процесів сучасних науки і освіти потребує виокремлення питань про походження і роль знання як загальної теоретичної основи науки, освіти

та їх взаємодії з реальними процесами виробничої практики. Специфіка знання в сучасному суспільстві визначає його інтегруючу роль для вирішення проблем інтеграції науково-освітньої та підприємницької сфер.

Ще на початку ХХ ст. американський історик, письменник, громадський діяч Генрі Б. Адамс у книзі "Виховання Генрі Адамса", аналізуючи розвиток суспільства і науки зазначав, що з 1200 до 1900 р. відбувався рух від одиничного до множинного, різноманітного, і цей рух вирізнявся стрімким наростанням прискорення³. Він сформулював положення про те, що історія динамічна, прогрес суспільства, у тому числі прогрес науки, відбувається нелінійно, розвиток науки і техніки описується показовою функцією типу $f(x)=a^x$, у подальшому дані переконливо підтвердили цей прогноз. У 30-ті рр. ХХ ст. і особливо в повоєнні роки дослідники фіксували експонентне зростання кількісних показників розвитку науки: числа наукових працівників, членів наукових асоціацій, наукових журналів. Обсяг літератури з більшості природничих дисциплін подвоюється кожні 15 років⁴. Період оновлення науки став значно коротшим, ніж тривалість індивідуального творчого життя вченого, тобто впродовж індивідуального життя дослідникові доводиться кілька разів суттєво перенавчатися, опановувати нові концепції, методи і принципово нові технічні засоби проведення наукової роботи.

Сучасна наука кардинально відрізняється від того формату науки, який існував кілька десятиліть тому, змінився характер її взаємозв'язків із суспільством. Головна функція науки – примноження знань і способів практичного застосування в інтересах людського розвитку. Вона розгортається у соціальних функціях науки: культурно-світоглядній, безпосередньої

продуктивної сили і соціальної сили. Вони пов'язані з тим, що наукові знання і методи все ширше використовуються при вирішенні найрізноманітніших суспільних проблем. Ці функції сформувалися відповідно до логіки історичного процесу наукового розвитку, тобто виникнення і зміцнення нових каналів її взаємодії із суспільством.

У період становлення науки як особливого соціального інституту (пізній феодалізм, формування капіталізму) її вплив виявлявся насамперед як світоглядний, точилася гостра боротьба між теологією і наукою. Визрівали матеріальні передумови для здійснення синтезу науки і виробництва, створювався необхідний для цього інтелектуальний клімат, вироблявся відповідний спосіб мислення. Хоч наукове знання не було ізольованим від стрімкого розвитку техніки, але зв'язок між ними мав односторонній характер, наука мало що давала для розвитку промисловості, сільського господарства, медицини. Це визначалося не тільки недостатнім рівнем її розвитку, а більшою мірою тим, що сама практика господарювання не мала потреби базуватися на досягненнях науки, враховувати їх. Випадки, коли результати наукових досліджень знаходили практичне застосування до середини ХІХ ст. були епізодичними, не вели до загального усвідомлення і раціонального використання можливостей, які обіцяло їх практичне використання⁵.

Обмеженість емпіричної основи практичної діяльності стримувала розвиток продуктивних сил, прогресу техніки. Усвідомлення виробничниками і вченими ролі науки у процесі безперервного вдосконалення засобів виробництва змінило ставлення до неї і сформувало передумови для її вирішального повороту до

матеріального виробництва та практики господарювання в реальному секторі.

На цій основі відбувається стрімкий розвиток технологій, наука більшою мірою переключається на безпосереднє обслуговування практики. Одночасно цей позитивний загалом процес сформував нову суперечність: наука в меншій кількості випадків досягає узагальнення рівня теорії і закону, а більшою мірою концентрується на моделях, що характеризуються багатозначністю можливих рішень проблем. Крім того, очевидно, працююча модель корисніше абстрактної теорії.

Академік Н. Мойсєєв зазначав, що логіка розвитку людства, пов'язана з безперервним розширенням знань і як наслідок – розвитком техніки, включенням у життя нового ресурсу, створеного людиною, вичерпанням старого, безперервною появою нових способів задоволення потреб людини, перебудовою структури суспільства, її адаптацією до нових умов життя тощо. Ці процеси проходять спонтанно всередині суспільства і практично ним не контролюються⁶.

Тож наука і освіта виступають найважливішими чинниками прогресу людської цивілізації, генераторами ефективного та сталого економічного зростання. У цих умовах об'єктивними основами для актуалізації процесів ефективної інтеграції науки і освіти є такі:

- фундаментальною базою, на якій ґрунтується вся сфера освіти суспільства об'єктивно виступає наука, яка забезпечує змістовне наповнення всіх навчальних дисциплін;
- освіта готує кваліфіковані кадри для сфери науки, які відіграють у ній провідну роль;
- у сфері науки відбувається підготовка кваліфікованих кадрів, кандидатів і докторів наук для сфери освіти, навіть у тоді, коли аспірантура чи докторантура діє у вищому

навчальному закладі; у цьому випадку має місце включення функцій науки, а отже і елементів її сфери, до університетської діяльності;

- організація сфери освіти і побудова систем управління у ній має базуватися на відповідних розробках у сфері науки;
- одночасно до сфери науки і до сфери освіти належить значна частина спеціалістів вищого рівня кваліфікації, що засвідчує, зокрема, наявність у одного й того ж кола осіб і наукових ступенів, які відображають внесок в науку, і вчених звань, присвоєних за досягнення у освіті.

Аналізуючи сутність змін у сучасну епоху, В Степін у фундаментальній праці про сутність теоретичного знання наголошує на виникненні постнекласичної реальності⁷, якій передують класичний та некласичний підходи.

Класичний тип реальності зосереджений на об'єкті; а те, що стосується суб'єкта, теоретично пояснювалося і описувалося засобами та операціями його діяльності; тобто в основі процесу пізнання світу лежала модель простої системи без оберненого зв'язку. У некласичній моделі враховуються зв'язки між знаннями про об'єкт та характером засобів та операцій діяльності, тобто в систему додається обернений зв'язок. Однак такий зв'язок ще не виступає предметом наукової рефлексії, тож така система залишається лише саморегульованою. Поснеткласичному підходу відповідає розширення поля рефлексії, її переважання над діяльністю. Враховується співвідносність отриманих знань про об'єкт не лише з особливістю засобів і операцій діяльності, а і з ціннісно-цільовими структурами.

В усіх сферах і аспектах людської діяльності – від матеріальних до духовно-етичних – процедура вибору стає звичною. Нестабільність, динамізм процесів у всіх сферах життя вводить в дію принцип інноваційності як атрибут часу і проектність як основну форму його

реалізації. Інноваційність, інноваційна діяльність стає характерною ознакою часу, інноваційна культура, в основі якої лежить готовність особистості до самозміни, самовдосконалення, виступає необхідним компонентом в структурі загальної культури особистості. При цьому відбувається експлікація зв'язку внутрішньонаукових цілей з позанауковими, соціальними цінностями і цілями⁸.

Стьопін В.С., російський філософ, доктор філософських наук, завідувач кафедри філософської антропології філософського факультету Московського Державного університету

Світ як нескінченно складна дійсність, що розвивається, завжди значно багатший, ніж ті уявлення про нього, що склалися на певному етапі суспільно-історичної практики. Разом з тим за рахунок спрощень і схематизації картини світу виділяє з нескінченного різноманіття реального світу саме ті його сутнісні зв'язки, пізнання яких і становить основну мету науки на тому чи іншому етапі її історичного розвитку.

При описанні картини світу ці зв'язки фіксуються у вигляді системи наукових принципів, на які спирається дослідження і які дозволяють йому активно конструювати конкретні теоретичні моделі, пояснювати і передбачати емпіричні факти. У свою чергу, поле додатка цих моделей до практики містить потенційно можливі спектри техніко-технологічних феноменів, які здатні породжувати людська діяльність, що спирається на теоретичне знання. Цей аспект наукової картини світу ... вимагає особливого осмислення

Степин В. С. Теоретическое знание

Відповідно до цих етапів трансформуються уявлення про раціональність та способи її досягнення (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності класичної та постнекласичної моделі раціональності⁹

<i>Традиційна модель</i>	<i>Постнекласична модель</i>
<i>керованість, автоматизм</i>	<i>автономія</i>
<i>ідеальний спостерігач</i>	<i>самореферентність, рефлексивність, контингентність</i>
<i>причинно-наслідковий механізм поведінки</i>	<i>рекурсія до власної поведінки, операціонально замкнутість</i>
<i>редукціонізм, прості аналоги і розчленування проблем</i>	<i>холізм, складність, цілісність і неподільність</i>
<i>об'єктивна реальність</i>	<i>радикальний конструктивізм</i>
<i>принцип "чорного ящика"</i>	<i>неідентифікованість</i>
<i>негативні зворотні зв'язки</i>	<i>позитивні, зі зміною знаку обернені зв'язки</i>
<i>енергетичний баланс</i>	<i>інформаційний баланс</i>
<i>траєкторія, поведінка</i>	<i>механізм, що визначає динаміку</i>
<i>елементи</i>	<i>зв'язки елементів</i>
<i>буття</i>	<i>становлення</i>
<i>підпорядкованість в ієрархічній структурі</i>	<i>свобода і відповідальність у децентралізованій мережі</i>
<i>зовнішня підтримка, планування</i>	<i>самозбереження, самоорганізація</i>

Для другої половини ХХ ст. характерним стає те, що знання та інформація виступають не тільки як організаційні витoki постіндустріального суспільства, але модифікується і сам характер знань. Домінують позиції мають теоретичні знання, які у вигляді винаходу або організаційного удосконалення залучаються в практичну переробку ресурсів. Інформаційна сфера, будучи системоутворюючим фактором сучасного суспільства, активно впливає на стан політичної, економічної, соціокультурної сфер.

Взаємодії освіти і науки як складних соціальних систем визначаються в глобальному суспільстві інформаційними процесами нового рівня. Вперше в історії інформація починає виступати не просто як соціальна пам'ять, а як дієвий інструмент, засіб прийняття рішень часто без безпосередньої участі людини. Технічним базисом постіндустріального суспільства виступає розвиток комп'ютерних технологій і засобів комунікації, що кардинально перетворюють різні сфери сучасного суспільства.

У суспільстві, життєдіяльність якого визначається інформаційними ресурсами і знаннями, основна, якщо не визначальна роль у його сталому розвитку та відтворенні соціальних інститутів, належить освіті.

Сфера освіти – галузь, де здійснюються інвестиції у людський капітал. Учитель завжди віддає більше, ніж отримує. Справжній педагог ніколи не знає міри своїм дарам – він не рахує їх, а просто допомагає – поглядом, словом, вчинком. Сфера освіти – це галузь, де дивідендів учителю чи суспільству загалом доводиться чекати досить довго, тим ціннішими вони є.

Олександр Панарин, російський філософ, політолог, публіцист і громадський діяч, критик глобалізму, суспільства споживання

Інвестувати у певну справу, підприємство, інститут – значить авансувати свою довіру на деякий час наперед, любити світ, у якому перебуваєш, дарувати самому й очікувати дарунків

Панарин А. Дарение и бытие

Вища освіта як соціальна система є певною цілісною сукупністю елементів, які перебувають у взаємних зв'язках і відносинах на основі інституціоналізованих статусів і ролей, норм і цінностей. Функціональна специфіка освітньої сфери полягає в тому, що вона готує людину до діяльності за межами цього соціального інституту, що служить основою автономності вищої освіти як соціальної системи і одночасно вимагає враховувати стан всієї соціально-економічної системи. Професійна підготовка і включення фахівців у різноманітні сфери життєдіяльності суспільства та оволодіння особою певним рівнем культури, є основними цілями функціонування системи вищої освіти.

У сучасній соціологічній, педагогічній, психологічній літературі виділяють важливі функції сучасної вищої освіти, найголовніші з яких можна представити так. Функція соціального відтворення полягає в тому, що вища освіта репродукує різні сторони соціального життя, всі види спеціального навчання відтворюють соціально-професійну структуру, з його допомогою відбувається накопичення матеріального і духовного багатства суспільства. Функція соціалізації пов'язана з тим, що система вищої освіти забезпечує інтеграцію фахівців у різні сфери професійної діяльності за відносно стійкими правилами трансляції соціального досвіду новим поколінням. Функція соціального переміщення указує на те, що завдяки отриманню освіти людина може змінити власне становище в суспільстві, отримати вищий статус. Соціальний стан студента змінюється у будь-якому випадку, коли він отримує статус фахівця. Культурно-репродуктивна функція відображає динаміку впливу вищої освіти на збереження і примноження культурних цінностей. Комунікативна функція виявляється через двосторонній зв'язок по каналу "освіта – навколишнє

середовище". Цінності, якими збагачуються студенти в період навчання, в абсолютній більшості відтворюються іншими сферами життєдіяльності суспільства: економікою, політикою, наукою, культурою. Селективна функція відображається у природній диференціації студентів за здібностями і професійними перевагами. Функція соціального регулювання і контролю полягає у впливі на соціальну самосвідомість студентів. У вишах відбувається формування належного ставлення до державно-правових актів, до вільної демократії, традицій і звичаїв свого народу, регіону, міста, а також усвідомлення власного місця у соціально-економічній системі.

В умовах соціально-економічних трансформацій, що супроводжують глобалізацію, вища освіта починає виконувати нові функції, які є продовженням і доповненням традиційних, зокрема, формування інформаційної культури людини; безперервне оновлення знань; індивідуалізація процесу отримання освіти і формування індивідуального комплексу знань.

В умовах глобалізації освіта перетворюється на міжнародний інститут, виходить за межі національних держав. Значно зростає потреба в постійному оновленні знань і підвищенні кваліфікації унаслідок інформаційно-технологічної революції. Освіта перетворюється на безперервний процес, який триває упродовж усього життя людини. Загалом мова має йти про створення стрункої системи безперервної освіти, що враховує і можливості конкретного індивіда, і потреби суспільства. Безперервність повинна забезпечуватися багаторівневою структурою системи освіти, різноманітністю навчальних закладів, спадкоємністю освітніх і освітньо-професійних програм.

Суспільство знань гостро потребує спеціалістів, фахівців – творчих особистостей, однак досить складно сформувати ініціативну, діяльну людину, з яскраво вираженою творчою індивідуальністю, самостійного громадянина в умовах вищої освіти із жорсткою регламентацією процесу навчання. Нині в освітніх системах спостерігається тенденція до розвитку індивідуалізації навчання, яка спрямована на розв’язання проблеми гуманізації освіти. Фахівці називають принципи, на яких базується процес індивідуалізації.

- Принцип усвідомленої перспективи ("зроби себе сам"), відповідно до якого кожен має можливість активної участі у формуванні власної стратегії освіти. Знання автоматично стануть витребуваними, а не нав’язаними жорсткими рамками навчальних планів, посилюється мотивація навчання та ефективність засвоєння знань.
- Принцип гнучкості системи вищої освіти, відповідно до якого зміст навчання і шляхи засвоєння знань та набуття професійних навичок відповідає потребам чи рівневі претензій особи. В цьому аспекті виправданою є система багаторівневої вищої освіти при реалізації можливості зміни спеціалізації при отримання кількох спеціальностей у період навчання у ВНЗ чи зміни спеціалізації.
- Принцип динамічності системи вищої освіти, пов’язаний із здатністю швидко реагувати на зміни в економіці.
- Принцип індивідуального навчання, реалізація якого приводить до виникнення між викладачами та студентами атмосфери співпраці, що сприяє підвищенню якості сприйняття інформації і напрацюванню професійної майстерності¹⁰.

Оскільки освіта і наука – взаємодіючі системи, то від того, яким є характер і співвідношення цих двох типів

рефлексії знання, залежить їх ефективність. Із самого початку формування неklasичної науки відбувається злиття науки і виробництва (індустріалізація науки). Наука стає безпосередньою продуктивною силою й самостійною галуззю економіки. Із середини ХХ ст. про науку заговорили як про наукове виробництво, прикладні дослідження перетворювалися на практиці в переважну форму наукової діяльності. Змінювалися не тільки підстави науки (ідеали і норми наукового дослідження, наукова картина світу і філософські підстави науки), але і організація наукового знання.

Закінчується епоха індустріальної наукової парадигми, що домінувала останні чотири-п'ять століть, і починається ера постіндустріальної парадигми, існування якої триватиме не одне сторіччя. Перехідний період між завершенням індустріальної і становленням постіндустріальної парадигми буде довгим (він розтягнеться як мінімум на півстоліття) і болісним. Це пов'язано насамперед з принциповими відмінностями нової парадигми від її попередниці. Для постіндустріальної наукової парадигми характерні: лідируюча роль суспільних і гуманітарних, а не природничих і технічних наук (людині і суспільству пора, врешті-решт, пізнати самих себе); орієнтація на становлення позитивного варіанта ноосфери, на раціональну коеволюцію суспільства і природи, а не на агресивне її підкорення; циклічно-генетичний і цивілізаційний, а не лінійно-прогресивний і формаційний підходи; пріоритет духовної сфери і формування суспільства, заснованого на знаннях, а не тільки на продуктивних силах, економічному базисі, ринкових відносинах; формування інтегрального соціокультурного ладу

Осипов Г.В., Кузык Б.Н., Яковец Ю.В.
**Перспективы социокультурной динамики
и партнерства цивилизаций**

Нині поглиблюється спеціалізація наукової діяльності, яка, з одного боку, посилює процеси диференціації та інтеграції різних областей наукового знання, приводячи їх до дисциплінарної перебудови, до формування нових міждисциплінарних наукових галузей. З іншого боку, спеціалізація наукової діяльності істотно змінює вигляд освітнього знання, оскільки освіта як система знання є приблизними "зліпком" наукового знання і цей "зліпок" настільки ж ієрархічним, як і наукове знання.

У підсумку знання сучасної людини як би "розкладені по полицках", цілісне знання не формується. Внаслідок цього в сучасних умовах максимально необхідний розвиток системності освітнього знання. Освіта повинна бути спрямована на те, щоб привести знання учня в систему, що дозволяє сконструювати у нього загальнонаукову картину світу, з метою повноцінного відображення сучасного рівня розвитку науки.

У сучасних умовах значно зростає роль фундаментальної науки, оскільки велика частка наукових знань набувається в процесі фундаментальних досліджень. Відсутність системних теорій у сучасному науковому знанні призводить до того, що теоретична наука перестає бути фундаментальною, що має наслідком відсутність фундаментальності в освіті. Незатребуваність фундаментальної технічної науки, її нівелювання призводить до кризи професійної освіти, а підвищення ролі і значущості гуманітарної науки призводить до неадекватного розвитку системи гуманітарної освіти.

Важливим моментом є структурні зрушення в сучасній науці в аспекті підвищення питомої ваги та значення технічних і технологічних наук, їх лідерства. З одного боку, поширення високих технологій приводить до якісно нової залученості в технологічний процес сучасних наукових знань, до розстановки акцентів не на

бутті, а на процесуальності, незворотності в часі. З іншого боку, поширення наукомістких технологій висуває абсолютно нові вимоги до змісту і якості освітнього знання, акцентуючи увагу на посиленні його наукової складової. Завданням освіти в нових умовах все більш стає не отримання готового знання, а придбання його в результаті самостійного навчально-наукового пошуку.

Елементом специфіки сучасного стану і взаємодії наукових та освітніх знань є відмінність швидкості зростання знання і інформації у сферах науки та освіти. З одного боку, цей процес об'єктивний і обумовлений тим, що кожне нове покоління людей за наявних способів навчання не може засвоїти весь обсяг знань та інформації, що перевищує психофізичні і фізіологічні можливості навіть самих обдарованих індивідів. З іншого боку, існує проблема суб'єктивного непривласнення наукового знання.

Вирішальний вплив науки на освітню систему особливо виразно виявляється, з одного боку, в тому, що накопичене наукою знання як з боку своїх якісних, так і кількісних характеристик обумовлює загальні можливості його акумуляції в освітньому процесі. З іншого боку, – спосіб освоєння створеного наукою знання і міра ефективності його використання у сфері освіти у вирішальній мірі залежать від методологічного арсеналу, виробленого наукою, оскільки наука створює сам об'єкт, який, піддаючись методико-технологічній обробці, перетворюється в знання суб'єкта освітнього процесу. Разом з тим, суспільство переходить в стадію розвитку знаннєвого суспільства, в якому головним людським ресурсом і потенціалом стають життєво важливі знання, що дозволяють оптимізувати життя людини, суспільства і природи у вирішенні найважливіших матеріальних, соціальних і духовно-моральних проблем. Все це свідчить

про необхідність вивчення і розробки філософського фундаментального знання в освіті і для освіти.

У процесі аналізу знань як провідної категорії, як правило, дослідники зосереджуються на таких їх характерних рисах, як нематеріальність, нелінійність, відносність, поєднуваність з іншими знаннями, висока мобільність, здатність "стискатися" до символів і абстракцій та зберігатися в найдрібніших стільниках, а також відсутність рис об'єкта суперництва, оскільки багато людей використовують ті ж самі знання, обсяг яких не зменшується¹¹. Однак варто звернути увагу і на ті особливості знань, які на думку дослідників мають вирішальне значення як "джерело створення вартості і конкурентної переваги", а саме "прихованість, специфічність і складність знань"¹². Ці параметри ускладнюють копіювання знань.

Саме ці риси знань відіграють важливу роль у формуванні об'єктивних основ ефективної взаємодії науки–освіти–виробництва та формуванні конкурентних переваг створюваних інтеграційних утворень і альянсів, тому є важливими для нашого подальшого дослідження. Проаналізуємо їх детальніше.

Зокрема, прихованість розглядається як протилежність явним знанням – кодифікованим ресурсам, які можна передавати систематизованою і формалізованою мовами. Приховані знання це такі, що мають індивідуалізовані властивості (приміром, авторська методика, ноу-хау – на рівні окремих працівників та бренд, культура фірми – на рівні організації), що робить їх неявними. Специфічність знань розглядається як риса, сформована на основі довгострокових вкладень (інвестицій) у довгострокові спеціалізовані ресурси (може втілюватися в ексклюзивні програми). Складність розуміється як міра взаємопов'язаності знань одних суб'єктів із знаннями

інших, досягти високої ефективності від їх використання можна у взаємодії та співпраці, спільному використанні і взаємному доповненні.

Для вивчення проблем інтеграції науки і освіти принципово є така важлива особливість знання, як його невіддільність, що позиціонується як єдність дослідницької діяльності (науки) та викладання (освіти), знань окремої людини, науково-дослідної групи, організації, університету тощо. Знання не мають властивості відчуження від їхнього носія, власника. При цьому підкреслимо сумісно-розділений характер знань, який не є новою рисою, оскільки спочатку, в доіндустріальну епоху, знання були тотожними сумісно-розділеному процесу праці, вплітаючись у нього, і виступали його умовою та результатом. Люди, використовуючи напрацьовані знання, виробляли нові в процесі сумісної праці передавали їх наступникам. Виробництва та відтворення знань як окремого виду діяльності не існувало, продукування знань і навчання відбувалося водночас.

У процесі економічного розвитку первинна сумісно-розділена сутність знань модифікувалася, відбувалися процеси розділення та об'єднання, індивідуалізації та усупільнення. Виробництво знань стало самостійною сферою, в якій домінувала тенденція до роздільності, індивідуалізації цього процесу. Сучасне виробництво знань є індивідуально-суспільним явищем, оскільки, з одного боку, особа, що його здійснює, виконує суто індивідуальну працю, реалізуючи свої здібності і талант, а з іншого – у своїй діяльності осмислює і переосмислює, фіксує і утілює в життя попередні досягнення людства. Саме в цьому основи подальшої інтеграції науки і освіти.

У вищих навчальних закладах знання виступають одним із основних елементів його інтелектуальної

власності та інтелектуального капіталу. Саме від ефективності його використання залежить рівень розв'язання основних завдань вищих навчальних закладів у сфері виробництва нових знань, у науковій та інноваційній діяльності, формуванні фінансової основи розвитку. Знання як суб'єкт інтелектуальної власності можна представити як єдність, по-перше, суб'єктних знань, що належать окремому суб'єктові та реалізуються в методиці викладання конкретної дисципліни, у керівництві науковими школами та творчою роботою студентів; по-друге, об'єктних знань, що не належать окремому суб'єктові. Передача і вироблення знань відбувається за умови використання цих двох складників відображаючи їхню сумісно-розділену природу.

Таким чином, сутність інтеграції освіти, науки і виробництва полягає у спільному використанні потенціалу освітніх, наукових і виробничих організацій у взаємних інтересах, у першу чергу, у сферах підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів; проведення спільних наукових досліджень, комерціалізації наукових розробок і їх впровадження у виробництво. Така взаємодія відображає ключовий вектор розвитку економіки знань, оскільки дозволяє ефективно вирішувати завдання комплексного забезпечення інноваційних процесів.

Питання для самостійного вивчення

Етапи розвитку науки.

Наука як продуктивна сила суспільства.

Дискусійні питання

Яким чином відбувається обмін знаннями між викладачем і студентом у навчальному процесі?

Які форми участі у наукових дослідженнях доступні для студентів?

Ключові слова: індивідуалізація освіти, індивідуалізація праці, інтеграція, міждисциплінарність, навчання впродовж життя, невіддільність знання, постнекласична наука, прихованість знання, складність знання, соціалізація, специфічність знання, спеціалізація науки.

Примітки

---

¹ Вечканов Г. С. Современная экономическая энциклопедия. – М.: Экономика, 1997.

² Абалкин Л. И. Логика экономического роста [Текст] / Л. И. Абалкин. – М.: ИЭ РАН, 2002.

³ Адамс Г. Воспитание Г. Адамса [Электронный ресурс] / Г. Адамс. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/165370/read#r1>

⁴ Авдулов А.Н. Современный этап интеграции науки и производства [Электронный ресурс] / Р. Ф. Авраменко. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/038/920/1219/003Avdulov_1.pdf

⁵ Введение в философию: Учеб. пособие для вузов [Электронный ресурс] / Авт. колл.: Фролов И. Т. и др.; 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2003. – 623 с. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001072/index.shtml>.

⁶ Моисеев Н. Н. О мировоззрении и миропонимании / Н. Н. Моисеев // Экология и жизнь. – 1999. – № 4.

⁷ Степин В. С. Теоретическое знание [Электронный ресурс] / В. С. Степин. – М., 1999. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/stepin>

⁸ Там само.

---

⁹ Наводиться за: Хиценко В. Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения [Текст] / В. Е. Хиценко. – М. : КОМКНИГА, 2005. – С. 37.

¹⁰ Шрейдер В. В. Индивидуализация высшего образования как фактор становления личности гражданина демократического общества [Электронный ресурс] / В. В. Шрейдер. – Режим доступа : http://www.prof.msu.ru/publ/omsk1/4_15.htm

¹¹ Тоффлер Э. Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер; [Пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; Профиздат, 2008. – С. 151–152.

¹² Как превратить знания в стоимость: Решения от IBM Institute for Business Value / Составители: Эрик Лессер, Лоренс Пруссак; [Пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – С 163.

Розділ II.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА
ОСНОВНІ НАПРЯМИ
ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
НАУКИ І ОСВІТИ**

ТЕМА 4.

Передумови та рівні інтеграції науки і освіти

Основні питання:

Міждисциплінарний контекст науки і освіти

Передумови інтеграції науки і освіти

*Специфіка формування інтеграційної
взаємодії в Україні*

*Перехід до тристоронньої взаємодії: наука,
освіта, виробництво*

Сучасний світ, його трансформації потребують постійного оновлення та осмислення на кожному новому етапі розвитку суспільства. Розширення предметного поля дисциплін приводить до аналізу світоглядних, соціальних проблем взаємодії людського, природного і наукового факторів еволюції. Сьогодні для багатьох учених стало очевидним, що історично сформований стан справ, за якого вирішення загальнонаукових завдань проводиться на основі методології та аналізу фактів однієї науки, у багатьох випадках приводить до суб'єктивізму, оскільки учені розглядають науку через призму власної спеціальності і поширюють свої професійні методи досліджень, стереотипи, світосприйняття, інтереси на всі галузі знань. Усе більше дослідників висловлюють переконання, що сутність сучасних змін у суспільстві можна досліджувати лише на основі взаємодії різних наук, тобто міждисциплінарності.

Форми прояву міждисциплінарності в науці різноманітні – від постановки проблем, підходів до їх розв'язання, розвитку теорій, вияву зв'язків між ними до формування нових дисциплін. У науковій літературі зустрічаються різні варіанти сутності міждисциплінарності: дослідник застосовує мову, категоріальний апарат, поняття з однієї сфери науки для описання феноменів в іншій сфері; дослідник використовує поняття з різних наук для описання різних сегментів складного комплексу (приміром, у маркетингу активно використовуються поняття і концептуальні положення з економіки, соціології, політології, психології, педагогіки та ін. наук); дослідник відкриває і аналізує нову реальність, формує новий синтез, користується новою системою понять – у такому випадку йдеться про створення нової дисципліни.

Міждисциплінарна інтеграція означає свого роду "парадигмальні щеплення" (за висловом В. Степіна), які відкривають інше, ніж раніше поле наукових проблем, стимулюють відкриття явищ і законів, які до такого "щеплення" взагалі не потрапляли у сферу наукового пошуку¹.

Одночасно з терміном "міждисциплінарність" взаємодія наук характеризується також поняттями "трансдисциплінарність" та "мультидисциплінарність". Вивчення наукової літератури дозволяє зробити висновок, що ці поняття близькі, хоч і не тотожні. "Трансдисциплінарність" характеризує такі дослідження, які пронизують, проходять через різні дисципліни і виходять не лише за їх межі, а й за межі самої наукової сфери, на вищий мета-рівень, який уже є незалежним від тієї чи іншої дисципліни. Це, у свою чергу, має наслідком появу нових форм та різних ступенів взаємозалежностей, достатньо міцних форм структурних зв'язків на відміну від внутрішньонаукових зв'язків.

Термін "мультидисциплінарність" означає дослідження предмета в межах кількох наукових дисциплін. Особливий статус має синергетика (динаміка нерівноважних систем) – зразок міждисциплінарної науки, новий напрям наукових досліджень, яка набуває статусу універсального узагальнення в аналізі процесів реального світу, у тому числі й різного роду трансформацій. Її характер спрямований на виявлення законів самоорганізації та коеволюції складних систем різноманітної природи, незалежно від властивостей їх складових.

Доволі часто сучасні дискусії про суспільну роль науки у цілому, і суспільних наук, зокрема, виходять у площину суперечливих очікувань від них практичних результатів, оскільки наука має не лише забезпечувати

суспільство надійними знаннями, але й одночасно за допомогою виробництва нових знань сприяти розв'язанню соціальних проблем. Наука все тісніше вмонтовується у соціальний контекст, вимоги до її практичної релевантності (відповідності практиці) є формою прояву змін суспільної функції науки й одночасно висхідним пунктом наукової рефлексії її відносин із суспільством. Очевидна необхідність трансформації самих наукових досліджень від знань до дій (саме на це спрямована інтеграційна взаємодія науки, освіти а затим – і виробництва), а суспільство при цьому слід розглядати як контекст науки, нових форм виробництва знань.

Важлива риса нової форми організації наукового виробництва – рефлексивність і чутливість суспільства до наслідків науково-технічної діяльності, яка інституціоналізується у науковій диференціації, коли самостійними сферами дослідження стають, приміром, етика науки і техніки, соціальна оцінка технічного розвитку тощо. Врешті-решт все це і створює основу міждисциплінарності та трансдисциплінарності аналізу процесів і явищ.

Загальна наукова картина світу у цілому і суспільства, зокрема, може розглядатися як така форма знання, яка регулює постановку фундаментальних наукових проблем та цілеспрямовує трансляцію уявлень і принципів від однієї науки до іншої, як зазначає В. Степін, функціонує як глобальна дослідницька програма науки, на основі якої формуються її більш конкретні дисциплінарні дослідницькі програми². Прикладом ефективних міждисциплінарних пошуків можуть служити роботи з економічної соціології, філософії економіки, економічної психології, екологічної економіки, історико-економічної

та економетричної науки – це неповний перелік напрямів досліджень у площині економічних дисциплін.

Якщо звернутися до розвитку економічної науки, то неокласичні ідеї в ній зародилися і розвивалися ще на початку, а змістовно оформилися – у кінці ХХ ст. Для цього етапу характерним був внутрішньодисциплінарний синтез знань, тобто наукових знань, нагромаджених всередині окремої монодисципліни. Методологія постнеокласичної економічної теорії формується у наш час. Учені зазначають, що для цього періоду характерна міждисциплінарна взаємодія як мінімум за двома напрямками: синтез у межах суспільних наук та синтез в усьому просторі наукових знань без будь-яких обмежень³. Розуміння особливостей сучасної еволюції економічної теорії та методології базується на врахуванні кардинальних змін економічної картини світу: ролі факторів виробництва, структури праці, трудових відносин, форм і динаміки зайнятості населення. Важливою складовою постіндустріальної епохи визнається подолання притаманної індустріальному суспільству редукції людини до простого елемента виробництва; зростання внутрішньої свободи людини, зниження її залежності від господарських та політичних інститутів. Нове соціальне оточення, де замість матерії та енергії основними факторами виробництва виступають інформація та наукові знання, визначає як стратегічний потенціал суспільства, так і перспективи його розвитку. Це підштовхує учених до пошуку нових варіантів аналізу об'єкта дослідження, наближення економічної теорії до потреб загальноцивілізаційного розвитку, що вимагає оновлення її загальної методології, аналітичного інструментарію, понятійного апарату.

Загальна тенденція, яка має велике значення для розвитку економічної теорії – еволюція її характеру: від

науки, яка розглядає теоретичні економічні сутності, виробничі відносини та механізми функціонування соціально-економічних систем, до науки, центральною фігурою в якій є людина, її потреби, якість життя, розвиток її потенціалу, що власне і формує основний міждисциплінарний контекст і має пронизати навчальні посібники, лекційні курси, аудиторні заняття з різних економічних дисциплін. Сьогодні економісти доходять висновку, що в аналізі сучасних реалій переходу до постіндустріального суспільства економічна теорія має відійти на другий план і поступитися першістю соціології⁴.

**Євген Сабуров,
російський науковець,
доктор економічних наук**

Якщо не відмітати його (соціальний капітал – Л. І. Яковенко) з порога, як такий, що не має економічного змісту, спробувати осмислити як поняття, то варто звернути увагу на той факт, що споживчий капітал, необхідний для вироблення особистих благ, не формується в безповітряному просторі, а отримується в ході соціальних взаємодій. Найважливішим у цьому плані, мабуть, слід вважати освіту, яка сприяє напрацюванню соціально зумовленої частини споживчого капіталу

Сабуров Е. Инвестиционный климат в образовании

Прикладом може служити популярне останнім часом різними суспільними науками поняття капітал – суто політекономічна категорія сьогодні аналізується за

межами свого початкового змісту. Хоч у літературі і звучать застереження щодо недопущення плутанини та логічних суперечностей стосовно цієї категорії, однак пояснення структури і функціонування сучасного соціального світу неможливе без введення поняття капіталу у його економічній, культурній, інтелектуальній, політичній, соціальній та інших формах. Особливо актуальним є теоретичне та практичне обґрунтування соціального капіталу та форм його конвертації.

В історичному плані проблема міждисциплінарності виникає у процесі розділення наук, практично одночасно з виникненням нових дисциплін учені ставали вузькими професіоналами. Великий російський філософ Н. Мойсеєв зазначав, що це впливало й на освіту, у всіх вищих навчальних закладах було одне спільне – багатопредметність, прагнення до вузької спеціалізації, поступова втрата універсальності освіти.

Вища школа в усьому світі стає схожою на Вавілонську вежу, будівельники якої все гірше й гірше розуміють один одного й зовсім мало уявляють архітектуру вежі та мету будівництва. У середині ХХ ст. утворилася прірва між гуманітарними і природничими науками та відповідними напрямками освіти. Сьогодні і природознавство, і екологія все ще перебувають на периферії інтересів студентів, які спеціалізуються в області гуманітарних наук, а майбутнім програмістам, фізикам, інженерам недостатньо знань про розвиток сучасного світу та про процеси пізнання, хоча вони будуть вирішувати численні проблеми сучасної екології, політики, моралі. Усвідомлення проблеми фрагментарності сучасної науки, зростаючої суспільної потреби в освіті, яка виходить далеко за межі вузького професіоналізму, підготовки сучасної людини, яка має бачити світ у його цілісності, свого часу привело

Н. Мойсєєва до думки про необхідність введення пропедевтичного курсу "Сучасне світорозуміння".

На сьогодні очевидно, що нова цивілізація має починатися не з нової економіки, а з нових наукових знань, підходів, нових освітніх програм. Декларацією конференції ЮНЕСКО з питань вищої освіти (1998) принципами сучасної освіти проголошені інноваційність, міждисциплінарність та трансдисциплінарність. У Болонських документах міждисциплінарність розглядається як одна з бажаних ознак нової якості вищої освіти. Її неформальна реалізація – вимога часу, однак перехід від усвідомлення необхідності до практичної реалізації міждисциплінарності досить суперечливий.

Зокрема, важливим є не лише процес донесення через освіту нової якості знань до свідомості індивідів, які на цій основі у подальшому прийматимуть рішення, спрямовані на зміни природи і суспільства. Слід враховувати, що зміст освіти виступає як єдність власне знання і ставлення суб'єкта до цього знання, позиціонування суб'єкта пізнання, усвідомлення ним сутності, цінності, індивідуальної актуальності знань. Отже, виникає проблема адекватності представлення у змісті освіти міждисциплінарності та сприйняття суб'єктом знань саме як міждисциплінарних. У цьому плані акценти зміщуються у бік суб'єктивного ставлення до знань. Спеціалісти застерігають від того, щоб розглядати міждисциплінарність як зовнішньо задану⁵, таку, що реалізується, приміром, через включення до навчальних планів і програм додатково до фіксованого набору певної кількості дисциплін міждисциплінарного характеру, що характерно для жорстко дисциплінарно структурованої, організованої на основі економічної доцільності (зорієнтованої на забезпечення ринку праці

спеціалістами певного профілю з метою відтворення професійної структури суспільства) освітньої системи.

В умовах відкритої освіти (системи, відкритої не тільки до зовнішніх соціокультурних процесів, а і до суб'єкта пізнання – студента) до міждисциплінарності слід підходити як до самостійно виробленої конструкції, особливого типу структурованого знання. У цьому випадку зміст освіти конструюється самим суб'єктом, через конструювання суб'єктивно привласнюється, стає надбанням суб'єктивної свідомості. Цей процес не самовільний, а такий, що свідомо управляється і спрямовується.

Суб'єктивний характер міждисциплінарності стосується не лише студента, а й висуває нові вимоги до викладача, зокрема, вміння перебудовувати, переналаштовувати викладання, бути спеціалістом і мати глибокі знання з кількох споріднених галузей знання, знаходити контакт з будь-якою аудиторією незалежно від рівня її підготовки, інтегруватися у мережні структури і використовувати їх мобільність, володіти мультимедійними технологіями тощо.

Очевидно, що реалізація подібних підходів до формування змісту освіти без втрати її фундаментальних засад – процес складний, його організація потребує як мотивації, творчого підходу з боку викладачів і студентів, так і ефективного управління з боку навчального закладу та зацікавленості всього суспільства. На сьогодні в університетах програми, які б поєднували спеціальності, практично відсутні, вони не відповідають встановленим стандартам, навчання відбувається у межах факультетів, зв'язки між якими здебільшого носять характер не наукового, а ділового співробітництва.

Наука і освіта виступають найважливішими факторами прогресу людської цивілізації, генераторами

ефективного та сталого економічного зростання. Значення науки і освіти зростає в процесі становлення постіндустріального суспільства та економіки знань. Вважаємо, що розвиток інтегративних комплексів в освіті, науці та бізнесі базуються на політичних, нормативно-правових, економічних і соціально-культурних передумовах.

Політичні умови формуються на рівні держави на основі актуалізації потреби у трансформації застосовуваних соціальних практик, що виникає як реакція на соціальні зміни у світі: прискорення науково-технічного прогресу, інтенсифікація процесів інформатизації, наростання ролі мереж, партнерства тощо. Політичні умови сприяють інтеграції тоді, коли держава визнає науку, освіту та бізнес найважливішими ресурсами оновлення економіки, прагне сприяти розвитку науково-інтелектуального та освітнього секторів.

Нормативно-правові умови. Процес формування інтегративних комплексів повинен здійснюватися на основі обґрунтованих і нормативно закріплених правил. На сьогоднішній день законодавство у цій області за оцінками фахівців, перебуває в стадії становлення. Зокрема цю сферу регулюють такі Закони України, як "Про освіту" "Про вищу освіту", "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про науково-технічну інформацію". Одночасно на сьогодні немає єдиного законодавчого акта, який встановлював би правові механізми процесу інтеграції науки, освіти та бізнесу, відсутня струнка система взаємопов'язаних і узгоджених нормативних правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

Економічні умови інтеграції науки, освіти та бізнесу пов'язані з об'єднанням ресурсів для отримання суспільного і комерційного ефектів синергетичного

характеру, характеризують ступінь сприйнятливості економічної системи до інновацій.

Соціально-культурні умови інтеграції науки, освіти та бізнесу полягають в укоріненні в суспільстві знань, умінь, цілей і цінностей, пов'язаних з відтворенням інноваційного потенціалу, усвідомленням ролі науки, освіти та бізнесу, інноваційної культури, наявності ініціативи самих учасників інтеграційних процесів.

В Україні, як і в інших пострадянських країнах, формування інтеграційних відносин має значну специфіку порівняно з країнами Заходу. Зокрема, розвиток інтеграції відбувається на тлі кризового становища науки і освіти – основних інституційних акторів процесу. Так, спостерігається різке падіння престижу професії вченого, внаслідок чого талановита молодь не йде в науку, а число вчених старшого покоління, які ще здатні чогось навчити, зменшується з природних причин. Скорочення фінансування штучно прискорює цей процес. Без наукових шкіл сучасну науку і високі технології не створити, оскільки навчити думати і кваліфіковано працювати можна тільки при безпосередньому спілкуванні вчителя з учнем.

Із 1991 р. чисельність науковців-дослідників в Україні скоротилася в три рази, всього в наукових організаціях державного, підприємницького і освітнього секторів науки працює 135 тисяч осіб – 0,7 % зайнятого населення країни. З них 70 тисяч – дослідники (16 тисяч кандидатів наук, 4 тисячі докторів наук і 50 тисяч виконавців наукових та науково-технічних робіт без наукового ступеня). У сусідніх країнах скорочення наукових працівників за останні десятиліття було значно меншим, ніж в Україні, і на сьогодні чисельність співробітників наукових організацій в Росії та Білорусі становить 1,1 % та 1,3 % від зайнятого населення. Державне фінансування

наукової сфери в Росії і Білорусі також вище – 0,57 % і 0,76 % від ВВП відповідно, що в 2–3 рази більше, ніж в Україні (докладніше дані про наукову-освітню та інноваційну діяльність див. у додатках).

У 2011 р. ВВП у фактичних цінах склав 1 трильйон 316,6 млрд. грн. З них обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок державного бюджету – лише 3860 млн. грн. (0,29 % ВВП). Це в шість разів менше, ніж передбачено законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність"⁶, відповідно до якого держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 % ВВП України.

Тож розвиток процесів інтеграції освіти, науки та бізнесу певною мірою пов'язаний з виживанням освіти і науки в сучасних умовах.

Інтеграційні науково-освітні процеси формуються і реалізуються на всіх рівнях функціонування економічної системи. Мікрорівень представлений інтеграцією наукових і освітніх структур у межах окремих університетів чи наукових установ. На мезорівні інтеграція реалізується через міжгалузеві господарські зв'язки. Зокрема, Сучасні університети виступають як багатогалузеві корпорації науковомісткої спрямованості, діяльність яких концентрується у сфері науково-освітньої діяльності, а не у матеріальному виробництві. Макрорівень інтеграції науки і освіти виступає єдиним комплексом всіх видів науково-освітньої діяльності в країні. Науково-освітня сфера країни виступає як складова глобальних інтеграційних процесів. Водночас всі ці рівні поєднуються за допомогою проектної форми інтеграції, а особливо – на основі дії мереж, які об'єднують суб'єктів мікро-, мезо- та макрорівня.

Об'єктивне посилення інтеграції науки і освіти формує науково-освітній потенціал економічної системи, активно впливаючи на відтворювальні контури суспільного виробництва. Для України роль і потужність її науково-освітнього потенціалу є особливо суттєвою. Саме він покликаний стати генератором подолання кризи в економічній системі, надання останній ознак інноваційності, формування нових структурних пропорцій, фактором переходу до траєкторії економічного зростання. Що стосується системи глобальних економічних зв'язків та міжнародного поділу праці, то в цій сфері Україні доцільно переходити до посилення спеціалізації на наданні наукових і освітніх послуг, а також генеруванні наукомістких технологій. Між тим, у роки ринкових трансформацій держава і ринкові структури не приділяли достатньої уваги розвитку науки і освіти, питанням їх ефективної інтеграції. Обсяги фінансування науково-освітньої сфери є значно нижчими не тільки відносно оптимальної величини, а й стосовно мінімуму, необхідного для підтримки цієї сфери.

Інтеграція науки і освіти, її реалізація на різних рівнях просторово-мережевих взаємозв'язків складають основу посилення науково-освітнього потенціалу економіки, виступають як умова формування економіки, заснованої на знаннях, та потребують розвитку і підтримки з боку держави, формування нових форм державно-приватного партнерства. Вивчення теоретичних підходів і практичного досвіду інтеграції науки і освіти засвідчує, що цей процес виявляється як у рамках двосторонньої взаємодії наука-освіта, так і в тристоронньому контексті – наука-освіта-виробництво.

Перехід до тристоронньої моделі є метою інтеграції науки і освіти, оскільки в такій моделі працює принцип

синергії, комплексного ефекту на відміну від принципу доповнення у двосторонньому варіанті. Власне кажучи, двостороння модель – наука-освіта – змінює відносини на користь мережевих, партнерських, втілюється у договорах, контрактах, проектах, програмах, стартапах тощо (див. табл. 2).

Таблиця 2

Характеристики інтеграції

<i>Інтеграція</i>	
<i>Двостороння</i>	<i>Тристороння</i>
наука – освіта	наука – освіта – виробництво
Форми	
договори контракти проекти програми стартапи	технопарки бізнес-інкубатори кластери дослідницькі університети
Принципи	
доповнення	синергії
Ефекти	
партнерство	інновації

Тристороннє співробітництво розширює можливості взаємодії за рахунок ускладнення форм та стійких зв'язків і взаємодії, спільних цілей (створення інновацій), узгодження розподілу ресурсів, наявності спільної інфраструктури, мережених комунікацій. У результаті трансформуються уявлення про кожен зі сфер взаємодії: як навчати (освіта), на що спрямовувати дослідження (наука), як вести бізнес (виробництво). Формуються основи не лише для поглиблення партнерства, а і для підвищення довіри.

З огляду на це, важливим є аналіз новітніх напрямів інтеграції науки, освіти та виробництва: формування

інноваційної інфраструктури, розвиток венчурних форм фінансування, посилення інтелектуальної складової в інтеграційних процесах. Ці напрями є актуальними як з погляду вивчення світового досвіду, так і упровадження у вітчизняну практику.

Питання для самостійного вивчення

Функції науково-освітньої інтеграції.
Роль і значення стартапів в інтеграційній взаємодії.

Дискусійні питання

Сформулюйте принципи, на основі яких має відбуватися інтеграція науки і освіти.

Охарактеризуйте передумови розвитку інтеграційних комплексів в науці, освіті та виробництві з погляду їх сформованості в Україні.

Основні терміни: двостороння інтеграція, кластер, передумови інтеграції, рівні інтеграції, стартап, тристороння інтеграція.

Примітки

---

¹ Степин В. С. Теоретическое знание [Электронный ресурс] / В. С. Степин. – М., 1999. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/stepin>

² Там само.

³ Кривулин В.А. Междисциплинарность работ К. Поланьи, постнеклассической науки и современного высшего образования / Материалы Интернет-конференции "60-летие выхода в свет "Великой

трансформации" Карла Поланьи: уроки для России" // www.management.edu.ru.

⁴ Балацкий Е. Экономическая наука: новые вызовы современности // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 1. – С.61–67.

⁵ Меньшиков И.В., Санникова О.В. Содержание образования: самоорганизация междисциплинарности и проблема управления / Материалы международного форума "Проекты будущего: междисциплинарный подход", 16–19 октября 2006, г. Звенигород // <http://spkurdyumov.narod.ru/MenSan.htm>

⁶ Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>

ТЕМА 5.

Інноваційна інфраструктура та форми інтеграції

Основні питання:

Сутність поняття інноваційна інфраструктура

Форми інтеграційної взаємодії

Кластери в інноваційній інфраструктурі

*Світовий досвід розвитку кластерів як
територій знань*

*Сутність венчурного капіталу та його вплив на
інноваційну діяльність*

Базисною основою системної інтеграції науки і освіти з подальшим переходом до моделі тристоронньої взаємодії виступає наявність інноваційної інфраструктури.

Інфраструктура будь якої системи формується поступово, на основі виділення в суспільному поділі праці нових видів діяльності і поглинання певних видів діяльності, що належать до інших, раніше вже існуючих сфер. Економічний зміст інфраструктури визначається її функціональним призначенням у системі суспільного поділу праці. У Законі України "Про інноваційну діяльність"¹ інноваційна інфраструктура визначена як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Різного роду освітні, наукові установи та їх інтеграційні об'єднання, є безумовними складниками інноваційної інфраструктури.

Сутність інноваційної інфраструктури як економічної категорії визначається шляхом розкриття функцій її структурних елементів різних рівнів. Ця функціональна специфіка і обумовлює необхідність виникнення кожної окремо взятої підсистеми, виходячи із сутності інноваційної інфраструктури. Результат її діяльності для національної інноваційної системи виявляється у створенні умов для функціонування і взаємодії решти складових інноваційної системи, а також для взаємодії учасників національної інноваційної системи із іншими підсистемами національної економіки та зовнішнім сектором.

У межах аналізу інноваційної інфраструктури, яка з одного боку обслуговує інтеграційну взаємодію науки і

освіти, а з іншого – формує її, розглядають технопарки, бізнес-інкубатори, кластери. Такі утворення носять просторовий характер.

Міжнародна асоціація технологічних парків пропонує визначення технологічного парку як організації, що управляється спеціалістами, головною метою яких є підвищення добробуту місцевої спільноти шляхом просування інноваційної культури, а також конкурентоспроможності інноваційного бізнесу і наукових організацій. З цією метою технологічний парк стимулює і управляє потоками знань і технологій між університетами, науково-дослідницькими інститутами, компаніями і ринками².

Технологічні парки представляють комбінацію технічної інфраструктури із необхідним інноваційним середовищем. Їх традиційними складовими є:

- університет, який забезпечує наукові кадри, інтелектуальне обслуговування, експериментальні лабораторії, бере участь в експертній оцінці, виступає як джерело інноваційних ідей;
- інфраструктурні об'єкти, необхідні для ведення бухгалтерії, розробки бізнес планів, проведення маркетингових досліджень, надання консалтингових послуг для бізнесу; а також офісні приміщення; оргтехніка; конференц-зали; кімнати для ведення переговорів;
- управлінська компанія, яка спеціалізується на організації фінансування, розміщенні інвестицій, адмініструванні, експертній оцінці, забезпеченні функціонування інфраструктури.

Технопарки можуть виступати різних видах, так у науковій літературі, зустрічають, зокрема, такі:

- наукові парки – комплекс умов для розвитку наукових розробок в сфері передових технологій, розміщений на

університетській території, який об'єднує наукові лабораторії, дослідницькі групи університетів та промислових компаній, творчі колективи, що спеціалізуються на наукомістких галузях, а також окремих дослідників-підприємців. За подібною моделлю влаштовані технологічні та інноваційні центри, однак вони значно менші за розмірами;

- дослідницькі парки, в межах яких, інноваційні продукти розробляються лише до стадії технологічного прототипу;
- наукові міста або технополіси, засновані, як правило, з державної ініціативи; середня площа сягає 50 гектарів; орієнтовані на високотехнологічну продукцію; в яких наявний університету, дослідницькі лабораторії; забезпечені комунальні послуги і послуги розваг.

Із технопарками тісно пов'язані **бізнес-інкубатори** які опікуються початковими етапами інноваційного процесу фірм, надаючи їм за відповідну орендну платню землю, приміщення, доступ до лабораторного обладнання та послуг. Після виходу із інноваційного бізнес-інкубатора ті підприємства, інноваційний процес яких ще не завершено, а також ті, які ще не мають потенціалу для подальшого самостійного розвитку, можуть звернутися до послуг технологічного парку. Поширюється практика виконання послуг бізнес-інкубаційного характеру безпосередньо технопарками. Надаючи інкубаційні послуги новим інноваційним компаніям, технологічний парк полегшує їх створення і зростання, вихід на конкурентоспроможні позиції.

Нині, коли в Україні поступово формуються основні елементи інноваційної інфраструктури, актуалізується потреба у розвитку найвищого на даний момент структурного прояву інноваційної інфраструктури – науково-технологічних чи інноваційних кластерів, які

включають науково-освітні структури. Це відбувається тому, що традиційний розподіл економіки на сектори або галузі втрачає свою актуальність, а на перше місце виходять кластери – системи взаємозв'язків фірм і організацій. Л. Федулова зазначає, що кластерні ініціативи – це інструмент, а ключовий рівень розвитку кластерів – регіональний. Саме тому, необхідно розробляти стратегії розвитку регіонів, виділяючи ті сектори економіки, у яких формування кластерів можливе або вже відбулося³.

Кластери виступають "територіями знань та інновацій", характеризуючись при цьому такими рисами як об'єднання, співпраця, конкуренція, спеціалізація, географічна концентрація, наявність підприємств, наукових установ та інше⁴. Науково-технічні кластери як вид інноваційної інфраструктури, представлений наймасштабнішими утвореннями, значною мірою визначають інноваційний розвиток регіону.

З огляду на це, розглянемо світовий досвід створення кластерних структур з метою систематизації інформації, що необхідна за реалізації таких масштабних програм. У цьому контексті корисним видається досвід Японії, оскільки там, як і в Україні, інноваційні кластери виникли не спонтанно, а стали результатом урядової політики, принципи якої можуть у певній мірі стати основою при реалізації вітчизняної програми. Розвитку кластерів в Японії передувала державна програма "Технополіс", яка почалася із 80-х років ХХ ст. Її метою було створення м'якої і гнучкої інфраструктури, що складалася б із кваліфікованих кадрів, нових технологій, інформаційного забезпечення, капіталовкладень у нові дослідження і мережі комунікацій.

Згідно програми, компанії, які вирішили перевести свою діяльність на територію технополісів (для створення

яких було обрано 26 регіонів), отримували податкові пільги і позики Японського банку розвитку⁵. При цьому, японські технополіси створювалися одночасно як центри не тільки інноваційного, але і індустріального розвитку, а тому виявилися недостатньо придатними в умовах глобальної постіндустріалізації⁶. У ході реалізації програми "Технополіс" приймалися спроби якомога більше наблизити науку до потреб промисловості, однак, достатньої взаємодії на початок 90-х рр. ХХ ст. досягнуто ще не було, хоча освіта вже готувала студентів необхідних саме для тих галузей промисловості, які визнавалися провідними.

Дослідники зазначають, що в Японії виявився відіркненим механізм, який Й. Шумпетер назвав "творчим руйнуванням", коли економіка розвивається завдяки зникненню старих компаній, методів, ідей, на зміну яким приходять нові, корисніші і прибутковіші. На ринку залишаються найсильніші і професійно придатні. Це один із найкорисніших механізмів сучасної економіки. В період кризи самоочищення економіки від неефективних компаній різко прискорюється. Однак, зростає і спротив цьому, посилюється лобювання інтересів "економічних динозаврів" під лозунгами допомоги реальному секторові. В 90-ті рр. ХХ ст. банки продовжували кредитувати напівживі компанії, на початок 2000 рр. їх було 30 %, вони володіли 15 % активів. Це привело до значного вповільнення темпів зростання японської економіки. Результат – зниження конкурентоспроможності економічної системи, втрата позицій на світових ринках.

Позначилася і основна проблема японської освіти, а саме – її перетворення на агентство працевлаштування для фабрик, що обернулося нездатністю японських кадрів створювати технології. Бізнес-мережі, що виникли завдяки програмі "Технополіс", науковим містам та

метрополісам, активно підтримувалися бюрократичним апаратом, і певний період часу були доволі успішними. Однак насправді вони таїли небезпеку для інноваційного процесу. Інноватори були націлені переважно на покращуючі інновації, а зв'язки із постачальниками та споживачами, що їх надавала мережа, знижуючи ризики, насправді обмежували можливість змінити виробничу політику і кардинально оновити технології⁷.

У результаті програма "Технополіс" була замінена інноваційно зорієнтованою програмою кластеризації, яка була започаткована у 2001 р. Згідно програми, прийнятої в Японії, кластери країни діляться на індустріальні та кластери знань, де безумовно має місце інтеграція науки і освіти. Причина цього поділу полягає у тому, що розвиток таких регіональних утворень у Японії належать до обов'язків різних міністерств – відповідно промисловості та освіти. На 2005 р. було створено 19 індустріальних кластерів і 16 кластерів знань.

За своєю організаційною структурою усі кластери знань подібні, але відрізняються технологічною базою, залежно від спеціалізації. Початок кожної програми у кластерах координує місцевий уряд, при цьому, добиваючись для кластеру певної підтримки від уряду національного. Кожен кластер має певну головну організацію, зазвичай у вигляді наукової чи технологічної фундації, що називається штаб-квартирою кластеру знань. Основним завданням таких організацій є регулювання прав інтелектуальної власності та налагодження зв'язків бізнесу із університетами. Для кластерів знань, згідно із програмою прийнятою у 2001 р., було обрано чотири провідні сфери розвитку інновацій: спрямовані на покращення способу життя, інформаційні технології, технології навколишнього середовища, нанотехнології і

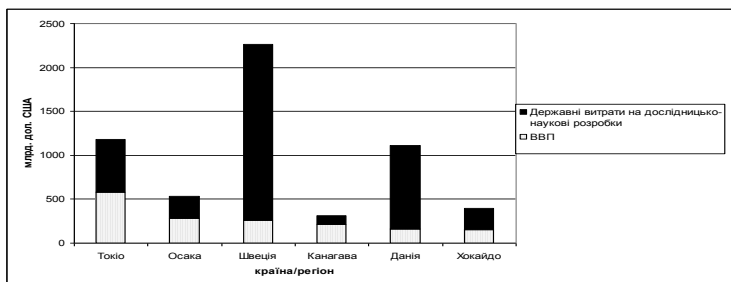
нові матеріали. У 2006 р. дев'ять кластерів знань були зосереджені на науках із покращення способу життя.

Стосовно індустріальних кластерів, у програмі із їх створення зазначається, що метою таких кластерів є підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки Японії у поєднанні із розвитком і зміцненням її регіональних економічних систем. Основа проекту – створення між університетами, бізнесом, іншими інститутами масштабної мережі на основі партнерства уряду, університетів та індустріального сектора, що стане основою виникнення синергетичних ефектів, які сприятимуть розвитку регіонів розміщення кластерів і економічної системи держави загалом⁸.

Синергетичний ефект полягає у такій взаємодії між фірмами, результатом якої є прискорення дифузії знань та адаптації нових ідей. З-поміж інших кластерних ефектів виділяють ефект Маршала-Арроу-Ромера, який полягає у підвищенні рівня спеціалізації регіону. Така ознака кластерів передбачає, що кожна фірма бере участь у діяльності кластеру, зменшуючи власні витрати через вмонтування у загальний ланцюг створення вартості. Навіть малі фірми у кластері, аби виправдати своє існування диференціюються, щоб зайняти унікальну нішу. Одночасно однаковий ступінь доступу до інфраструктури та інформації в кластері забезпечує швидке отримання конкурентами даних про інновації інших фірм, що підштовхує їх до нових відкриттів та їх використання⁹.

Ефекти, що породжує кластер, дозволяють досягти значних результатів у розвитку регіонів, яскравим свідченням чому є те, що на п'ятий рік від початку реалізації кластерної програми Японії, тобто на 2006 р., певні регіони країни досягли більш ефективного співвідношення ВВП та обсягів витрат на науково-

дослідницьку діяльність, ніж деякі європейські країни, що визнаються традиційно активними в інноваціях (див. рис. 2).

Рис. 2. Співвідношення витрати на дослідницько-наукові розробки/ВВП для регіонів Японії та деяких країн Європи (2006 р.)¹⁰

Серед кластерних регіонів Японії, що досягли особливого успіху, слід відзначити Хамаматацу (Hamamatsu) – територія із індустріальним комплексом, Токіо. Саме вона є місцем виникнення таких всесвітньо відомих компаній як "Хонда", "Сузукі", "Ямаха". Основною рисою кластеру є його відносно легкий перехід від традиційної для регіону індустрії до сучасної практики. Регіон із розвинутою ще до Другої світової війни текстильною промисловістю, згодом став виробником мотоциклів і музичних інструментів. Ці галузі розвиваються і нині із дотриманням інноваційних пріоритетів у виробництві¹¹.

Кластер Хамаматацу спочатку було створено як технополіс у рамках державної програми. Основну роль у ньому мали виконувати Університет Шізуока (Shizuoka University) та Індустріальний технологічний центр. У результаті досвід функціонування технополісу Хамаматацу, як і багатьох інших проектів у рамках

програми "Технополіс", довів, що простого близького розташування інститутів науки та промисловості недостатньо для підвищення ступеню взаємодії між ними та іншими агентами регіону. Дослідники університету виявились неспроможними виконувати роль координаторів. Проте, із переходом до кластерної політики у Хамаматасу сформувалася достатня кількість таких представників ринкової інноваційної інфраструктури як бізнес-янгіоли та венчурні капіталісти (територія із найбільшим ступенем концентрації венчурного капіталу в Японії), при чому, значну кількість венчурних менеджерів представляють успішні досвідчені підприємці кластеру¹². Усе це сприяло підвищенню ефективності функціонування кластеру і конкурентоспроможності регіону його розташування.

Таким чином, кластерна політика Японії є втіленням дієвої інтеграції науки і освіти. Вона прийшла на зміну державній програмі "Технополіс", якій, в свою чергу, передувала програма зі створення наукових міст. Важливо, що усі зазначені структури створювалися за принципом найменшого опору, тобто провадили їх у життя і створювали концепції розвитку вже існуючі адміністративні структури. Так, через наявність у державі різних міністерств, що відповідали за розвиток відповідно освіти і науки та індустрії, у країні виникло два види кластерів, які, однак, цілком вписувались, в єдину кластерну програму держави. Крім того, кластери створювалися на територіях, де вже раніше розвивалися наукові міста чи технополіси, трансформуючи таким чином існуючі інститути і зв'язки у нові, які більше відповідають ринковим умовам. У свою чергу, з початку створення структур-попередників кластерів для них обиралися ті території, що історично проявили себе як сприйнятливі до змін. Так, кластер Хамаматасу вважають

подібним до Кремнієвої долини, оскільки тут спостерігається інтенсивна зміна одних напрямків індустрії іншими.

Оскільки кластери поки що в Україні не набули поширення, то їх створенню мають сприяти виважені ініціативи уряду. При цьому, як свідчить досвід Японії, створення кластерів ініційоване "зверху" не означає їхню меншу ефективність, якщо науково-технологічній кластерній політиці передують аналіз і дослідження регіонів та територій (високий рівень якого доступний тільки органам влади), з метою виявлення серед них тих, що є найпридатнішими для створення кластерів, тобто тих, які вже мають певний заділ для цього.

На таких територіях необхідна наявність перспективних підприємств, які мають певний ступінь взаємодії (можуть диференціюватися з метою зайняття певної ніші на ринку, аби бути корисними для інших), вищих навчальних закладів (бажана наявність дослідницького університету), науково-дослідницьких лабораторій, колишніх конструкторських бюро чи науково-дослідницьких інститутів, вже створених представників інноваційної інфраструктури ринкового типу (технопарки, інноваційні бізнес-інкубатори та інше), розвиненої транспортної та фінансової інфраструктури та інше. Таке дослідження урядом територій буде виправдане із часом, оскільки позитивні результати від функціонування кластерів проявляються не тільки на їх учасниках, але і на всьому регіоні розташування кластеру.

Спільним для всіх просторових форм інтеграції є те, що незалежно від масштабу в рамках усіх цих структур обов'язково наявні організації наукової і освітньої сфери, які ефективно співпрацюють із бізнес-структурами. Ефективною інтеграційною структурою є дослідницький університет, який поєднує просторові форми інтеграції

сучасними мережами, альянсами, професійними спільнотами.

Дослідницький університет – це певною мірою ідеал, до якого прагнуть провідні виші, сучасна форма інтеграції освіти й науки, яка уже доволі давно визнана за кордоном і має там високу репутацію. Сутність класичного дослідницького університету – поєднання, інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена В. Гумбольдтом у XIX ст. Дослідницький університет своєрідний симбіоз навчального та науково-дослідного інститутів, що забезпечує можливість ефективної підготовки вчених. Як правило, університети займаються підготовкою фахівців за тим чи іншим напрямом: економіка, право, філологія, але не вчених. Досвід США показує, що основний акцент в дослідницьких університетах робиться на наукових дослідженнях.

Статус саме дослідницьких університетів мають всесвітньо відомі Стенфордський та Гарвардський університети, Массачусетський технологічний інститут в США. В Європі 21 університет об'єднані в лігу дослідницьких університетів (*League of European Research Universities*, скор. *LERU*, веб-сайт - www.leru.org), серед них – Оксфордський, Кембріджський, Мюнхенський, Амстердамський, Міланський університети. Процес навчання заснований на проведенні серйозних наукових досліджень професорів з активною участю студентів. В Україні до дослідницьких зараховують 14 вишів.

Найважливішими характеристиками таких університетів є здатність до генерації знань і їх ефективної передачі в економіку, проведення досліджень з широкого спектру напрямків, наявність високоєфективної системи підготовки фахівців.

Практично дослідницький університет має бути інтегрованим науково-освітнім центром або об'єднувати низку таких центрів структурні підрозділи, що проводять дослідження за загальним науковим напрямом, а також готують фахівців, здатних займатися науковими дослідженнями для певних високотехнологічних секторів економіки.

Альянси як форма інтеграційної взаємодії представляють собою співпрацю двох або більше організацій в роботі над конкретною інноваційною технологією. Така співпраця в підприємницькій діяльності добре відома як єдність конкуренції та кооперації. Перенесення такої практики в область досліджень – це розширення сфери застосування цього організаційного механізму. Стратегічним альянсом можна назвати такий, що відповідає умовам: наявність загальної стратегії для досягнення конкретної мети, специфічний внесок кожного учасника в альянс і як результат для кожного – специфічне посилення, відповідальність учасників стосовно ресурсів, фінансування і ризику.

Високу ефективність демонструють інноваційні альянси у високотехнологічних і швидкозростаючих галузях, що дозволяє їх учасникам різко скоротити час проведення НДДКР, розподілити ризики, пов'язані можливими невдачами і непередбаченими змінами. У фундаментальних дослідженнях доволі часто використовується доволі дороге обладнання, тож поодиночі профінансувати його не під силу навіть дуже багатим країнам, тому така співпраця виходить на міжнародний рівень. Альянси охоплюють інтеграцію різного роду: від епізодичних спільних робіт і публікацій учених до довготривалих масштабних програм досліджень, проведених великими міжнародними колективами.

Забезпеченню інтеграції науки і освіти сприяє венчурне підприємництво, представлене інвестиційними компаніями, фондами, страховими компаніями, аудиторськими і консультаційними фірмами, фондовими біржами, бізнес-центрами, агентствами з набору висококваліфікованого персоналу та інше. Венчурні фонди і венчурна діяльність у розвинених країнах суттєво вплинули на створення і розвиток малих високотехнологічних підприємств, активізацію інноваційної діяльності, вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Оскільки термін "venture" буквально означає "ризиковане підприємство", тому у партнерствах венчурного капіталу ризик є невід'ємною складовою взаємовідносин, участь у яких приносить прибуток лише за високого рівня довіри і збитки у випадку зловживання нею.

Перший досвід функціонування венчурного капіталу сформувався у 30-ті рр. ХХ ст., основа його виникнення – специфіка продукту інноваційних фірм в економіці знань, складні взаємовідносини між суб'єктами прав інтелектуальної власності та іншими суб'єктами ринку цієї продукції. У цілому продуктом інноваційних фірм є знання як персоніфіковане приватне благо, яке подібно до інших приватних благ, може бути конкурентним у споживанні та бути привласненим. Однак, можливість привласнення блага у вигляді знання залежить від таких його ознак, як фундаментальність чи прикладний характер, а також від цілей, які переслідують його виробники – комерційне чи некомерційне використання.

Саме неможливість повного привласнення нового знання, виробленого інноваційними фірмами призводить до значних ускладнень при виведенні продукту на ринок. Виникають ускладнення у просуванні акцій молодій інноваційній компанії через первинний ринок цінний

паперів, оскільки розраховувати на зростання курсу акцій такої фірми доволі проблематично. Оскільки основу економіки складають відносини між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання продукту, різні економічні інтереси суб'єктів зазначених відносин призводять до потреби певного їх збалансування і отримання економічного ефекту. У цьому сенсі, відносини у сфері венчурного бізнесу є доволі складними, оскільки тут беруть участь різні економічні суб'єкти із власними економічними інтересами: венчурний капіталіст та фонд венчурного капіталу, інтереси яких зазвичай збігаються, та підприємство-інноватор, інтереси якого можуть суттєво відрізнятись. Однак успішним проект венчурного фінансування стає лише за умови ефективності інноваційного проекту, що збалансовує інтерес сторін-учасників.

Виникнення венчурного капіталу суттєво змінила механізми фінансування компаній, задіяних у інноваціях. Посередником між інтересами венчурного капіталу та інноватора виступає венчурний капіталіст (генеральний партнер фонду), представлений юридичною (фірма венчурного капіталу) або фізичною особою, що наймається венчурним фондом. Його функції безпосередньо стосуються обслуговування інноваційного процесу. Зміст функціонування венчурних фондів простирається за межі фінансового сектора, перетворюючись на складову венчурної підсистеми національної інноваційної інфраструктури. Інноваційні підприємства розраховують на отримання від представників венчурного капіталу не тільки інвестиційної підтримки, але і консультаційної, менеджерської та комунікаційної допомоги від використання їхніх зв'язків на ринку.

Із кінця 90-х років ХХ ст. формою бізнес-відносин, що досить часто обиралася для переходу до нових секторів бізнесу, нових технологій та ринків, став "спільний венчур" (інша назва – стратегічний венчурний альянс). Ця форма відносин базується на здатності компанії мінімізувати свої ризики шляхом їх поділу із партнером¹³.

Фірми вступають у венчурні альянси в тому разі, коли за звичайних умов потенційні партнери (венчурні фонди і інноваційні підприємства) не контактують на ринку. При вступі в альянс вони отримують змогу розширити свою діяльність у тій сфері, де партнер вже має значний досвід. До таких спільних венчурів можуть входити не тільки фінансова та інноваційна компанії, а й високотехнологічні компанії із різних галузей. Зокрема, розробка оптичних процесів для зберігання даних підштовхнула компанію Philips вступити в стратегічний альянс із компанією світовим лідером у сфері хімічного виробництва DuPont de Nemours, що вилалося у створення спільного інноваційного підприємства із випуску покриття поверхні CD дисків¹⁴.

Венчурні альянси можуть мати як форму дослідницьких консорціумів, так і інші форми. Основними причинами, що спонукають підприємства до організації спільних венчурів виступає взаємна доповнюваність, тобто можливість отримати від партнера те, чого фірма не має; скорочення терміну інноваційних розробок; отримання доступу до нових ринків. Запорукою успіху і дієвості альянсу є ступінь залучення фірми у відповідну спільну діяльність, що сигналізує партнерам про прагнення встановити відносини довгострокової взаємодії та довести інноваційний проект до успішного завершення. Ефективна взаємодія виникає не стільки на базі формальних контрактів, скільки в результаті персональних відносин. При цьому, учасники альянсів

намагаються не зв'язувати себе залежністю від фінансових та людських ресурсів партнерів (звісно, якщо партнер не представлений венчурним фондом). Перед початком взаємодії фірми, зазвичай, підписують контракт стосовно ступеню їх участі в розподілі прав власності. Комерційна стадія експлуатації результатів досліджень не включається в цей контракт, а стає результатом подальших переговорів. Таким чином, неформальність зв'язків, присутня на етапі обміну знаннями і колективного навчання, змінюється точно прописаними правами інтелектуальної власності¹⁵.

Зважаючи на те, що у країнах із посттрансформаційною економікою спостерігається критична ситуація із державним фінансуванням інноваційної діяльності, венчурна підсистема інноваційної інфраструктури має стати доповненням, а можливо і альтернативою державній фінансовій підтримці. Продумане законодавство у сфері венчурного фінансування та захисту прав інтелектуальної власності, а також подолання корупції у правовій сфері є безальтернативними умовами наближення до світових моделей переходу венчурного капіталу в інноваційну сферу.

Таким чином, формування інноваційної інфраструктури інтеграції науки і освіти виступає неодмінною умовою ефективного функціонування національної інноваційної системи.

Питання для самостійного вивчення

Національна інноваційна система: моделі та особливості.
Технологічний парк в системі інноваційної інфраструктури.
Життєвий цикл інновацій.

Взаємозв'язок і співвідношення понять "венчурний капітал", "венчурний фонд", "венчурне інвестування".
Законодавче забезпечення венчурного інвестування в Україні.

Дискусійні питання

Які форми інтеграції науки і освіти влєд розвивати в першу чергу – просторові чи мережеві?

Що є джерелом формування венчурного капіталу?

Які інноваційні ризики притаманні венчурному інвестуванню?

Яка роль інституційної довіри у процесах інтеграції освіти, науки і виробництва.

Основні терміни: бізнес-інкубатор, дослідницький університет, венчурний капітал, венчурні альянси, венчурний капіталіст, венчурні фонди, екстерналії, індустриальний кластер, інноваційний центр, кластер знань, інноваційна інфраструктура, кластер, наукоград, спеціалізація, технопарк, технополіс, інноваційний кластер.

Примітки

---

¹ Закон України „Про інноваційну діяльність” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №36. – Ст. 266 (із змінами). – Режим доступу : www.vpf.kiev.ua/book/innovac_dijalnist_book.pdf

² What is research park? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aurp.net/about/whatis.cfm>

³ Федулова Л. Проблемы стратегического развития инновационной экономики Украины [Электронный ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_11/Fedulov%D0%B0.pdf.

⁴ Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 14–23

⁵ Тацуно Ш. Стратегия – технополисы / Общ. ред. вступ. ст. В. И. Данилова-Данильяна. – М. : Прогресс, 1989. – С. 95 – 96.

⁶ Семиноженко В. Региональные акценты и инновационные перспективы „европейского выбора” Украины [Электронный ресурс] / В. Семиноженко. – Режим доступа : <http://www.semynozhenko.net/events/484>

⁷ An Interpretation of the Asian Financial Crisis. Innovation Systems and Economic Performance in Period of Transformation [Электронный ресурс] / Hawaii ICSS, June 2003, 39 pp. – Режим доступа : <http://www.hicsocial.org/Social2003Proceedings/Espen%20Moe.pdf>

⁸ What is an Industrial Cluster [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cluster.gr.jp/relation/data/pdf/08_pamph_e/08_01p.pdf

⁹ APEC Symposium on Industrial Clustering For SMEs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.apec.org/apec/enewsletter/april_vol8/publication.primarycontentparagraph.0003.LinkURL.Download.ver5.1.9

¹⁰ Наводиться за: Enhancing the competitiveness of SMEs: Subnational innovation systems and technological capacity-building policies [Электронный ресурс] / Economic and social commission for Asia and the Pacific, 2007, 389 pp. – Режим доступа : <http://www.unescap.org/publications/detail.asp?id=1201>

¹¹ APEC Symposium on Industrial Clustering For SMEs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.apec.org/apec/enewsletter/april_vol8/publication.primarycontentparagraph.0003.LinkURL.Download.ver5.1.9

¹² APEC Symposium on Industrial Clustering For SMEs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.apec.org/apec/enewsletter/april_vol8/publication.primarycontentparagraph.0003.LinkURL.Download.ver5.1.9

¹³ Joint Ventures Theory&Practice in the UAE/ AL TAMIMI&COMPANY profile [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zu.ac.ae/library/html/UAEInfo/documents/UAEJointVentures.pdf>

¹⁴ Ляско А. К. Финансирование и организация венчурных проектов в высокотехнологическом комплексе (зарубежный опыт) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/153809.html>.

¹⁵ Там само

ТЕМА 6.

Інтелектуальна складова в інтеграційних процесах

Основні питання:

*Трансформація відносин власності в
економіці знань*

*Поняття інтелектуальної власності.
Інтелектуальна праця*

*Інтелектуальне виробництво
у сфері науки і освіти*

Інтелектуальну складову інтеграційних процесів проаналізуємо з точки зору трансформацій відносин власності, зокрема, відносин інтелектуальної власності. Трансформація відносин власності у будь-якій економічній системі є ключовим елементом змін як у соціально-економічній сфері, так і в усьому комплексі економічних відносин.

У вузькому сенсі трансформація відносин власності означає докорінні зміни у відносинах власності як основі функціонування економічної системи, що має наслідком перетворення однієї економічної системи на іншу (наприклад, адміністративно-командної на ринкову). У широкому розумінні – це постійний, безперервний процес перетворень у системі відносин власності, зумовлений історичним розвитком суспільства. У цьому сенсі трансформація відносин власності відбувається у складному взаємозв'язку часто різновекторних тенденцій та переходів з одного якісного стану в інший, супроводжується як зовнішніми (формальними), так і внутрішніми (змістовими) перетвореннями. Термін "трансформація відносин власності" ми будемо використовувати у широкому розумінні. Зміни в окремих елементах системи відносин власності, спричинені переходом до постіндустріальної стадії суспільного розвитку та економіки знань наведені у табл. 3.

Однією з перших ознак нової постіндустріальної суспільної системи, на яку звернули увагу її дослідники, була саме зміна домінуючих факторів виробництва та об'єктів власності. На місце видимих, відчутних ресурсів, таких як земля, капітал, приходять інформація та знання у вигляді ідей, новітніх технологій та інформаційних систем.

Таблиця 3

Складові трансформації відносин власності та їх прояв у постіндустріальній економіці

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЛАСНОСТІ	<i>Елементи системи відносин власності, що зазнають трансформації</i>	<i>Прояв у постіндустріальній економіці</i>
	1. Об'єкти власності	1. Поширення неречових об'єктів у формі інтелектуальної та віртуальної власності
	2. Суб'єкти власності	2. Виникнення нових суб'єктів – власників інформації та знань. Інституціоналізація та деперсоніфікація власності
	3. Співвідношення між різними типами, формами та видами власності	3. Плюралізм форм та видів власності
	4. Структура власності	4. Зменшення абсолютного та переважання часткового привласнення

Зміна домінуючих чинників виробництва в постіндустріальній суспільній системі внесла суттєві корективи в об'єкти власності. Вважають, що їх розширення відбувалось за двома напрямками¹. З одного боку, інноваційне економічне зростання підсилює господарське значення нових енергетичних ресурсів, розширивши тим самим поняття "матеріальної" власності (так, до майна як до об'єкту власності почали включати електроенергію, газ та інші види енергії і сировини, що виходять за межі традиційного розуміння "речей"). З іншого боку, з'явилися неречові об'єкти у формі інтелектуальної (інтелект, знання, інформація) та віртуальної (нематеріальні субстанції, що не є інтелектуальними продуктами) власності.

Набуття та припинення прав власності на матеріальні, а також віртуальні об'єкти та інформацію, найчастіше здійснюється через певні правові процедури, зокрема: через укладання різного роду договорів та угод (у тому числі і в рамках інтеграції науки і освіти), у разі приватизації, відповідно до актів державних органів та органів місцевого самоврядування, за судовим рішенням тощо. Натомість, для низки інтелектуальних продуктів (знань та інтелекту) підстави набуття чи припинення прав власності не можуть бути передбачені, оскільки ці об'єкти є невіддільними від їх творця. І хоча вітчизняні правові акти (зокрема, Цивільний кодекс України) не містять положень про право власності особи на здібності, інтелект, досвід, видається безсумнівною природна прерогатива особи вважати невідчужувані від неї самої об'єкти власним надбанням. А отже, навіть якщо подібні права законодавчо не закріплені, приналежність їх власнику не викликає сумніву ("Мої знання – моя власність").

Соціально-економічні події останніх десятиліть привели до трансформації й суб'єктів власності. Такі зміни відбуваються за декількома напрямками. По-перше, зміна у об'єктах власності передбачає появу нових суб'єктів власності, нової соціальної групи у соціально-класовій структурі суспільства, що отримала назву "класу інтелектуалів", "працівників у золотих комірцях" або "працівників знань". По-друге, зазнає розпорощення колись струнка класова система суб'єктів власності. Чіткий колись критерій розподілу суспільства на капітал і працю у зв'язку з відокремленням управління від приватної власності втратив свою однозначність, адже функції капіталу (контроль і нагляд за працею, розподіл ресурсів усередині підприємства) перебрали на себе менеджери – агенти, що не володіють на законних

підставах засобами виробництва і є такими ж найманими працівниками, як і робітники. До того ж, за сучасною методологією, працівники, зайняті в інтелектуальних сферах виробництва, можуть вважати себе власниками нематеріальних активів організації. Функції суб'єктів тепер фактично виконують різноманітні соціальні, професійні, посадові, вікові, національні, релігійні та інші групи і прошарки, інтереси яких складно переплетені між собою.

Отже, динаміка розвитку сучасної постіндустріальної цивілізації суттєво трансформує відносини власності. У контексті соціально-економічних зрушень, що характеризують становлення економіки знань, одним із ключових процесів є інтелектуалізація власності, а також процеси транснаціоналізації, інтернетизації, віртуалізації власності як новітні тенденції трансформаційних перетворень у відносинах власності.

Транснаціоналізація власності є частиною загального процесу глобалізації. Зростання впливу транснаціональних корпорацій пов'язано насамперед із реалізацією ними прерогатив корпоративної власності, а також перевагами діяльності у міждержавному, загальносвітовому середовищі. Проявом транснаціоналізації стало поглиблення інтернаціоналізації виробництва і капіталу, усупільнення виробництва у світовому масштабі.

Розвиток мереж також накладає свій відбиток на зміни у відносинах власності. Основну з них розуміють так: "матеріальні активи конфліктують, а нематеріальні – зливаються"², що важливо для інтеграції науки і освіти. Мережа стає не тільки універсальним джерелом інформації, але й створює певні проблеми для повної і законної реалізації своїх прав інтелектуальної власності. Однією з проблем є незаконне використання користувачами Інтернету чужої інтелектуальної

власності, що міститься у Мережі у вигляді корисної інформації. Імовірним варіантом пристосування виробників об'єктів інтелектуальної власності до такої ситуації є їх орієнтація на безоплатне надання споживачам "основних" інформаційних продуктів та перехід на платне поширення "допоміжних" товарів (наприклад, оновлених версій комп'ютерних програм). Така стратегія створить організаціям-виробникам кращі можливості для поширення їхньої продукції та дасть змогу набувати інших переваг, що реалізуються на інформаційно-комунікаційному ринку (зокрема на основі дії ефектів масштабу та "пастки"). Проте, безкоштовне розповсюдження може бути доцільним лише для деяких об'єктів інтелектуальної власності на кшталт комп'ютерних програм, баз даних, певною мірою – для об'єктів суміжних прав та зовсім недоцільним для комерційних таємниць і подібних їм об'єктів.

Окрім незаконного використання і поширення у Мережі інформаційних продуктів, досить розповсюдженими формами недобросовісних дій у сфері інтелектуальної власності, що здійснюються за допомогою Інтернет, є кіберсквотинг – захоплення доменних імен, порушення авторських прав і таке інше, що ставить на порядок денний питання про необхідність регулюючого впливу на віртуальне середовище, що сприяв би упорядкуванню відповідних суспільних відносин.

Розвиток новітніх технологій та Інтернету призвів до виникнення феномену віртуалізації власності, що знаходить свій прояв у формуванні механізму привласнення та ринкового обороту нематеріальних активів, що не є об'єктами інтелектуальної власності, а також у створенні й діяльності віртуальних компаній. До таких об'єктів, на наш погляд, необхідно включати такі.

По-перше, різноманітні субстанції, що, по суті, є образом, симуляцією реального об'єкта і продукуються за допомогою комп'ютерів та інших технічних засобів (наприклад, електронні гроші як віртуальні засоби обміну, електронні документи, цінні папери у бездокументній формі і таке інше). По-друге, віртуальними є різного роду права та зобов'язання, що у сучасних умовах виступають як об'єкти привласнення та ринкового обігу (наприклад, право видобутку корисних копалин, право земельного сервітуту, право грошової вимоги, право на показ фільмів, право доступу на ринок, майнові права на матеріальні і нематеріальні об'єкти тощо)³. Зазначені об'єкти, що вступають у господарський оборот, підлягають відчуженню. Тому ринковий обіг об'єктів віртуальної власності у вигляді прав та зобов'язань, як правило, супроводжується передачею спеціальних документів, що засвідчують процес їх привласнення-відчуження економічними агентами. Цілком вірогідно, що перелік об'єктів віртуальної власності надалі буде розширюватися. Так, окремі дослідники уже сьогодні говорять про власність на рішення, управління, час, геопростір тощо.

Трансформація відносин власності справляє вирішальний вплив на весь комплекс економічних та інших суспільних відносин, зокрема на процеси інтеграції науки і освіти. Зростання ролі інформації та знань як новітніх об'єктів власності, перетворення їх на важливий ресурс виробництва призводить до ускладнення соціальної структури суспільства, формування нової соціальної верстви власників знань та інформації. На думку П. Дракера, у суспільстві з домінантою знань провідними групами будуть працівники знань (knowledge workers), адміністратори знань (knowledge executives), професіонали знань (knowledge professionals), підприємці

знань (knowledge entrepreneurs)⁴, що свідчить про тісну взаємодію науки, освіти, управлінської ланки та бізнесу. Представники нових соціальних груп здатні інтегрувати знання у виробництво, використовувати знання та інформацію у своїх інтересах, для задоволення власних різноманітних потреб. Із цього випливає, що в економіці знань загалом відбувається трансформація системи влади. Володіння суспільно необхідними інформацією та знаннями, здатність впливати на розподіл інформації в суспільстві, можливість маніпулювати конфіденційною інформацією щодо певних осіб є специфічним ресурсом-основною економічної, а відтак – політичної та інших видів влади. Отже, влада в економіці знань дедалі більше ґрунтується на знанні, на управлінні знаннями.

В умовах становлення економіки знань провідну роль відіграє інтелектуальна, творча діяльність, яка перетворюється на визначальний чинник поступального розвитку людської цивілізації. Результатом цієї діяльності є інтелектуальний продукт, що за своєю сутністю є об'єктом інтелектуальної власності.

Сучасне трактування інтелектуальної власності у його загальноприйнятому варіанті є юридичним, відповідно до якого поняття інтелектуальної власності охоплює усі права, що стосуються літературних, художніх і наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телепередач; винаходів у всіх сферах людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень тощо. Ці права здебільшого поширюються на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Однак, не кожний результат творчої діяльності визнається законодавством як об'єкт інтелектуальної власності та підлягає правовому захисту, а лише той, що,

по-перше, набув об'єктивованої форми, тобто отримав матеріальну "оболонку"; по-друге, відповідає певним критеріям, насамперед, оригінальності (для об'єктів авторського права), новизни (для об'єктів патентного права) або виключності (для засобів індивідуалізації товарів і послуг). Важливим є також той факт, що не кожен об'єкт розумової праці, який задовольняє означеним критеріям, може бути зареєстрований у визначеному законом порядку, а значить – бути включеним до об'єктів інтелектуальної власності. Таким чином, юридичне трактування інтелектуальної власності є досить звуженим, адже суттєво обмежує рамки її об'єктів.

Відтак існує більш широке, економічне тлумачення цього терміну, що передбачає урахування неврегульованої законодавством сфери інтелектуальної діяльності, у яку входять усі продукти розумової діяльності людини. За цим підходом інтелектуальна власність є системою відносин між членами суспільства з приводу привласнення-відчуження нематеріальних об'єктів, що є умовою та результатом інтелектуальної діяльності людини.

Відносини інтелектуальної власності з погляду економічної науки формуються у процесі інтелектуальної діяльності як однієї із форм життєдіяльності людини, що вирізняє її [людину] з-поміж інших живих істот. Цілеспрямовану інтелектуальну діяльність, що має вольовий, вмотивований характер та здійснюється для задоволення потреб індивіда та/або з економічною метою (створення матеріальних і духовних благ для власного збагачення) варто розглядати як інтелектуальну працю. Саме такий характер носять праця і діяльність у науково-освітніх процесах, що виступає однією з об'єднувальних засад інтеграції.

Інтелектуальна праця здійснюється людиною переважно в освітній, науково-технічній, мистецькій галузях та спирається на сукупність досягнень науки, культури, традиції та духовні цінності, накопичені людством протягом тисячоліть. Причому, якщо духовно-інтелектуальна праця у художньо-мистецькій та науково-технічній галузях націлена, насамперед, на отримання зовнішнього (відчуженого від особистості) результату, то в освітній сфері вона спрямована на створення і засвоєння індивідом систематизованих знань, умінь і навиків та передбачає виробництво суб'єктивованого (такого, що існує у зв'язаному із суб'єктом стані) інтелектуального продукту. Саме цим можна пояснити відсутність юридичного врегулювання відносин, пов'язаних зі створенням інтелектуального продукту в освітній сфері, позаяк зазначений продукт не є охороноздатним, тобто таким, що потребує правової охорони.

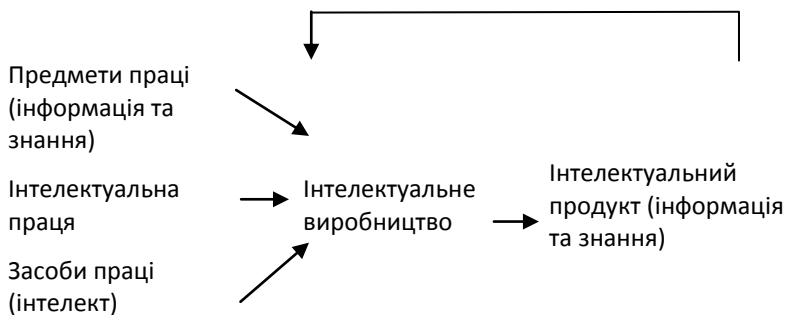
Інтелектуальному виробництву (виробництву знань) у науковій та освітній галузях притаманні такі риси: висока частка розумової праці творчого характеру, певний ступінь новизни створюваного корисного ефекту і обумовленість останнього взаємодією об'єкта і суб'єкта діяльності, безпосередній вплив на споживача інтелектуальної продукції, здатність накопичуватися в різних формах духовного багатства. Водночас інтелектуальна діяльність в означених царинах – це не тільки духовно-творче виробництво, а й розумовий обмін, інтелектуальне споживання.

Таким чином, наука і освіта є сферами, що мають спільне економічне підґрунтя – інтелектуальну складову, а відповідно – високий потенціал інтеграційної взаємодії. Створені у науковій та освітній галузях інтелектуальні продукти – всі надбання людського інтелекту, серед яких чільне місце посідають інформація та знання, – за своєю

суттю є об'єктами інтелектуальної власності (хоч і не всі з них задовольняють критеріям охороноздатності). Науковці, викладачі, вчителі таким чином виступають суб'єктами інтелектуальної власності, які продукують знання та інформацію і здійснюють права власності щодо них.

Процес створення інтелектуального продукту в освітній, науковій царинах та сфері виробництва передбачає певну послідовність етапів, поданих на рис. 3.

Рис 3. Процес створення інтелектуального продукту

Причому найчастіше створення інтелектуального продукту в освітній галузі передує аналогічному процесу у сфері науки та виробництва відповідно. Іншими словами, інтелектуальний продукт у вигляді знань та інформації, що виходить з освітньої галузі, може стати в подальшому предметом праці при проведенні наукових досліджень; у свою чергу, успішна реалізація наукових проектів є передумовою для впровадження їх результатів у виробництво.

Таким чином, відбувається постійне нарощення, трансформація та модернізація знань та інформації у ланцюжку: наука – освіта – виробництво. В умовах

інтеграції цих трьох сфер процес створення інтелектуального продукту стає більш динамічним, виробничоорієнтованим, скорочується розрив між теорією і практикою, досягається єдність стратегічних і тактичних (проміжних та кінцевих) цілей інтелектуального виробництва на всіх його рівнях.

Питання для самостійного вивчення

Комерціалізація інтелектуальної власності у сфері науки та освіти.

Вартісне оцінювання результатів інтелектуальної діяльності.

Формування інституту інтелектуальної власності в Україні.

Дискусійні питання

Розкрийте специфіку захисту прав інтелектуальної власності у сфері науки та освіти.

Обґрунтуйте економічний та юридичний зміст інтелектуальної власності.

Порівняйте основні підходи до оцінювання об'єктів інтелектуальної власності.

Основні терміни: інтелектуальна власність, інтелектуальна праця, інтелектуальне виробництво, об'єкти інтелектуальної власності, суб'єкти інтелектуальної власності, трансформація власності.

Примітки

---

¹ Родина Г. А. Эволюция взглядов на отношения собственности: от „старой” к „новой” экономике / Г. А. Родина // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. – 2006. – № 4. – С. 23.

² Капустин В. С. Сетевые взаимодействия в высшем профессиональном негосударственном образовании как путь к инновационной модернизации российской высшей школы и повышению конкурентоспособности негосударственного сектора образования [Электронный ресурс] / В. С. Капустин. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/kkapustin.htm>

³ Степаненко С.В. Специфікація та реалізація прав у сфері інтелектуальної власності: теоретико-економічний аналіз / С. В. Степаненко // Економіка і регіон. – 2009. – № 4(23). – С. 139.

⁴ Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под редакцией В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.

Розділ 3.

**СОЦІОГУМАНІТАРНА
СКЛАДОВА
НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ**

ТЕМА 7.

Соціокультурні основи інтеграційний процесів

Основні питання

*Менталітет як об'єкт
міждисциплінарного аналізу*

Специфіка національного менталітету

Формування ціннісних орієнтирів

Важливим елементом впливу на становлення економіки знань загалом та взаємодію науки і освіти, зокрема, є дія соціокультурних факторів – цінностей, традицій, ментальних рис, соціальних уявлень, моральних принципів, носіями яких є окремі люди та/або певні спільноти. Ці фактори формують внутрішній світ людини, специфіку її мислення і світогляду, впливають на мотивацію і поведінку господарюючих суб'єктів та їх взаємовідносини при виборі засобів задоволення потреб, досягнення мети, координації дій тощо. Останнім часом навіть світова бізнес-спільнота визнає суттєвий вплив соціокультурних факторів на успішність економічного поступу¹.

Здавалося б, система цивілізаційних цінностей, норми етики і релігійні вірування найбільшою мірою віддалені від економіки і проблем формування інноваційного суспільства. Проте насправді це не так. Цивілізаційні цінності відіграють найважливішу роль у формуванні мотивацій і цільових установок людей, їх творчої активності, особливо в кризових ситуаціях, коли потрібна мобілізація духовних сил усього народу.

Необхідно наповнити систему освіти і виховання підростаючих поколінь новою системою цінностей, ідеями діалогу і співпраці цивілізацій, культури миру та ненасильства

Осипов Г.В., Кузык Б.Н., Яковец Ю.В.
**Перспективы социокультурной динамики
и партнерства цивилизаций**

Увага до впливу неекономічних основ поведінки економічних акторів активізувалася в останні десятиліття, коли стало складно віднаходити пояснення нерівномірного розвитку національних економік зі

схожими економічними потенціалами або, навпаки, відставання ресурсозабезпечених країн від тих, які мають дефіцит певних економічних факторів, але лідирують у загальноприйнятих показниках виміру розвитку. Тому на перспективи соціально-економічного розвитку та інтеграцію науки і освіти певним чином впливає менталітет.

Аналіз менталітету є складною міждисциплінарною проблемою. Менталітет виступає багатоаспектною наукоємною змістовною категорією, що відображає взаємозалежність умов, в яких формуються специфічні риси людини, народу, нації, соціуму. Ментальні характеристики, крім економічної науки, вивчаються філософією, соціологією, політологією, психологією, етикою, естетикою, культурологією, історією та іншими науками. Менталітет розглядають з точки зору історичної ретроспективи; географічного, соціально-економічного, науково-освітнього, культурного середовища; традицій та інших факторів його становлення і специфіки різнонаправленої трансляції. Це свідчить про своєрідний міждисциплінарний моніторинг тих духовних ідеалів, етичних пріоритетів, світоглядно зумовлених мотивів поведінки, що утворюють менталітет певної людини, соціуму.

Зазвичай поняття "менталітет" і "ментальність" (від фр. *Mentalité*, нім. *Mentalität*, пізньолат. *Mentalis* – розумовий) ототожнюються. Під ментальністю/менталітетом розуміють інтегральну характеристику людей, які живуть у конкретній культурі, з їхнім особливим способом сприйняття світу, способом мислення, ієрархією життєвих цінностей, формами побутової і соціальної поведінки²; певну сукупність цінностей, звичок, не завжди усвідомлену систему координат, психологічних алгоритмів, які формують

погляд людини або групи осіб на навколишню дійсність і відповідно визначають її (їх) поведінку³.

Історія, теорія і практика свідчить про відмінні риси ментальності щонайменше східного, західного і євразійського типу людей. Зосередимо увагу на розгляді специфічних рис західного, зокрема, європейського типу мислення і соціальної поведінки. Так, у науковій літературі зазначається, що західному типу ментальності і європейській культурі пізнання характерні абсолютизація ролі "razio", інтелекту, сцієнтизму, технократичного мислення, а також їхньої активної перетворювальної традиції⁴. Європейський менталітет є якісно прогресивним; він ґрунтується на дедуктивному і прагматичному способі мислення. "Розум європейців бачить і пізнає об'єкт ззовні, він сприймається ними цілісним, системно і крізь призму корисності. Сучасна європейська методологія... розірвала свою пуповину з минулим і все починає... з розробки нової концепції, з інноваційного створення конкретного системного у полі самого сучасного знання"⁵. Така методологія спрямована на дослідження і творення майбутнього.

Прикладом такого підходу є специфіка фінського шляху до економіки знань. Одним із факторів успіху цієї країни в останні десятиліття стало зосередження уваги не тільки на засвоєнні попереднього досвіду – як власного, так і інших країн, – але і на прогнозуванні майбутнього, розробки концепції майбутнього і підготовки до нього⁶. Важливу роль у цьому відіграли розробки оптимальних стратегій в області знань через підвищення ефективності вищої освіти у цілому і засвоєнні науково-технічних навичок, що, зокрема, підвищило орієнтацію Фінляндії на системний підхід до інновацій. Реалізацію такого забезпечило збільшення витрат на проведення НДДКР, підвищення уваги до

просування результатів НДДКР на ринок. За останнє десятиліття Фінляндія стала провідною економікою у світі за рівнем спеціалізації в області інформаційних і комунікаційних технологій; тричі посідала перше місце у рейтингу конкурентоспроможності за версією ВЕФ; стала лідером у Міжнародному дослідженні освітніх досягнень (PISA), що проводиться ОЄСР.

Дослідники наголошують на ототоженні знань і мудрості в сучасному європейському менталітеті, акцентують увагу на інтелекті як єдиному знарядді пізнання, констатують виникнення справжнього культу знання, зокрема і як головної духовної цінності. Все це зумовило раціоналістичний, прагматичний, утилітарно-споживацький менталітет сучасного європейця, ігнорування ним ціннісних, духовних аспектів розуміння дійсності і ставлення до неї, що потягло за собою духовну і моральну деградацію та інші негаразди соціального плану⁷.

Домінантою світоглядних властивостей свідомості західноєвропейських людей є лівопівкульна активність мозку⁸, яка в основному відповідає за аналітичну й послідовну переробку інформації, забезпечуючи тим самим послідовне аналітичне мислення⁹. Такі ознаки ментальності західного типу, як звернення до всього нового, невідомого, жага новизни, готовність асимілювати нові культурні цінності, розвиненість особистісного начала, вміння відстоювати будь-які форми незалежності, схильність до альтернативних думок і вибору, переважання раціоналістичних орієнтацій і практицизму тощо слугують доброю основою для нормального функціонування економіки знань. Активність правої півкулі мозку відповідає за образну інформацію, керує навичками, пов'язаними із зоровим і

просторовим досвідом, забезпечує емоційне сприйняття об'єктів¹⁰.

Економічно розвиненим європейським країнам економіка знань дозволяє поглиблювати спеціалізацію, підвищувати продуктивність і забезпечувати стійке зростання, адже знання – це єдиний нематеріальний актив, який зростає без обмежень (хоча не завжди ототожнення інформації і знань є коректним¹¹), а нові знання підвищують ефективність використання обмежених економічних ресурсів¹².

Проведений аналіз проявів українського менталітету¹³, дозволяє зацентувати увагу на тих його рисах, які, на нашу думку, стримують розвиток економіки знань в Україні та є своєрідними бар'єрами в інтеграції науки і освіти.

Так, у наукових доробках українських дослідників кінця XIX – початку XX ст. виокремлюються чотири основні ознаки, що історично були властиві менталітету українського народу: зосередженість особи на фактах і проблемах внутрішнього, особисто-індивідуального світу; прагнення до особистої свободи без належного устремління до державності; сентиментальність, чутливість, любов до природи, естетизм народного життя, культуротворчість; перевага емоційного, чуттєвого над інтелектуальним¹⁴. Поведінка українця характеризується працьовитістю, господарливістю; глибоким емоційним зв'язком з краєм, де він народився і виріс, його природою; турботою про родину і майбутнє дітей; м'якою, лагідною, миролюбною вдачею; готовністю допомогти слабшим, скривдженим; гостинністю і доброзичливістю у стосунках з одноплемінцями і чужоземцями; обережністю, схильністю до романтизму і сентиментальності; безмежною довірливістю і поступливістю; індивідуалізмом у поєднанні з демократизмом,

толерантністю, повагою до суверенних прав особистості; волелюбством, яке межує з анархічністю та протидією будь-яким формам співжиття, що вимагають підпорядкування й суворості дисципліни¹⁵.

Остання риса немов перехідний місток до наступних характеристик, які, здебільшого, є носіями негативних елементів національного менталітету, а саме: мінімальна зацікавленість державою та її інституціями; пристосовуваність до зовнішніх умов у поєднанні з душевним радикалізмом; здатність до самообмежень та адаптації; небайдужість до себе та задоволення власних інтересів в обхід держави; незацікавленість Україною та бажання бути неукраїнцем; верховенство власного добробуту і безпеки; невміння спілкуватися з іншими українцями на рівних та мислення категоріями ієрархій; інтерес до перебігу справ своїх потенційних конкурентів, адже українець "панічно боїться, що той, хто стоїть на нижчій ієрархічній сходинці, може досягти більшого, а тоді нижче опиниться він сам"; невіра у плюралізм будь-чого, у можливість кооперації та співробітництва через переконання, що "від співпраці інший отримає більше вигоди, а він – лише збитки"¹⁶; неповага до дотримання інструкцій, правил, законів; недовіра до будь-чого офіційного¹⁷.

Проблема довіри також є актуальною стосовно функціонування соціального капіталу – "певного потенціалу суспільства або його частини, що виникає як результат наявності довіри між його членами"¹⁸, своєрідного "цементу, що скріплює інститути, відносини і норми, які визначають якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві"¹⁹. Наповнюючи соціальний капітал такими основними компонентами, як неформальні правила і норми, науковці виокремлюють і аналізують

явище, а практики використовують в офіційних документах термін "довіра".

Довіру розуміють як "очікування, яке виникає у членів співтовариства, з приводу того, що інші його члени будуть поводитися більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, погоджуючись з деякими спільними нормами"²⁰; як "відповідальність, чесність і передбачуваність у взаємовідносинах між економічними агентами"²¹, що ґрунтується на дотриманні людьми обов'язкових для всіх моральних норм. Врешті, вищезазначені елементи, якими пронизане поняття довіри, зводяться до поведінкових реакцій економічних суб'єктів, фундаментом яких є моральні засади особистості. До них належать ідеї, уявлення, стереотипи, відчуття, установки щодо таких чеснот, як добропорядність, патріотизм, вірність, обов'язок, совість тощо. Це ті якості людини, яких вона набуває у процесі соціалізації і культурного розвитку, саме вони формують менталітет людини, соціуму та вирізняють його з-поміж інших.

**Лоуренс Харрісон,
американський соціолог**

*У більшості бідних країн радіус ...
довіри переважно обмежений
сімейним колом. Все, що знаходиться
за межами сім'ї, зазвичай викликає
почуття байдужості або навіть
ворожості*

**Харрісон Л. Кто процветает? Как
культурные ценности способствуют успеху
в экономике и политике**

Криза довіри в Україні пронизує інститути громадянського суспільства. Так, за даними дослідницької і консалтингової компанії Windmills Consult, профспілкам і громадським організаціям довіряють 28 % українців, тоді як недовіру висловлюють 49 % і 51 % відповідно. Мінімум довіри суспільство демонструє і бізнесу, який, у свою чергу, не має твердої впевненості щодо органів влади усіх рівнів²². Саме ці аспекти взаємовідносин порушують основний принцип соціальної економіки – гармонізацію суб'єкт-суб'єктних відносин шляхом взаємної відповідальності і довіри.

Відновленню довіри у міжсуб'єктних відносинах, формуванню повноцінного соціального капіталу може сприяти соціальна сфера через єдину національну багатоступеневу систему освіти, виховання населення, корекції психології і настанов членів суспільства на основі як загальнолюдських, так і національно-культурних цінностей. У суспільстві, яке має достатній соціальний капітал, наявність довіри позитивно впливає на координацію зусиль держави, бізнесу, суспільства, науково-освітніх інститутів та сприяє взаємовигідному міжсуб'єктному співробітництву. Натомість дефіцит соціального капіталу, відсутність довіри як загострює міжнаціональні, соціальні та інші конфлікти, так і може перешкоджати ефективному співробітництву у сфері інтеграції науки і освіти, стійкому суспільному розвитку.

Обрання інноваційного вектора розвитку потребує уваги до можливих наслідків реалізації тієї чи тієї характеристики ментальності українця, зокрема, при становленні економіки знань.

Вплинути на менталітет з метою зміни свідомості людей можливо за допомогою системи освіти, зокрема, її важливого елементу – педагогічних вишів, але доцільність такого впливу і його наслідки у

довготерміновій перспективі потребують подальшого аналізу та виваженого підходу.

**Гершунський Б.С., академік
Російської академії освіти,
доктор педагогічних наук**

Найбільш "технологічною" сферою багатогранного концентрованого впливу на менталітет може і має бути сфера освіти. Саме сфера освіти як технологічно найбільш дієвий компонент культури може слугувати працездатним механізмом реалізації самої ідеї .... інтеграції

**Гершунский Б.С. Россия и США
на пороге третьего тысячелетия**

Акцентування уваги на соціокультурних факторах зумовлено тими змінами, котрі відбуваються в економіках різних країн, оскільки "гроші і матеріальні ресурси втрачають свою магічну силу", нагальними стають "інвестиції в людину"²³, які початково здійснюються на рівні сім'ї, а продовжується у системі освіти. У широкому розумінні інвестиції в людину слід розглядати як закладені сім'єю щонайменше біофізичні, розумові, творчі і моральні потенції індивіда, які у подальшому дозволять йому отримати знання та реалізувати себе у суспільному виробництві з усіма атрибутами, що супроводжують цей процес: професійна належність і кваліфікація, досвід і навички, статус і рівень життя тощо.

Вищезазначене уможлиблюється тільки за умов виконання сім'єю репродуктивно-виховної, економічної, комунікативно-психотерапевтичної та рекреативної функцій. Різні сім'ї по-різному реалізують ці функції залежно від їх виховного потенціалу – можливостей виховання дітей відповідно до матеріально-духовних ресурсів сім'ї. У подальшому люди можуть діяти логічно і алогічно, раціонально і нераціонально, розсудливо і цілеспрямовано та хаотично і непослідовно. Усі ці поведінкові реакції особистості пронизані тими соціальними цінностями та тією культурою, в якій відбувалася її соціалізація.

Так, первинна соціалізація, за інших рівних умов, відбувається на рівні сім'ї, "діти засвоюють мораль у результаті трансмісії моральних оцінок і суджень батьками..."²⁴; "сім'я є ... вихідним осередком духовності; ... духовні сили та уміння (або слабкості і невміння), отримані від сім'ї, людина переносить потім на суспільне і державне життя"²⁵. Тому наскільки соціально-духовні цінності проникають і закріплюються у свідомості дитини, настільки вони будуть реалізовуватися у подальшому через поведінку у суспільному середовищі та визначати зрілість і соціально-економічну компетентність людини, фахівця своєї справи.

За умови, що закладений сім'єю потенціал на біофізичному, психологічному та соціальному рівнях є достатнім, подальший процес формування людини відбувається за допомогою системи освіти у цілому, і вищої зокрема. Проблема вищої школи належна увага приділяється як з точки зору осмислення філософії освітнього простору, так і з точки зору аналізу практичної значимості здобутої освіти у трансформаційному середовищі. Така небайдужість спричинена розумінням освітньої системи, як такої, що формує "світорозуміння і

світогляд людини, яка потім будує на них свою філософію ... щоденних дій, виборів, рішень і відповідальності”²⁶. Визначення вищої освіти як процесу формування філософії життєдіяльності індивіда охоплює широкий спектр причинно-наслідкових зв'язків у контексті розуміння й усвідомлення ним низки цінностей соціального, морального, духовного, економічного плану. Такий підхід до освітнього процесу здатен внести корективи у соціально-економічний світогляд і поведінку дітей, які виховувалися у різних сім'ях.

Наука робить величезний вплив на формування особистості. Через систему освіти, яка орієнтована насамперед на засвоєння наукових знань, вона створює особливий тип людської свідомості

Степин В. С. Философия науки. Общие проблемы

Сформована система ціннісних орієнтацій суттєво визначає спрямування особистості і є основою її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе, слугує фундаментом світогляду і серцевиною мотивації життєдіяльності, складає стрижень життєвої концепції, врешті, філософії життя. Поряд з визнанням позитивного впливу соціокультурних факторів, і зокрема цінностей, на економічний розвиток, про що свідчать праці Діпака Лала, Лоуренса Харрісона, Джорджа Акерлофа, Рейчел Крентон, Григорія Задорожного та інших науковців, викликають занепокоєння тенденції підризу "морально-соціальної опори цивілізованого існування", коли сучасне покоління піддає сумніву "рентабельність" освіти, доцільність дотримання норм трудової, цивільної та сімейної етики²⁷.

Це є свідченням звільнення сучасної людини від позаекономічних цінностей, моралі, культури, оскільки процеси, що супроводжують сучасну трансформацію (вітчизняну і глобальну) економічного простору, свідками яких є підростаюче покоління, утверджують у їхній свідомості переконання у відмиранні моральних чеснот.

Таким чином, вплив соціокультурних факторів, зокрема, менталітету, довіри, ціннісних настанов на функціонування економічної системи у цілому та інтеграційних процесів у економіці знань зокрема є незаперечним.

Питання для самостійного вивчення

Спільне і відмінне у поняттях "менталітет" і "ментальний".

Взаємозв'язок та співвідношення понять "менталітет", "цінності", "довіра", "традиції".

Дискусійні питання

Чи можливе коригування рис національного менталітету в освіті?

Які національні ментальні риси сприяють інтеграційним науково-освітнім процесам, а які їх стримують?

Як подолати кризу довіри у вітчизняному науково-освітньому середовищі?

Які науки утворюють міждисциплінарне поле для дослідження інтеграції науки, вищої освіти, виробництва і держави?

Основні терміни: довіра, менталітет, освіта, свідомість, сім'я, соціалізація, соціокультурні фактори, традиції, цінності.

Примітки

---

¹ Плискевич Н. Экономика и моральные ценности [Электронный ресурс] / Н. Плискевич, У. Хэтчер // Общественные науки и современность. – 1998. – № 4. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/data/192/492/1216/004Ekonomika.pdf>

² Ментальность россиян. Специфика сознания больших групп населения России. – М. : Психологический институт РАН, 1997. – С. 10.

³ Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О. С. Стражний. – К. : „Книга”, 2008. – С. 4.

⁴ Коченов В. Г. Духовные основы евразийского менталитета [Электронный ресурс] / В. Г. Коченов. – Режим доступа : <http://www.ia-centr.ru/expert/4112/>

⁵ Авраменко Р. Ф. Требуются Рюрики. Россия всегда вразумлялась Европой, и сегодня нам необходимо новое призвание варягов [Электронный ресурс] / Р. Ф. Авраменко. – Режим доступа : // http://www.ng.ru/ideas/2010-09-13/9_ruriks.html

⁶ Финляндия как экономика знаний. Элементы успеха и уроки для других стран / Под ред. Карла Дж. Дальмана и др.; [Пер. с англ.]; Всемирный банк. – М. : Издательство „Весь мир”, 2009. – С. 13–14.

⁷ Коченов В. Г. Духовные основы евразийского менталитета [Электронный ресурс] / В. Г. Коченов. – Режим доступа : <http://www.ia-centr.ru/expert/4112/>

⁸ Катречко С. Л. Ментальность России и менталитет Западной Европы: сравнительный анализ [Электронный ресурс] / С. Л. Катречко. – Режим доступа : http://www.philosophy.ru/library/ksl/katr_003.html

⁹ Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 6-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2008. – С. 49.

¹⁰ Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 6-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2008. – С. 49.

¹¹Сергеев А. От сигнала к смыслу / А. Сергеев // Вокруг света. – 2010. – № 5 (2836). – С. 78–87.

¹² Финляндия как экономика знаний. Элементы успеха и уроки для других стран / Под ред. Карла Дж. Дальмана и др.; [Пер. с англ.]; Всемирный банк. – М. : Издательство „Весь мир”, 2009. – С. 15.

¹³ Непокупна Т. А. Національний менталітет і проблема соціальної справедливості / Т. А. Непокупна, Б. О. Шевченко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 22 (100). – С. 37–44.

¹⁴ Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості // Тези доповідей та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 1. Р. 1, 2. – Київ-Луцьк : 1994. – С. 11.

¹⁵ Український менталітет: ретроспективи і перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politicon.iatp.org.ua>

¹⁶ Явір В. Бо такий у нас менталітет... [Електронний ресурс] / Віра Явір. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua>

¹⁷ Рожен А. Ментальний крест – злоумышленник поневоле / А. Рожен // Зеркало недели. – 2007. – № 10. – 17 марта. – С. 14.

¹⁸ Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [Пер. с англ.]. – М. : ООО „Издательство АСТ” : ЗАО НПП „Ермак”, 2004. – С. 52.

¹⁹ Социальный капитал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tahlil.uz/index.php?id=49>

²⁰ Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [Пер. с англ.]. – М. : ООО „Издательство АСТ” : ЗАО НПП „Ермак”, 2004. – С. 52.

²¹ Власов Ф. Б. Социальный капитал и социальная рента цивилизованных межгосударственных институтов взаимодействия [Электронный ресурс] / Ф. Б. Власов. – Режим доступа : <http://plproject.ru/download/part06-08.pdf>

²² Нарастить социальный капитал // Эксперт Украина. – 2007. – № 1–2. – С. 40.

²³ Глазачев М. Манифест новой экономики [Электронный ресурс] / М. Глазачев. – Режим доступа : http://bigc.ru/publications/other/metodology/manifest_of_new_economy.php

---

²⁴ Кросс-культурная психология. Исследования и применения / Пер. с англ. – Харьков : Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – С. 55.

²⁵ Ильин И. А. О семье / И. А. Ильин // Социальная экономика. – 2004. – № 4. – С. 49–63.

²⁶ Задорожный Г.В. О “абсолютных нелепостях”, “несуразностях” и “глупостях” в экономической науке // Социальная экономика. – 2005. – № 3–4. – С. 155–159.

²⁷ Перспективы постиндустриальной цивилизации в горизонте открытой истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://maxbooks.ru/filhis/phils06.htm>

ТЕМА 8.

Творчий потенціал людини в інтегративній взаємодії науки і освіти

Основні питання

Сутність творчого потенціалу людини

*Становлення на реалізація творчого
потенціалу*

*Проектне навчання у становленні творчого
потенціалу*

Гуманітарною складовою науково-освітньої інтеграції є творча компонента, що стає найсуттєвішою довгостроковою тенденцією змін у змісті праці. В економіці знань працівники не пасивно пристосовуються до зовнішнього впливу, а творчо видозмінюють зовнішній світ, створюють нові структури, втілюють у життя ідеї, концепції, продукти творчості. Нові технологічні ідеї, висока кваліфікація та творча активність людей, спроможних їх втілювати виступає головним ресурсом конкурентного розвитку економіки. Одночасно новим предметом праці стає свідомість людини. На формування та реалізацію творчого потенціалу працівника в економіці знань впливають процеси інтеграції науки і освіти.

Теоретична думка в постнекласичній науці зосереджена на осмисленні ключової для нинішнього періоду ідеї нестабільності. Актуалізується необхідність реалізації постнекласичних наукових ідей в нелінійних стратегіях освіти, що можливо в умовах її інтегративної взаємодії з наукою. Нині постнекласична освіта перебуває в стадії становлення і має завданням поставити в центр своєї філософії нелінійність мислення, представивши його як сукупність комунікативних актів, як дискурс, підготувати індивіда, який здатний до динамічного контролю над проявами турбулентної реальності¹. Такий спосіб мислення співзвучний глобальним інформаційним технологіям, які не лише забезпечують електронні комунікації, але й навчають новим формам роботи з текстами в електронному вигляді, зокрема, інтертекстуальності, дискурсу в глобальній інформаційній мережі². Актуалізація подібних практик, з одного боку, вимагає творчого підходу, а з іншого – сприяє формуванню і активізації такої важливої якості людини, як творчий потенціал.

**Олександр Неклеса,
російський політолог**

Необхідність мати справу з динамічними, нелінійними, багатofакторними ситуаціями, які зароджуються на межі турбулентності і хаотизації, зумовила пошук інструментарію, відповідного конституції складних і надскладних організованостей. Розвиваються технології матричного, рефлексивного, точкового, семантичного, зовнішнього управління, досліджуються можливості використання критичних зон, хмарних структур, терміналів, хабів, атракторів, ідеалів etc. Все це приводить, зокрема, до переоцінки ролі антропологічного фактора. Людина перестає бути операційним елементом системи – об'єктом, функцією, агентом, її свідомість, відносини з природою і суспільством зазнають суттєвої перебудови

Неклеса А. Настаючеє настоящеє

Під творчим потенціалом розуміють сукупність здібностей індивіда, необхідних для творчої діяльності, інтегральну якість людини, ядро її сутнісних сил, що виражають міру активності індивіда в процесі його самореалізації.

Значну роль у розвитку творчого потенціалу відіграють зовнішні чинники, проте творчою силою і його ядром є чинники внутрішнього походження. Джерелом творчої активності людини є інформаційно-енергетичний обмін, який відбувається за рахунок біоенергетичного, психоенергетичного, інтелектуально-інформаційного та мотиваційно-діяльнісного потенціалів людини. Творчість

розглядається як пульсація енергії різних рівнів, перехід від "небуття до буття", приріст змістовності в бутті і в самому суб'єкті творчості³.

Розгортання творчого потенціалу – процес, який употужнюється на етапі, коли забезпечення матеріальних потреб полегшується, мотивація і цінності трансформуються. Дж. Хікс, лауреат премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки 1972 р., в цьому плані зазначав, що тоді, коли "...потреба в отриманні все більших матеріальних благ втрачає свою гостроту, ...на перший план виступають такі проблеми, як необхідність поєднувати безпеку і свободу, справедливість і відповідальність"⁴.

***Владислав Іноземцев,
російський вчений,
доктор економічних наук,
дослідник постіндустріалізму***

Звільнившись від необхідності постійного пошуку засобів для задоволення нагальних потреб, людина отримує можливість долучитися до всього різноманіття цінностей, нагромаджених цивілізацією

***Иноземцев В. Современное
постиндустриальное общество***

Розрізняють такі форми становлення творчого потенціалу людини: створення, відтворення, придбання⁵. Придбання – форма, що реалізується через притік висококваліфікованих кадрів, які отримали попередню

підготовку у престижних вищих навчальних закладах і пройшли практичну роботу в тих чи інших авторитетних фірмах. Відтворення відбувається переважно у сфері освіти і доволі часто – у звуженому режимі, оскільки учень не завжди повністю засвоює знання, які передає викладач. Створення – найскладніший етап у формуванні творчого потенціалу людини.

Творчі здібності розквітають там, де люди можуть розраховувати на чесне і справедливе ставлення, де дух справедливості панує в судах, в уряді, у підприємстві й у тому, як суспільство відкриває людям можливості. Необхідна також ефективна і доступна система освіти, яка забезпечує загальну інтелектуальну і професійну підготовку, виховує допитливість, здатність до критичного і творчого мислення, готує до самостійного вирішення проблем

Харрисон Л. Кто процветает? Как культурные ценности способствуют успеху в экономике и политике

Якщо розглядати його інституціональні фактори, то розрізняють первинні – сімейне оточення, освіта, виховання – ті, які безпосередньо і першочергово впливають на формування творчого потенціалу. Зокрема, важливу роль відіграють освіта батьків, ціннісні установки і переваги, рівень доходів, коло спілкування, творча активність. Багато залежить від творчих здібностей дитини, які безумовно слід розвивати, значний вплив справляє освіта. В сучасній економіці знань завдяки доступності інформації і новим можливостям її поширення змінився спосіб передачі знань від покоління до покоління, а навчання стає безперервним, контекстуальним і постійним процесом. Пізнання, в яке людина залучена впродовж життя, допомагає розкрити

найяскравіші, найсильніші риси особистості. Вторинні фактори визначають частку цільових вкладень при інвестуванні в людину у послідовності "інвестиції – дохід – реалізація творчих здібностей, отримання задоволення від праці", тобто частку тих ресурсів (часу, коштів, зусиль), які свідомо вкладаються з метою підвищення майбутніх доходів і отримання позитивних відчуттів, емоцій від процесу праці, виходячи із ситуації, системи цінностей і пріоритетів. Третинні фактори дозволяють реалізувати творчий потенціал шляхом отримання вищих доходів та задоволення від процесу праці в обраній сфері (зокрема, інститут пошуку робочого місця, конкуренція на ринку праці). Чим ефективніші первинні інститути, тим вищий творчий потенціал. Між тим накопичений потенціал може залишитися нереалізованим, якщо інститути вищого порядку не дозволяють трансформувати його у високий рівень доходу та у соціальні відносини⁶.

Усі ці чинники необхідні і важливі для створення і реалізації творчого потенціалу людини загалом, і того, який реалізується через діяльність у науково-освітній сфері зокрема. Винятковість цієї сфери полягає у тому, що в ній спостерігається певна розбіжність: людина, яка володіє значним накопиченим творчим потенціалом, не обов'язково має вищий дохід. В. Іноземцев підкреслює, що людина може віддати перевагу варіанту працювати за меншу зарплату, якщо її діяльність на робочому місці дозволяє їй максимально реалізувати свої здібності, не виконувати рутинних операцій, самостійно приймати рішення і в кінцевому рахунку розраховувати в майбутньому на культурне і професійне зростання⁷. Така людина матиме якісне коло спілкування, творче дозвілля, їй буде доступне тонке і змістовне задоволення від творчої діяльності та цікавої роботи. Як правило, така людина буде

мати вищу якість життя і задоволення від його різних сфер. У цьому аспекті проблема може бути пов'язана з новим напрямом у науці – "економікою щастя", яка поєднує об'єктивні критерії та суб'єктивні відчуття людей. "Щастя і благополуччя. Щастя як нова економічна парадигма" – тема конференції, що відбулася в штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. Світові потрібна нова економічна парадигма, яка б відображала взаємозв'язок трьох стовпів сталого розвитку: соціального, економічного та екологічного, вважає Пан Гі Мун. Разом вони і складають "валове щастя"⁸.

Щодо практичної реалізації творчого потенціалу людини, працівника науково-освітньої сфери в Україні, то тут існує кілька проблем, які стримують цей процес. Зупинимося на деяких із них. У 90-х рр. ХХ ст. суттєво скоротилося фінансування наукових установ, ослабла їхня матеріально-технічна база, відбулася втрата висококваліфікованих кадрів, застаріло обладнання. Все це загальмувало можливості для створення інновацій, а відтак – і комерціалізації результатів досліджень, отримання доходів науковими установами. Одночасно зі зміною моделі діяльності наукових організацій скорочується наука у ВНЗ, що суттєво підриває науковий авторитет університетів, які починають орієнтуватися переважно на відтворення знань, а не на створення нових у процесі взаємодії викладача і студента.

Такий стан переважно зберігається і понині, незважаючи на реформування галузі, конкурентоспроможних наукових шкіл і університетів в Україні замало. Позитивним прикладом можна вважати практику Національних технічних університетів "Київський політехнічний інститут", "Харківський політехнічний інститут", однак жоден вітчизняний ВНЗ до числа провідних світових університетів не

зарахований. Проблеми в науці і освіті засвідчують, що вони не можуть функціонувати ізольовано, а здатні розвиватися лише в єдності, інтегративній взаємодії, з урахуванням інтересів третього зацікавленого агента – бізнесу.

**Віктор Базилевич,
доктор економічних наук,
професор,
декан економічного факультету
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка**

Там, де наука дійсно стала "виробничою силою", а інформація й знання важливим ресурсом суспільства, працівник стає необхідним (цьому) суспільству не як носій абстрактної "робочої сили", здатної до малокваліфікованої монотонної праці, а як володар унікальних інтелектуальних здібностей, які є результатом навчання і творчого пошуку

**Базилевич В., Ільїн В.В. Інтелектуальна власність:
креативи метафізичного пошуку**

Важливим є баланс між фундаментальністю та прикладним характером досліджень і навчального процесу, між "чистою" наукою і її аспектами, пов'язаними із практичним упровадженням результатів у виробництво та соціальне життя. У процесі диференціації наук, який безумовно відіграв позитивну роль у XVIII–XIX ст. і сформував систему наук і досліджень, відбулося відділення окремих напрямів від загальної системи

наукового пізнання. Небезпека цієї ситуації полягає в тому, що доволі часто отримане знання вилучається із пізнавального процесу, виявляючись власністю тих чи інших соціальних інститутів, зокрема, на основі закріплення права інтелектуальної власності (про що йшлося у темі 6). Тим самим обмежується подальший процес пізнання та розвитку науки і трансляції знань.

Григорій Задорожний, доктор економічних наук, професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, головний редактор журналу "Соціальна економіка"

Університет має давати класичну освіту як можливість пізнання універсуму через поглиблення фундаменталізації та гуманізації змісту освіти, орієнтованої на цілісність людини і цілісність її знання на основі відмови від механіко-матеріалістичного розуміння реальності, визнаючи фундаментальнішу в ній роль свідомості, що дозволяє впровадити в освітньо-дослідницький процес принципів постнекласичної науки

Задорожний Г. Социальная экономия как формат осознания проблем современной жизнедеятельности личности

Доволі часто в Україні наука втрачає статус самодостатнього і авторитетного соціокультурного феномена, а науковця оцінюють як дивака, який працює за низьку зарплату і перебуває у пошуку додаткового доходу. Одночасно позиції вченого дискредитуються тими, хто набуває такого статусу виключно з метою

задоволення власних амбіцій. Інший бік цієї проблеми – зниження рівня фундаментальної підготовки студентів ВНЗ. Наголос робиться на освіті, яка необхідна для розвитку прикладних наук, що хоч і відповідає критеріям ринкової економіки, однак скорочує можливості розгортання творчого потенціалу.

Актуальним є питання про вибудовування державою ефективної моделі наукової політики, яка б сприяла інтеграції науки і освіти, перетворенню університетів у дослідницькі, забезпечувала б одночасно високий рівень фундаментальної підготовки і процеси комерціалізації наукових відкриттів. У цьому важлива роль взаємодії з третім агентом у цій системі – бізнесом. Важливо осмислювати реальність одночасного перебігу двох важливих процесів – трансляції і створення знання. Перший (трансляція) – складає основу навчання як базового процесу. Другий (створення знання) – традиційно забезпечувався в діяльності дослідницьких організацій, а в економіці знань починає осмислюватися в моделях організацій, які самонавчаються.

Новим підходом до організації навчального процесу в дослідницькому університеті, який базується на тісній взаємодії викладачів, студентів та представників бізнесу, називають проектне навчання, яке передбачає практичну участь студентів і магістрантів у розробці і реалізації реальних проектів. Це створює базу для розвитку професійних і загальноуправлінських компетенцій, які неможливо сформувати у студентів у процесі класичного лекційно-семінарського навчання. Проте обмежувати навчальний процес виключно рамками проектного підходу – значить суттєво звузити загальнотеоретичну підготовку і, відповідно, знизити рівень фундаментальних знань та ерудованості студентів. Організація проектно-навчальних груп паралельно з класичним навчальним

процесом є оптимальною формою розвитку компетенцій. Студентам цікавіше засвоювати навчальний матеріал, якщо він носить прикладний характер, вони можуть бачити практичне застосування своїх знань. Ще більше стимулює й активізує студентів в освітньому процесі комерціалізація їх наукових розробок і зацікавленість у них реального бізнесу.

Завдання, які ставляться перед проектною групою, об'єднують у собі наукову і практичну складову, передбачають як індивідуальну, так і спільну роботу. Проект змушує продумати методи оцінки ефективності, попрацювати з реальними цифрами. У процесі обговорення з'являються цікаві ідеї, які згодом і реалізуються в індивідуальному порядку. Така спільно-індивідуальна (або сумісно-розділена) робота в групі загалом відповідає сучасному розумінню навчання як процесу спільного вироблення знань студентом і викладачем, партнерства викладача і студента, диверсифікації способів отримання знань. Робота проектно-навчальної групи набуває міждисциплінарного характеру: студенти отримують можливість реалізувати свої знання, поєднуючи напрями і дисципліни, активізується дослідницька компетенція, стимулюється прагнення вивчати значний обсяг спеціалізованої літератури, в тому числі й іноземною мовою.

Отже, запровадження таких форм навчання за умови дотримання необхідного балансу фундаментальної та практичної його складової, сприятиме розвитку творчого потенціалу та закладатиме основи його ефективної реалізації в інтегративній взаємодії науки і освіти. У подальшому потребує детального наукового аналізу роль творчого потенціалу в процесах комерціалізації наукових розробок.

Питання для самостійного вивчення

Джерела творчої активності людини.

Сутність нелінійного мислення, його відмінності від лінійного.

Проектне навчання як форма розвитку професійних компетенцій.

Дискусійні питання

Які галузі економіки найбільш сприйнятні до реалізації творчого потенціалу людини?

У чому полягає роль пізнання у формуванні творчого потенціалу?

Проблема виміру творчого потенціалу.

Переваги і недоліки проектного навчання.

Основні терміни: дослідницькі компетенції, кваліфіковані кадри, нелінійне мислення, пізнання, проектне навчання, творча праця, творчий потенціал.

Примітки

---

¹ Неклесса А. Люди воздуха. Повестка нового века [Электронный ресурс] / Александр Неклесса. – Режим доступа : http://www.intelros.org/books/ludi_vozd_1.htm

² Алиева Н. З. Постнеклассическое естественнонаучное образование: концептуальные и философские основания [Электронный ресурс] /

Н. З. Алиева. – Издательство „Академия Естествознания”, 2008. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/7>

³ Павлов М. Система образования для XXI века и создание творческого потенциала человека / М. Павлов, Х. Муштак // По ту сторону кризиса: модернизационный потенциал фундаментального образования, науки, культуры: Материалы конференции 19–20 апреля 2010 г. / Под общей ред. А. Колганова, Р. Крумма. – М. : Культурная революция, 2010. – 632 с.

⁴ Hicks J. Wealth and Wealfare. Collected Essays on Economic Theory Vol. 1. – Oxford : Basil Blackwell. – P. 138–139.

⁵ Павлов М. Система образования для XXI века и создание творческого потенциала человека / М. Павлов, Х. Муштак // По ту сторону кризиса: модернизационный потенциал фундаментального образования, науки, культуры: Материалы конференции 19–20 апреля 2010 г. / Под общей ред. А. Колганова, Р. Крумма. – М. : Культурная революция, 2010. – 632 с.

⁶ Сахаровский С. Н. Институциональные факторы формирования человеческого потенциала [Электронный ресурс] / С. Н. Сахаровский // Journal of Institutional Studies („Журнал институциональных исследований”). – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/08/10/1265219852/>

⁷ Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия перспективы: Учебное пособие для студентов вузов / Владислав Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – С. 93.

⁸ Валовое внутреннее счастье – новая экономическая парадигма? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?NewsID=17253>

ТЕМА 9.

Роль партнерства у забезпеченні ефективної інтеграції науки і освіти

Основні питання

*Державно-приватне партнерство в
інноваційних процесах*

*Інтеграція науки, освіти і виробництва у
формах державно-приватного партнерства*

*Партнерська взаємодія в інтеграційних
процесах*

Сучасні інноваційні процеси охоплюють широкий спектр різних напрямів діяльності і проявляються в найрізноманітніших формах узагальнених єдиним трендом взаємодії державних і приватних структур, інтеграції освіти, науки і виробництва. Одним із основних завдань інтеграції виступає інноваційний розвиток національної економіки, формування ефективної національної інноваційної системи. Основними елементами національної інноваційної системи є такі підсистеми: генерування нових знань, освіта і професійна підготовка, виробництво продукції та послуг, інноваційна інфраструктура, в т. ч. фінансове забезпечення. Завдання функціонування національної інноваційної системи є об'єднання інтересів держави і приватного сектора щодо використання досягнень науки у виробничому процесі. Взаємодія елементів національної інноваційної системи є дворівневою: на мікрорівні роль приватного сектора полягає в розробці технологій на основі власних досліджень і в ринковому освоєнні інновацій. На макрорівні у сферу компетенції держави входить розробка та реалізація інноваційної політики.

Базисом інноваційної політики в багатьох національних економіках стає діалогова взаємодія держави, освіти, науки, бізнесу і суспільства шляхом використання різних форм державно-приватного партнерства (ДПП). Державно-приватне партнерство визначають як інституційне та організаційне об'єднання державної влади і приватного бізнесу з метою реалізації суспільно значущих проектів у широкому спектрі сфер діяльності – від розвитку стратегічно важливих галузей національної економіки до надання суспільних послуг у масштабі всієї країни або окремих територій¹.

Традиційно державно-приватне партнерство визначається як форма реалізації моделі змішаної економіки. Науково сформованим теоретичне осмислення відносин держави і підприємницьких структур, що з часом трансформувалося у концепцію державно-приватного партнерства, постає у положення неокласичного синтезу П. Самуельсона.

***Поль-Ентоні Самуельсон,
американський економіст,
лауреат премії імені
Альфреда Нобеля 1970 р.***

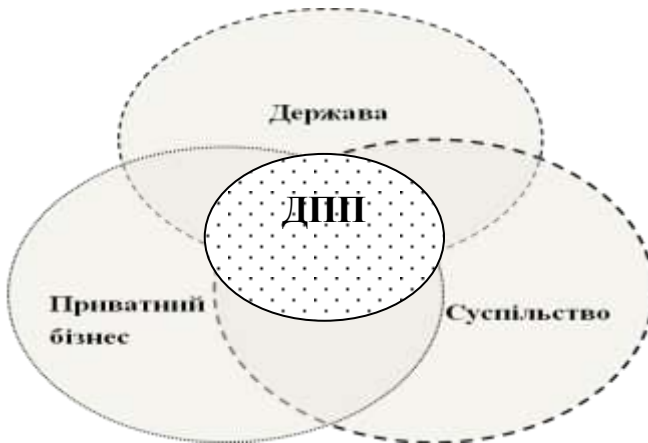
Ефективному і гуманному суспільству потрібні дві складові змішаної системи – ринок і держава. Для ефективного функціонування сучасної економіки вкрай необхідні обидві ці половинки – однією рукою плескати неможливо

Самуельсон П., Нордхаус В. Економикс

Партнерство виступає практичним механізмом отримання нового знання, становлення нової культури відносин. Крім того, що партнерська акція завжди має конкретну мету, у процесі її здійснення кожний із партнерів прагне реалізувати свій знаннєвий ресурс, збагачує своїм знанням інших партнерів, які навчаються один у одного. Партнерство дозволяє узагальнювати і синтезувати, мислити і усвідомлювати, формує світогляд, який відображає цінності самої людини, бо формується

воно у соціальних відносинах, які спочатку повинні бути рівноправними, спрямованими на взаємне служіння як людині, так і суспільству.

Категорію "державно-приватне партнерство" трактується як форма залучення у процес партнерської взаємодії трьох агрегованих соціально-економічних суб'єктів (див. рис. 4), що є його потенційними бенефіціарами: державу, бізнес і суспільство, де останній суб'єкт є споживачем товарів і послуг, що створюються в ході реалізації проектів ДПП, та суб'єктом, що генерує потреби й запити, задоволення яких стає кінцевою метою реалізації конкретних проектів Представниками суспільства безумовно є наукові й освітні структури.

Рис. 4. Модель взаємодії економічних агентів у процесі ДПП

Предметом ДПП є об'єкти державної, муніципальної власності, а також послуги, які надаються державою, муніципальними органами влади й організаціями бюджетного сектора. Базові відносини власності в проектах ДПП не змінюються, якою значущою не була б роль приватного сектора як інвестора, менеджера або

оператора. Досвід перерозподілу правомочностей власності між державою і приватним бізнесом накопичений в секторах суспільних послуг (зокрема, в інфраструктурних галузях), де ДПП особливо ефективно. ДПП дає можливість задіяти переваги обох видів власності без глибокої трансформації відносин власності.

Механізм ДПП створює умови привнесення у традиційно державну сферу економіки елементів управління приватними компаніями, що забезпечує ефективність функціонування об'єктів, оптимального управління ними, раціонального використання ресурсів, що безумовно відіграє свою роль у науково-освітній інтеграції.

У становленні партнерських відносин особливу роль відіграє наука як невід'ємна складова інтеграційних процесів, що надає системності та передбачуваності співробітництву між державою та приватним бізнесом, забезпечує генерування нових знань та розвиток ефективних технологій, а також належну якість людського капіталу. Роль науки в розвитку державно-приватного партнерства багатогранна. По-перше, вона має стати ідеологом та методологом реформ; по-друге, кваліфікованим та уважним експертом при схваленні тих чи інших рішень у цій сфері; по-третє, учасником проектів, що реалізуються на базі державно-приватного партнерства. Реалізація проектів у формі ДПП майже завжди представляє собою співробітництво держави і бізнесу щодо впровадження високих технологій, що, у свою чергу, формує відповідний ринок для наукових досліджень та інновацій. З іншого боку, комерціалізація технологій та включенню їх до економічного обігу найкраще за все може бути досягнута саме в рамках спільного фінансування наукових досліджень державою

та приватним сектором, зацікавленим в отриманні певних результатів.

Перед наукою у сфері розвитку державно-приватного партнерства постають серйозні завдання. На науковому рівні формуються відповідні питання:

- які інфраструктурні проекти є пріоритетними на сучасному етапі розвитку України;
- на якій технологічній базі мають розвиватися окремі галузі економіки;
- яка секторальна структура для застосування ДПП є оптимальною для нашої країни;
- яка структура залучення фінансових ресурсів для реалізації суспільно значимих проектів буде найбільш ефективною з макроекономічної точки зору, а також з урахуванням можливостей населення та суб'єктів підприємництва оплатити товари і послуги, виробництво/надання яких планується за результатами реалізації відповідних проектів;
- яким чином побудувати рівноправні відносини між державною владою, органами місцевого самоврядування та приватним бізнесом;
- як забезпечити контроль і моніторинг за реалізацією проектів на засадах ДПП з боку держави і громадянського суспільства; які критерії мають висуватися до залучення приватного партнера залежно від сфери застосування ДПП.

Необхідним є відпрацювання механізмів на пілотних проектах, розробка та розповсюдження методології їх застосування у різних сферах діяльності (модернізація інфраструктури; створення технологічних парків і науково-виробничих центрів; використання національної культурної та природної спадщини для соціально-економічного розвитку територій тощо), підготовка кваліфікованих кадрів з питань ДПП.

Таким чином, встановлення та розвиток ДПП здатне забезпечити необхідне правове, соціальне та економічне середовище для розвитку взаємовигідних відносин влади і бізнесу, для змішаних інвестицій приватного і державного капіталу. У цих відносинах держава, не пригнічуючи ринкових тенденцій, здатна виступити потужним інститутом, що піклується про розвиток життєзабезпечуючих сфер економіки, соціального середовища, формування ефективної національної інноваційної системи, забезпечення інноваційного характеру процесам інтеграції науки, освіти і виробництва.

Інтеграція освіти, науки і виробництва – це спільне використання потенціалу освітніх, наукових і виробничих організацій у взаємних інтересах, у першу чергу, у сферах підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів; проведення спільних наукових досліджень і впровадження наукових розробок у виробництві. Основна мета використання механізмів ДПП в інноваційних проектах полягає в тому, щоб забезпечити ефективну взаємодію держави, підприємництва, освітнього і наукового середовища, що продукує та ретранслює знання, винаходи, "ноу-хау" не лише для вирішення завдання отримання і передачі знань, але і для їх масштабного соціально-економічного освоєння.

Для успішної реалізації вказаних пріоритетних напрямів є необхідним формування державою нової інноваційної моделі науково-технічної політики, підтримка наукомісткої промисловості і стимулювання НТП, розгортання загальнодержавних цільових наукових і науково-технічних програм із масштабного забезпечення створення і розвитку вітчизняної системи інтеграції освіти, науки і бізнесу в цілому.

Курс на інтеграцію освіти, науки і виробництва передбачає пошук життєздатних втілень трьохсторонньої інтеграції міждисциплінарного профілю на засадах контрактів, концесій, угод про розподіл продукції як форм ДПП, заснованих на мережевому принципі взаємодії у рамках спільних центрів, лабораторій, навчально-науково-виробничих комплексів. Це дозволить не лише урівняти різних за інституціональною і організаційною специфікою учасників, але й отримати суттєвий синергетичний ефект від використання можливостей виробничого обладнання в навчальному процесі і цільових НДДКР, широкого обміну знаннями між ученими, викладачами і промисловцями.

У формуванні наукомістких виробництв, заснованих на знаннях, важливе місце належить сфері освіти, в якій генеруються фахові компетенції – ключові ресурси суспільства. Ефективність функціонування сфери освіти фактично формує успіх соціально-економічного розвитку країни в цілому. Актуальною проблемою є забезпечення освітніх і науково-технічних досягнень на стику взаємодії освіти, науки і виробництва, держави і бізнесу. Організаційно-правові форми їх співпраці представлені різними видами інтеграційних утворень у рамках форм ДПП такими, як:

- малі інноваційні фірми при ВНЗ – підприємства із часткою державної або комунальної власності, що створюються на базі або за участю навчальних закладів та діяльність яких пов'язана з накопиченням науково-технічної продукції, формуванням клієнтської бази та співпрацею з виробничими підприємствами і місцевими органами влади з метою доведення результатів інноваційних розробок до кінцевого комерційного результату;

- технопарки – є поєднаною навколо наукового центру (університету, дослідницького центру) науково-виробничою, навчальною і соціокультурною зоною із забезпечення неперервного інноваційного циклу, практичного використання науково-технічних досягнень, комерціалізації результатів НДДКР. На початковому етапі поєднання, як правило, ця форма реалізується у вигляді "наукового парку", а через деякий час (2–3 роки), коли з'являються результати науково-технічних розробок і виникає необхідність залучення сучасного наукомісткого виробництва, такий парк стає "науково-технологічним парком";
- науково-освітні центри (НОЦ) – об'єднання науково-дослідних і освітніх колективів, які формуються на базі навчальних закладів та їх наукових шкіл, діяльність яких спрямована на поєднання підготовки висококваліфікованих фахівців та на вирішення фундаментальних і прикладних задач у сферах наукових досліджень;
- особливі економічні зони техніко-впроваджувального типу – це частина території країни, на якій діє особливий режим здійснення підприємницької діяльності зі створення і реалізації науково-технічної продукції, доведення її до промислового застосування, включаючи виготовлення, випробування і реалізацію дослідних партій, а також створення програмних продуктів, систем збору, обробки і передачі даних, систем розподілених обчислень і надання послуг із впровадження та обслуговування таких продуктів і систем. Одними з ключових аспектів інвестиційної привабливості техніко-впроваджувальної зони є податкові пільги, повна інженерна підготовка території, існування особливого митного режиму, наявність висококваліфікованої робочої сили;

- центри трансферу технологій – структура, що сприяє просуванню інноваційних розробок від розробників до споживачів; наданню ширшого доступу до наукових та технологічних розробок зацікавленим сторонам, які можуть вдосконалити та перетворити технології на нові продукти або послуги шляхом розробки технологій у рамках прямих договорів з підприємствами і організаціями, торгівлі ліцензіями на винаходи, ноу-хау, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки тощо, створення науково-інноваційних підприємств при вищих навчальних закладах.

Метою їх створення є інтеграція можливостей вишів, державних наукових організацій і інноваційного підприємництва щодо здійснення спільної діяльності. В якості представника приватного сектора у їх створенні може виступати як комерційна організація, так і некомерційна недержавна установа (в тому числі – наукова). З боку державного сектора в якості партнера можуть виступати заклади освіти, науково-дослідницькі осередки.

Мотивація участі в партнерстві приватного сектора економіки, як правило, пов'язана з можливостями отримання більш високого прибутку і новими можливостями для розвитку інноваційного бізнесу. При цьому приватні компанії можуть також приєднатися до державно-приватного партнерства з більш специфічною мотивацією, наприклад, для забезпечення доступу до державного фінансування, результатів досліджень і розробок державного сектора і його інфраструктури. Мотивація участі в партнерстві державного сектора обумовлена такими цілями: забезпечення економічного зростання і конкурентоспроможності науково-технічної продукції і послуг; стимулювання інноваційної активності виробників високотехнологічної продукції і

послуг; створення нових наукомістких фірм і підтримка малих і середніх інноваційних підприємств; залучення позабюджетних джерел фінансування; підвищення ефективності державних витрат на дослідження і розробки; залучення до економічного обороту і комерціалізація результатів досліджень і розробок, отриманих за кошти державного бюджету; розвиток інфраструктури.

Партнерство має суттєве значення в освіті і набуває там соціального характеру. У Всесвітній декларації про вищу освіту для ХХІ століття вказується, що у потужною силою управління перетвореннями виступає партнерство і зв'язки між зацікавленими сторонами – особами, відповідальними за розробку політики на національному та інституціональному рівні, викладацьким складом та іншими співробітниками, дослідниками і студентами, а також адміністративним та технічним персоналом у вищих навчальних закладах, сферою праці та громадськими групами, а також неурядовими організаціями².

Соціальне партнерство у сфері вищої освіти формується на різних рівнях за такими напрямками: партнерство всередині самої системи освіти, тобто взаємодія між соціальними групами даної спільноти – між викладачами, науковцями, в тому числі й контакти міждисциплінарного характеру, а також між викладачами, науковими працівниками і студентами; партнерство працівників системи освіти і студентів із представниками інших сфер суспільного виробництва; партнерство, яке в межах становлення громадянського суспільства ініціює система освіти як особлива сфера соціального життя. Детальніше зупинимося на останньому. Його розвиток пов'язаний із тим, що сучасна освіта не обмежується суто формальним навчанням, таким, яке відбувається в межах

навчального закладу, затверджених навчальних планів і робочих програм і завершується отриманням диплома. Освітні ефекти створюються не лише в системі освіти, а й поза нею, в рамках неформального навчання, за рахунок інших форм, додаткових альтернативних чи паралельних по відношенню до існуючої системи.

Прикладами можемо навести потужні програми екологічного спрямування; різноманітні форми Інтернет-освіти; просвітницьку діяльність різного роду організацій, спрямовану, приміром, на збереження історичної пам'яті; проекти з підготовки юних лідерів тощо. Подібного роду діяльність, заснована на засадах довіри і добровільності, спирається на актуальні "соціальні замовлення" суспільства.

Освіта поза системою освіти включає в себе в першу чергу освітні проекти, які реалізуються громадськими організаціями, а також позасистемну активність з боку освітніх установ (додаткова освіта, різного роду ініціативи шкіл і окремих учительських колективів), які не входять у рамки традиційних програм. Позасистемна освіта нині існує і набуває значного розвитку, причому це не лише окремі пропозиції ентузіастів, новаторів, ініціативних груп, а "живі форми", які відповідають значимим суспільним завданням

Сабуров Е. Образование и ноосферная экономика

Одночасно, варто розглядати соціальне партнерство у двох аспектах – як добровільну взаємодію через грошові відносини (приміром, фінансова допомога ВНЗ та окремим викладачам та студентам, оплата навчання, надання грантів тощо), а також як контакти, які набувають нині значного поширення не лише у освіті, а соціумі в цілому – сферу негрошових відносин. У своїй

книзі "Революційне багатство" О. Тоффлер описує її як невидиму, приховану, але важливу складову системи створення багатства на основі знань та науки (наряду з видимою, грошовою економікою). "Грошова система в найближчому майбутньому розростеться найрадикальнішим чином, однак те, що ми робимо без грошей, буде справляти все більший і більший вплив на те, що ми робимо за допомогою грошей"³. Справді, останнім часом виникають такі форми освіти, які відбуваються без участі викладача, через обмін інформацією, знаннями і досвідом, приміром, між мільйонами користувачів персональних комп'ютерів, які не закінчували спеціальних курсів, а нині оперують функціями, які початково були доступними тільки кваліфікованим системним операторам. Подібний тип навчання називають "товариським", одним з його інструментів є Інтернет.

Ще один приклад – використання вченими провідних університетів світу для аналізу різних проблем, зокрема, пошуку позаземного розуму, дослідження небезпечних хвороб, зміни клімату, персональних комп'ютерів волонтерів, у той час, коли вони самі на них не працюють. Мова йде по суті про створення віртуального суперкомп'ютера, про так звану "розповсюджену комп'ютеризацію". Соціальні трансформації освітньої сфери, активізація соціальної взаємодії в освіті сприяють розвитку громадянського суспільства, партнерському діалогу економічних суб'єктів різних форм власності, утверджують елемент партнерства як безумовний чинник формування інноваційно-інтеграційних структур.

Таким чином, співпраця держави і приватного бізнесу в рамках державно-приватного партнерства є взаємовигідною, адже реалізація його організаційно-економічного потенціалу сприяє підвищенню

конкурентоспроможності державного сектора економіки, залученню інвестиції, інноваційному оновленню промисловості, соціальної та науково-освітньої інфраструктури. Для виведення співпраці освітніх і наукових організацій з реальним сектором економіки на якісно вищий інтеграційний рівень, в рамках формування вітчизняної системи інтеграції освіти, науки і бізнесу, вважаємо за необхідне створення сприятливого політико-правового та соціально-економічного середовища, в якому попит на наукові розробки сприятиме відбору серед наявних інструментів інтеграції саме інструменту ДПП, як найперспективнішого з тих, що забезпечували б високий рівень ефективності інтеграційних рішень та синергію взаємодії учасників інтеграційного процесу.

Питання для самостійного вивчення

Особливості партнерської взаємодії учасників інтеграційних процесів науки, освіти і виробництва.

Зміст і особливості організаційно-правових форм втілення інтеграційних процесів науки, освіти і виробництва на засадах ДПП.

Дискусійні питання

Які особливості відносин власності виявляються в рамках проектів ДПП?

У чому виявляються та чим характеризуються ризики партнерів у рамках ДПП?

У чому полягають особливості взаємодії елементів національної інноваційної системи?

Як ви оцінюєте рівень партнерства "викладач-студент" у навчальному процесі?

Ефективність державно-приватного партнерства в науці і освіті.

Основні терміни: державний сектор, державно-приватне партнерство, інноваційна політика, приватний сектор, соціальне партнерство.

Примітки

---

¹ Варнавский В. Г. Государственно-частное партнерство: теория и практика / В. Г. Варнавский, А. В. Королев, В. А. Клименко и др. ; Гос. ун-т; Высшая школа экономики. – М. : Изд. Дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 287 с.

² Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века. Подходы и практические меры [Электронный ресурс] / Прага, 5–9 октября 1998 года. – Режим доступа : http://www.kbsu.ru/index.php?option=com_content&task=

³ Тоффлер Э. Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер; [Пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; Профиздат, 2008. – С. 262.

ПІСЛЯМОВА

Необхідність сучасної інтеграції науки і освіти визначається характером об'єктивних процесів сучасної історичної епохи, що є наслідком суспільного і науково-технічного прогресу в постіндустріальних умовах. Специфіка інтеграції вітчизняної освіти і науки відрізняється від європейської освітньо-наукової традиції, оскільки процеси інтеграції відбуваються в суперечливих умовах реформування обох сфер.

Розвиток інтегративних взаємозв'язків в науці, освіті та бізнесі базуються на політичних, нормативно-правових, економічних і соціально-культурних передумовах.

Погляд на явище науково-освітньої інтеграції крізь призму процесів, що призводять до формування національної інноваційної системи країни, формує розуміння його сутності як процесу взаємодії, взаємопроникнення і взаємодоповнення науково-дослідницької та навчально-виховної діяльності, що приводить суб'єктів цієї діяльності до стану перманентного пошуку.

Інтеграція науки і освіти полягає не в поглинанні однієї сфери іншою, а в глибокій, посилюваній діалектичній взаємодії і взаємозалежності за умови збереження самостійності. Основна роль науки в освіті полягає у стимулюванні функціонування та розвитку освіти, а основна роль освіти в науці зводиться до збереження і передачі всього створеного наукою.

Наука відіграє значну роль у розвитку суспільства і як особливий соціальний феномен нерозривно пов'язана з усіма сферами життя. Виступаючи однією із форм суспільної свідомості і сферою діяльності людей, їх потреб, інтересів і цілей, наука формує результат – сукупність об'єктивних знань про природу, суспільство і саму людину. Наука виникає на певному етапі

становлення і функціонування суспільства, має відповідну структуру, закономірності та функції.

Поглиблення спеціалізації наукової діяльності має наслідком дисциплінарну перебудову та ускладнення наукового знання, що істотно змінює вигляд освітнього знання, тим самим формує нові освітні моделі: неформальну, дистанційну освіту, віртуалізацію вишів. Все це створює загрози фундаменталізації. Нівелювання системних теорій у сучасному науковому знанні призводить до того, що теоретична наука перестає бути фундаментальною, що тягне за собою відсутність фундаментальності в освіті.

Суспільство, в якому знання стають капіталом і головним ресурсом економіки, ставить високі вимоги до вищої освіти. Нині вітчизняна освітня система слабо зорієнтована на підготовку мислителів та інноваторів, представників креативного класу, здатних створювати конкурентоспроможні інтелектуальні продукти, які б у подальшому забезпечували стабільний соціально-економічний розвиток країни. З посеред іншого, ця проблема має наслідком, в тому числі, і низьку професійну адаптацію випускників вишів на ринку праці.

Знання та інформація розглядаються як головна інтелектуальна основа новітніх інноваційних технологій у сучасній економіці знань з урахуванням низки небезпек і суперечностей поширення сучасних комунікаційних та інформаційних технологій.

У процесі економічного розвитку первинна сумісно-розділена сутність знань модифікувалася, відбуваються процеси розділення та об'єднання, індивідуалізації та усупільнення. Виробництво знань стало самостійною сферою, в якій домінувала тенденція до роздільності, індивідуалізації цього процесу. Сучасне виробництво знань є індивідуально-суспільним явищем, оскільки, з

одного боку, особа, яка його здійснює, виконує суто індивідуальну працю, реалізуючи свої здібності і талант, а з іншого – у своїй діяльності осмислює і переосмислює, фіксує і утілює в життя попередні досягнення людства. Саме в цьому полягають основи подальшої інтеграції науки і освіти.

Економіка знань як системний процес формує таку взаємодію суб'єктів ринкових відносин, за якої споживач знань бере участь у їх створенні, що вимагає модернізації вищої освіти як сфери виробництва, обміну та споживання знань.

Україні необхідно опрацювати й адаптувати до вітчизняних умов світовий досвід розвитку інтеграційних процесів, зокрема, японську модель становлення інноваційної інфраструктури, що дозволить сформувати юридичні, соціально-економічні, культурні та організаційно-інфраструктурні передумови взаємодії науки, освіти й виробництва, орієнтованого на інноваційний розвиток та сприятиме зростанню обсягу знань у сфері вищої освіти.

Суперечності та перешкоди, які на сучасному етапові існують при формуванні ефективної інтеграційної взаємодії науки, освіти та подальшого впровадження результатів їх співпраці у виробництво можуть бути зведені до такого:

- недосконалість правової бази;
- старіння і невідповідність матеріально-технічної бази сучасним потребам наукової та освітньої діяльності;
- стійка тенденція до зменшення чисельності молодих кадрів і скорочення контингенту наукових і науково-педагогічних працівників внаслідок низької оплати їх праці;
- нерозвиненість системи стимулювання дослідницької діяльності в єдності з освітньою;

- систематичне збільшення навчального, аудиторного і позааудиторного навантаження викладачів, що обмежує час на наукові пошуки і неформальну творчу взаємодію із студентами;
- обмеження попиту на інноваційну продукцію;
- невідпрацьованість механізмів фінансування.

Одночасно інтеграційна взаємодія науки і освіти формує позитивні ефекти, які можуть втілюватися у такому:

- розвиток інновацій, формування нових соціальних груп: креаторів, інноваторів;
- трансформація системи відносин у науці, освіті і бізнесі: трансформація від конкуренції і кооперації до форм, які поєднують елементи цих відносин у мережах, партнерства на засадах довіри і соціально відповідальної поведінки;
- зміна підходів до підготовки фахівців для виробництва, наукової сфери, а також для самої освіти за напрямками: спільне вироблення знань (за допомогою створення наукових шкіл, лабораторій, проблемних груп); комерціалізація розробок (запровадження проектно-навчальних груп); неперервне навчання (освіта впродовж життя); диференціація форм та способів отримання знань (у межах формальної та неформальної освіти); вироблення індивідуальної траєкторії навчання (за допомогою вибіркового дисциплін, посилення міждисциплінарності).

Особливу роль у підготовці фахівця до інтегративної взаємодії в різних формах відіграє встановлення інтегративних зв'язків між різними дисциплінами за рахунок логічної наступності тематичних розділів, а також міждисциплінарних аспектів навчальних курсів. Міждисциплінарний підхід дозволяє забезпечити повноту, системність знань, цілісне сприйняття

досліджуваної наукової галузі, що створює базу контекстної відповідності майбутній професії.

В інституційному плані науково-освітня інтеграція має бути спрямована на одночасне розв'язання трьох важливих соціально-економічних завдань: по-перше, надавати вищу освіту, адекватну економіці знань, що забезпечується модернізацією цієї сфери; по-друге, формувати сучасну науку; по-третє, просувати науково-освітній продукт в економіку, комерціалізувати його, що досягається, з посеред іншого, на основі підвищення довіри, а також розширення поля партнерських відносин. Неефективність будь-якого складника призведе до втрати більшої частини соціально-економічного ефекту, на який розрахована інтеграція науки і освіти.

ДОДАТКИ¹

---

¹ Наводиться за даними Державного комітету статистики України.

Інноваційна активність в Україні

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%	млн.грн.							
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

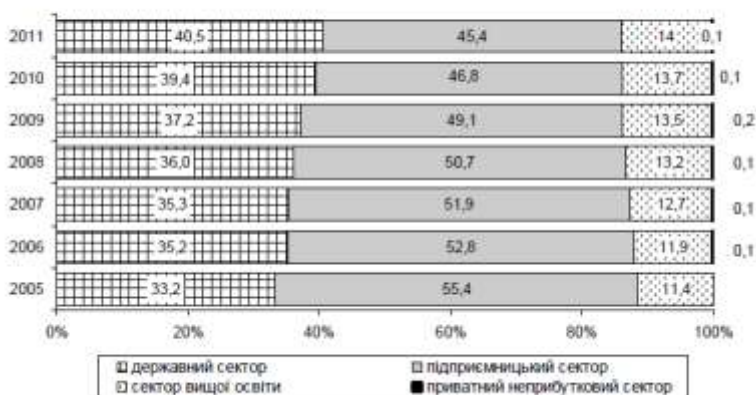
³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи за секторами діяльності

	(тисяч)						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	1510	1452	1404	1378	1340	1303	1255
державний сектор	501	511	496	496	499	514	508
підприємницький сектор	837	767	729	698	658	610	570
сектор вищої освіти	172	173	178	182	181	178	176
приватний неприбутковий сектор	—	1	1	2	2	1	1

Розподіл кількості організацій, що виконували наукові та науково-технічні роботи, за секторами діяльності, %

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи за галузями наук

	(одинаць)				
	1995	2000	2005	2010	2011
Усього	1453	1490	1510	1303	1255
природничі науки	369	404	462	446	440
фізико-математичні	30	35	63	61	56
хімічні	42	41	31	29	28
біологічні	33	34	64	57	60
геологічні	13	13	21	22	25
географічні	4	4	3	11	12
сільськогосподарські	163	186	185	168	161
ветеринарні	12	11	9	11	11
медичні	68	75	79	83	81
фармацевтичні	4	5	7	4	6
технічні науки	905	881	800	576	540
з них					
транспорт	20	21	36	24	20
будівництво та архітектура	73	69	82	46	42
гуманітарні науки	19	25	31	47	45
історичні	9	13	16	26	25
філологічні	4	5	8	11	10
мистецтвознавство	5	6	3	7	7
філософські	1	1	4	3	3
суспільні науки	86	106	143	150	151
національна безпека	....	....	6	4	3
соціологічні	3	3	5	3	3
політичні	1	2	6	6	7
державне управління	....	....	6	5	5
економічні	45	51	70	77	79
юридичні	4	12	14	15	15
педагогічні	31	36	31	33	32
психологічні	1	1	2	4	4
фізичне виховання та спорт	1	1	3	3	3
наукові установи та вузи, що мають багатогалузевий профіль	74	74	74	84	79

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи за регіонами

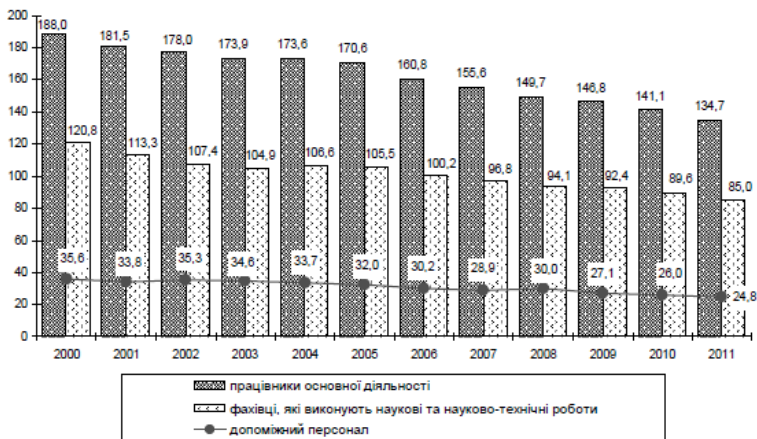
	<i>(одиниць)</i>				
	1995	2000	2005	2010	2011
Україна	1453	1490	1510	1303	1255
Автономна Республіка Крим	46	42	47	44	41
Вінницька	31	31	28	25	24
Волинська	12	17	16	12	12
Дніпропетровська	96	94	109	78	73
Донецька	112	101	81	65	63
Житомирська	17	14	12	9	10
Закарпатська	22	18	21	16	15
Запорізька	56	45	38	33	30
Івано-Франківська	22	18	21	23	21
Київська	38	38	36	36	32
Кіровоградська	18	13	11	15	14
Луганська	51	48	49	41	41
Львівська	80	90	87	82	76
Миколаївська	38	46	41	44	43
Одеська	88	72	74	59	58
Полтавська	27	28	32	24	23
Рівненська	18	18	17	14	13
Сумська	25	25	29	17	18
Тернопільська	15	15	16	14	14
Харківська	207	217	227	198	189
Херсонська	24	26	28	28	28
Хмельницька	10	6	6	6	6
Черкаська	37	33	30	28	28
Чернівецька	17	17	24	24	21
Чернігівська	23	25	22	22	21
м.Київ	305	375	393	333	327
м.Севастополь	18	18	15	13	14

Чисельність працівників наукових організацій

(тис. осіб)

Роки	Працівники основної діяльності	У тому числі фахівці, зайняті науковою та науково-технічною роботою			Допоміжний персонал	Працівники, зайняті науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом
		усього	у тому числі			
			доктори наук	кандидати наук		
1991	449,8	295,0	3,4	27,8	103,1	36,1
1995	293,1	179,8	4,1	22,9	62,8	41,7
2000	188,0	120,8	4,1	17,9	35,6	53,9
2005	170,6	105,5	4,2	17,0	32,0	68,5
2010	141,1	89,6	4,5	17,0	26,0	69,4
2011	134,7	85,0	4,4	16,1	24,8	68,2

Розподіл чисельності працівників основної діяльності за категоріями персоналу, тис. осіб

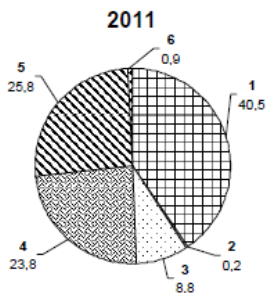
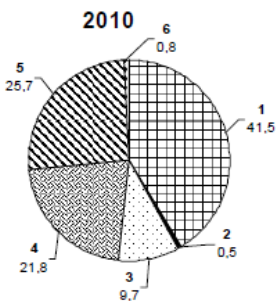
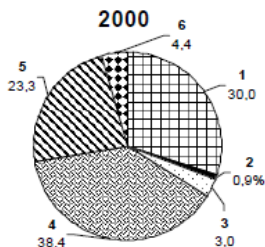
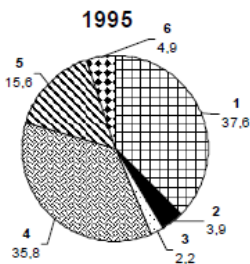
Чисельність працівників наукових організацій за категоріями персоналу та секторами діяльності

		<i>(осіб)</i>			
	Працівники основної діяльності	З них			
		дослідники	техніки	допоміжний персонал	інші
Усього					
2005	170579	85246	20266	32052	33015
2010	141086	73413	16151	26032	25490
2011	134741	70378	14591	24779	24993
у тому числі					
державний сектор					
2005	67629	37947	7027	9432	13223
2010	63307	36661	6288	8404	11954
2011	60834	35751	5524	7848	11711
підприємницький сектор					
2005	91981	38545	12441	21697	19298
2010	67472	28504	9064	16742	13162
2011	64550	27091	8354	16200	12905
сектор вищої освіти					
2005	10969	8754	798	923	494
2010	10303	8246	799	886	372
2011	9355	7534	713	731	377
приватний неприбутковий сектор					
2005	–	–	–	–	–
2010	4	2	–	–	2
2011	2	2	–	–	–

Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт

	<i>(тис. грн.)</i>				
	1995	2000	2005	2010	2011
Усього	651962,0	2046339,0	5160399,8	8995893,9	9591349,5
держбюджету	244896,1	614513,5	1711174,5	3704338,6	3859679,0
кошти місцевих бюджетів	...	...	26473,6	25717,3	25358,3
кошти фондів спеціального призначення ²	53925,2	18582,4	24937,6	48303,6	16903,0
власних коштів	14582,5	61294,6	338484,8	872033,7	841780,3
коштів замовників					
підприємств, організацій України	233375,9	785788,4	1680100,3	1961174,5	2285889,8
іноземних держав	101916,3	477079,1	1258037,9	2315863,6	2478091,2
інших джерел	3266,0	89081,0	121191,1	68462,6	83647,9

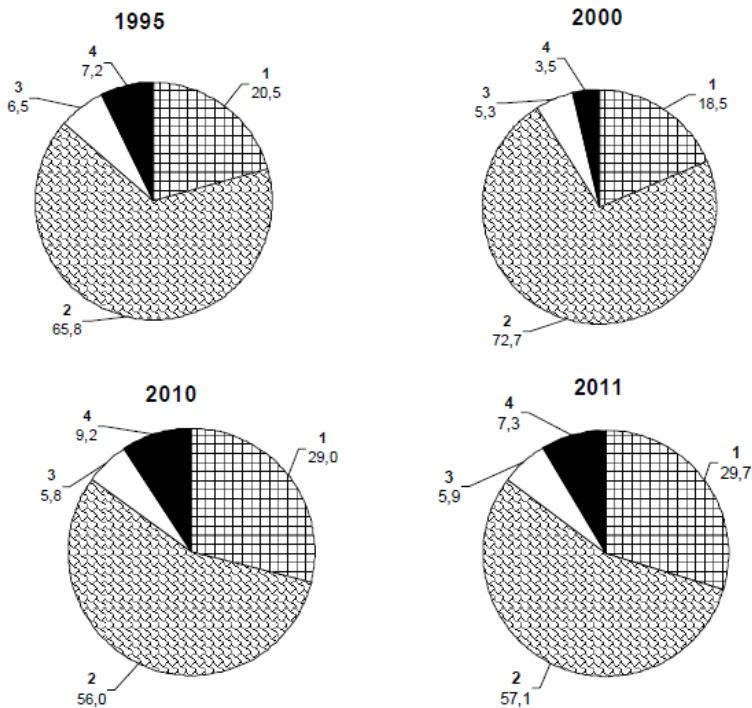
**Розподіл фінансування наукових та науково-технічних робіт
за джерелами фінансування, %**

- 1 – кошти державного та місцевих бюджетів
 2 – кошти фондів спеціального призначення²
 3 – власні кошти
 4 – кошти замовників України
 5 – кошти іноземних замовників
 6 – кошти інших джерел

² До 2010р. – кошти позабюджетних фондів.

Розподіл обсягу наукових та науково-технічних робіт
за секторами науки, %

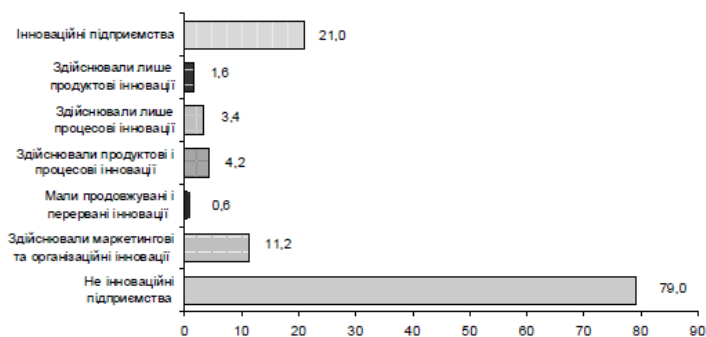

- 1 – академічний сектор
- 2 – галузевий сектор
- 3 – сектор вищої освіти
- 4 – заводський сектор

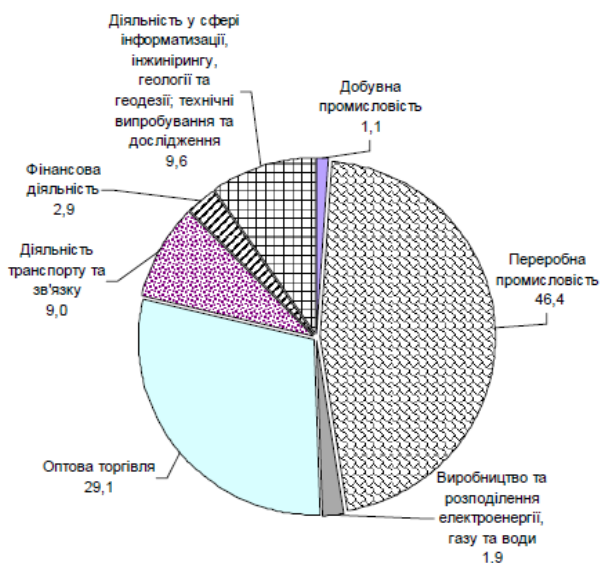
Кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, за видами економічної діяльності

	<i>(одиниць)</i>							
	Кількість підприємств, що реалізували промислову продукцію		Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію		У тому числі			
	2010	2011	2010	2011	продукцію, що була новою для ринку		продукцію, що була новою тільки для підприємства	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Промисловість України	10606	10350	964	1043	270	260	812	882
Добувна промисловість	618	613	17	18	6	4	11	14
добування паливно-енергетичних корисних копалин	256	254	1	1	–	–	1	1
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	362	359	16	17	6	4	10	13
Переробна промисловість	9017	8773	944	1020	264	256	798	863
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	2457	2383	239	268	42	44	220	242
легка промисловість	642	613	35	42	5	6	32	40
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	511	493	30	35	5	6	27	33
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	131	120	5	7	–	–	5	7
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	511	498	28	32	2	4	27	28
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	635	625	30	19	6	3	26	17
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	45	43	3	6	3	3	2	6
хімічна та нафтохімічна промисловість	795	783	112	132	27	30	97	113
хімічне виробництво	358	365	75	93	22	28	63	76
виробництво гумових та пластмасових виробів	437	418	37	39	5	2	34	37
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	823	809	47	42	6	7	45	37
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	787	789	81	85	13	15	74	76
машинобудування	1881	1811	331	351	154	139	240	264
виробництво машин та устаткування	955	927	143	158	68	59	103	122
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	644	610	123	123	54	48	92	92
виробництво транспортних засобів та устаткування	282	274	65	70	32	32	45	50
інші галузі промисловості	441	419	38	43	6	5	35	40
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	971	964	3	5	–	–	3	5

**Розподіл підприємств України за типами
інноваційної діяльності, % до усіх підприємств**

**Розподіл інноваційних підприємств за видами економічної
діяльності у 2008–2010рр., % до усіх підприємств**

ТЕСТИ

1. Сфера застосування людського інтелекту, у якій домінують процесами стають нагромадження й використання знань, що є основною передумовою продуктивної господарської діяльності економічних суб'єктів у постіндустріальному суспільстві – це визначення:

- а) інформаційної економіки;
- б) мережевої економіки;
- в) економіки знань;
- г) інтелектуальної економіки.

2. Основоположником теорії постіндустріального суспільства вважають:

- а) П. Дракера;
- б) Д. Белла;
- в) М. Кастельса;
- г) Ф. Махлупа.

3. За методологією секторного підходу сучасна постіндустріальна економіка включає:

- а) виробничий, науковий, освітній сектори;
- б) передмодерністський, модерністський, постмодерністський сектори;
- в) матеріально-речовий, інтелектуальний, віртуальний сектори;
- г) аграрно-добувний, промисловий, сервісний, інформаційний і знаннєвий сектори.

4. Найзагальнішим поняттям, яке відображає фундаментальну властивість економіки знань є поняття:

- а) інноваційного розвитку;
- б) індустріального виробництва;
- в) екстенсивного зростання;
- г) економічної відокремленості.

5. Для дії сітьового ефекту не характерно:

- а) позитивний зворотній зв'язок, який знаходить свій прояв у зростанні граничної доходності, що виникає у випадку, коли динаміка надходження доходів зростає експоненціально;
- б) оцінка споживачами товару (сітьового блага) дорожче за умови його сумісності з товарами інших споживачів;
- в) вигода від товару безпосередньо підвищується завдяки застосуванню аналогічного товару іншими людьми;

г) виключне право володіння, користування і розпорядження унікальним благом.

6. Врахування зростаючої цінності інформаційної діяльності є характерним для:

- а) інноваційної економіки;
- б) інформаційної економіки;
- в) мережевої економіки;
- г) усі відповіді правильні.

7. У чому виявляється позаекономічний характер взаємодії в рамках відкритого контенту:

- а) жорстка конкуренція між суб'єктами взаємодії;
- б) тенденція до монополізації сфер відносин;
- в) домінування неієрархічних методів організації діяльності;
- г) індивідуалізація процесів виробництва і привласнення?

8. Що обумовлює соціальну спрямованість інновацій як результату взаємодії науки, освіти і виробництва:

- а) поширення наукових знань, умінь, морально-духовних цінностей серед непрямих їх споживачів через відносини з їх носіями;
- б) вузька дисциплінарна спрямованість вищої освіти;
- в) переважання технологічності у наукових пошуках;
- г) зосередження науки на обслуговуванні практики?

9. У чому полягає суперечність сучасного етапу розвитку науки:

- а) у зменшенні ступеня узагальнення на рівнях теорії і законів та у зростанні ступеня концентрації пошуків на рівнях практичних моделей;
- б) у технологічній відсталості та неефективному використанні ресурсів;
- в) у низькому рівні підготовки наукових кадрів та високими вимогами сучасного етапу НТП;
- г) у асинхронності темпів зростання наукового потенціалу та технологічної озброєності виробництва?

10. Знайдіть неправильне твердження:

- а) інтеграція науки, освіти і виробництва є завершеним процесом формування нової якості світового господарства;

- б) інтеграція науки, освіти і виробництва є суперечливим процесом, у якому поряд із додатковими можливостями формуються нові виклики розвитку;
- в) інтеграція науки, освіти і виробництва є нелінійним динамічним та багатовекторним процесом взаємних трансформацій;
- г) інтеграція науки, освіти і виробництва є діалектичною взаємодією при збереженні самостійності.

11. Однією із суттєвих системних проблем сучасної освіти дослідники вважають:

- а) упровадження зовнішнього незалежного оцінювання знань;
- б) посилення диференціації і спеціалізації знань;
- в) транснаціоналізацію освітніх процесів;
- г) технологізацію навчання.

12. Які передумови інтеграції науки і освіти полягають в укоріненні в суспільстві знань, умінь, цінностей, пов'язаних із відтворенням інноваційного потенціалу, усвідомленням ролі науки, освіти та бізнесу, інноваційної культури, наявності ініціативи самих учасників інтеграційних процесів:

- а) політичні;
- б) нормативно-правові;
- в) економічні;
- г) соціально-культурні?

13. Який рівень інтеграції науково-освітніх процесів представлений взаємодією наукових і освітніх структур у межах окремих університетів чи наукових установ:

- а) мегарівень;
- б) мезорівень;
- в) мікрорівень;
- г) макрорівень?

14. Які з перелічених нижче форм не притаманні тристоронній інтеграції (наука – освіта – виробництво):

- а) контракти;
- б) кластери;
- в) технопарки;
- г) бізнес-інкубатори?

15. Організація, для якої дослідження та розробки становлять основний вид діяльності, має назву:

- а) фінансово-промислова група;
- б) бізнес-інкубатор;
- в) технопарк;
- г) наукова організація.

16. Структура, що виникає на підставі угод між фірмами, які проводять наукові дослідження, та фірмами, які займаються комерціалізацією результатів, має назву:

- а) науково-промисловий комплекс;
- б) бізнес-інкубатор;
- в) технопарк;
- г) технополіс.

17. Який з перелічених суб'єктів не є учасником венчурного інвестування:

- а). фонд венчурного інвестування;
- б). підприємство-інноватор;
- в). венчурний капіталіст;
- г). неурядові громадські організації?

18. Що не належить до основних причин, які спонукають підприємства до організації спільних венчурів:

- а). можливість отримати від партнера те, чого фірма не має;
- б). скорочення терміну інноваційних розробок;
- в). отримання доступу до нових ринків;
- г). адміністративні гарантії монопольного панування?

19. До об'єктів інтелектуальної власності належать:

- а) винаходи;
- б) цінні папери;
- в) промислові зразки;
- г) правильні відповіді а) і в).

20. Найповнішим визначенням інтелектуальної праці є:

- а) розумовий прояв будь-яких психологічних процесів, спрямований на засвоєння, відтворення та перетворення наявних у свідомості індивіда інформації, знань та досвіду;
- б) різновид інтелектуальної діяльності, що має мимовільний, спонтанний характер і розкривається у процесах невимушеного

- розмірковування, пригадування, фантазування, мріяння, зосередженості на чомусь, уявного відтворення майбутніх дій тощо;
- в) цілеспрямована діяльність людей зі створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб кожного індивіда і суспільства в цілому;
- г) цілеспрямована інтелектуальна діяльність, що має вольовий, вмотивований характер та здійснюється для задоволення потреб індивіда та/або з економічною метою.

21. Назвіть ознаки, що не відображають специфіку інтелектуального виробництва:

- а) висока частка розумової праці творчого характеру;
- б) певний ступінь новизни створюваного корисного ефекту;
- в) вироблений продукт не набуває форми товару;
- г) здатність накопичуватися в різних формах духовного багатства.

22. Що не належить до соціокультурних факторів впливу на становлення економіки знань:

- а) ментальні риси;
- б) соціальні уявлення;
- в) моральні принципи;
- г) обсяг споживання на одну особу?

23. Які риси не є притаманними західному типу ментальності:

- а) абсолютизація ролі інтелекту;
- б) сцієнтизм у формуванні світогляду;
- в) технократичність мислення;
- г) консервативність та традиціоналізм?

24. У чому знаходиться прояв дія соціокультурних факторів:

- а) у формуванні внутрішнього світу людини;
- б) у специфіці мислення і світогляду людини;
- в) у впливі на мотивацію і поведінку господарюючих суб'єктів;
- г) усі відповіді правильні?

25. Яке з наведених тверджень є правильним:

- а) метою інтеграції освіти, науки і виробництва є забезпечення безкоштовного доступу приватному бізнесу до результатів діяльності державних наукових і освітніх установ;

- б) інтеграція освіти, науки і виробництва – це спільне використання потенціалу освітніх, наукових і виробничих організацій у взаємних інтересах;
- в) держава перекладає фінансування сфери наукових розробок і досліджень на приватний бізнес;
- г) держава перебирає на себе функції з забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень?

26. У чому полягають особливості відносин між державним і приватним партнером в рамках ДПП:

- а) здійснюється приватизація об'єктів державної власності на безоплатній основі;
- б) держава націоналізує об'єкти приватної власності;
- в) відносини власності в проєктах ДПП не змінюються;
- г) держава викуповує у приватного бізнесу об'єкти його власності;
- д) держава розпродает об'єкти державної власності з покладання на приватний бізнес певних соціальних зобов'язань?

27. Соціальне партнерство у сфері вищої освіти формується на рівнях відносин:

- а) між викладачами і науковцями;
- б) між викладачами, науковими працівниками і студентами;
- в) між працівниками системи освіти, студентами і представниками інших сфер суспільного виробництва;
- г) всі відповіді правильні.

28. Неформальними формами освіти не можна вважати:

- а) форми освіти, які здійснюються без участі викладача, через обмін інформацією, знаннями і досвідом;
- б) вільну купівлю-продаж документів про освіту;
- в) форми Інтернет-освіти;
- г) просвітницьку діяльність різного роду організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абалкин Л.И. Логика экономического роста [Текст] / Л.И. Абалкин. – М.: ИЭ РАН, 2002. – 215 с.
2. Авдулов А.Н. Современный этап интеграции науки и производства [Электронный ресурс] / Р. Ф. Авраменко. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/038/920/1219/003Avdulov_1.pdf
3. Авраменко Р. Ф. Требуются Рюрики. Россия всегда вразумлялась Европой, и сегодня нам необходимо новое призвание варягов [Электронный ресурс] / Р. Ф. Авраменко. – Режим доступа : // http://www.ng.ru/ideas/2010-09-13/9_ruriks.html
4. Адамс Г. Воспитание Г. Адамса [Электронный ресурс] / Г. Адамс. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/165370/read#r1>
5. Акерлоф Дж. Экономика идентичности. Как наши идеалы и социальные нормы определяют, кем мы работаем, сколько зарабатываем и насколько несчастны / Дж. Акерлоф, Р. Е. Крэнтон; [пер. с англ. Д. Стороженко]. – М. : Карьера Пресс, 2011. – 224 с.
6. Алиева Н. З. Постнеклассическое естественнонаучное образование: концептуальные и философские основания [Электронный ресурс] / Н. З. Алиева. – Издательство "Академия Естественных наук", 2008. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/7>
7. Андрусенко Ю. В. Соціально-економічна роль капіталізації знань в національній економіці / Ю. В. Андрусенко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3. – С. 211–215.
8. Базилевич В. Д. Интеллектуальная власність: підручник / Віктор Дмитрович Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 687 с.
9. Балацкий Е. Экономическая наука: новые вызовы современности / Е. Балацкий // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 1. – С. 61–67.
10. Бек У. Безработный капитализм [Электронный ресурс] / У. Бек // Der Spiegel. – № 20. – 1996. – S. 140–146. – Режим доступа : <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Beck2.shtml>
11. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Дэниел Белл; [пер. с англ.]. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
12. Бурмака Ю. В. Інвестиції в освіту і науку як джерело зростання капіталізації / Ю. В. Бурмака // Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнського науково-практичного форуму установ НАН України "Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки", 12 – 14 грудня 2012 року. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 284 с.

13. В непослушании детей виноваты гены [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.focus.ua/tech/147072>
14. Вайбер Р. Эмпирические законы сетевой экономики / Рольф Вайбер // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 4. – С. 82–88.
15. Валовое внутреннее счастье – новая экономическая парадигма? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?NewsID=17253>
16. Вареник Н. ЗАГСы будущего: предъявите ваш генетический паспорт! [Электронный ресурс] / Н. Вареник // Зеркало недели. – № 31. – 22 августа 2009. – Режим доступа : <http://www.zn.ua/articles/57662#article>
17. Варнаровский В. Г. Государственно-частное партнерство: теория и практика / В. Г. Варнаровский, А. В. Королев, В. А. Клименко и др. ; Гос. ун-т; Высшая школа экономики. – М. : Изд. Дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 287 с.
18. Введение в философию: Учеб. пособие для вузов [Электронный ресурс] / авт. колл.: Фролов И. Т. и др.; 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2003. – 623 с. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001072/index.shtml>
19. Вельтер Ф. Структуры управления сетевыми сообществами малых предприятий и роль доверия: германо-российское сопоставление / Ф. Вельтер, Т. Каутонен, А. Чепуренко, Е. Мальева // Экономическая социология. – 2004. – Том 5. – № 2. – С. 13–36.
20. Вечканов Г.С. Современная экономическая энциклопедия. – М. : Экономика, 1997.
21. Вікіпедія (вільна енциклопедія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
22. Власов Ф. Б. Социальный капитал и социальная рента цивилизованных межгосударственных институтов взаимодействия [Электронный ресурс] / Ф. Б. Власов. – Режим доступа : <http://plprogect.ru/download/part06–08.pdf>
23. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века. Подходы и практические меры [Электронный ресурс] / Прага, 5–9 октября 1998 года. – Режим доступа : http://www.kbsu.ru/index.php?option=com_content&task=
24. Вэриан Х. Р. Экономическая теория информационных технологий // Социально-экономические проблемы информационного общества / Х. Р. Вэриан. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2005. – С. 214–276.

25. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2006. – 336 с.
26. Глазачев М. Манифест новой экономики [Электронный ресурс] / М. Глазачев. – Режим доступа : http://bigc.ru/publications/other/metodology/manifest_of_new_economy.php
27. Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития / С. Ю. Глазьев. – М : Наука, 1990. – 288 с.
28. Глэдстоун Д. Инвестирование венчурного капитала: Подроб. пособ. по инвестированию в част. компании для получения максимал. Прибыли / Дэвид Глэдстоун, Лаура Глэдстоун. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2006. – 409 с.
29. Гуриев С. Роль экономики в становлении современных общественных институтов [Электронный ресурс] / С. Гуриев. – Режим доступа : <http://www.polit.ru/lectures/2007/03/29/guriev.html>
30. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под редакцией В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
31. Задорожний Г. В. Людська діяльність: зміст і трансформація структури у сучасному господарському розвитку / Г. В. Задорожний, І. В. Колупаєва. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – 158 с.
32. Задорожний Г. В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства / Г. В. Задорожний, О. В. Коврига, В. В. Смолоник. – Х. : ХІБМ, 2000. – 192 с.
33. Задорожний Г. Социальная экономия как формат осознания проблем современной жизнедеятельности личности / Григорий Задорожний // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали другої всеукраїнської науково-практичної конференції. Том 1. – Полтава : Скайтек, 2007. – 180 с.
34. Задорожний Г. В. Иначе возможное как со-творчество человечности (размышления о главном в связи с кризисом экономической науки) / Г. В. Задорожний. – Полтава : Скайтек, 2011. – 259 с.
35. Задорожний Г. В. Неоэкономика как интеллектономика (о цивилизации одухотворенного интеллекта) / Г. В. Задорожний, О. В. Бервено // Социальная экономика. – 2001. – № 2. – С. 23–32.
36. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>

37. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України № 693-VI від 18.12.2008. – Режим доступу : http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=55&law_id=276
38. Закон України "Про інноваційну діяльність" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №36. – Ст. 266 (зі змінами). – Режим доступу : www.vpf.kiev.ua/book/innovac_dijalnist_book.pdf
39. Закон України "Про науково-технічну інформацію" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>
40. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
41. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
42. Извеков Н. Изменение характера труда в условиях современного научно-технического прогресса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nasledie.ru/oboz/N06_99/6_15.NTM.
43. Ильин И. А. О семье / И. А. Ильин // Социальная экономика. – 2004. – № 4. – С. 49–63.
44. Инновационная экономика: необходимость, возможность и факторы развития в России / под ред. Э. П. Дунаева: учебное пособие. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЭИС, 2007. – 273 с.
45. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия перспективы: учебное пособие для студентов вузов / Владислав Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 304 с.
46. Иноземцев В. Л. Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире / В. Л. Иноземцев // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология. – М. : Academia, 1999. – С. 3–64.
47. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: навчальний посібник / С. М. Ілляшенко; [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Суми. : ВТД "Університетська книга"; К. : Вид. Д. "Княгиня Ольга", 2005. – 324 с.
48. Как превратить знания в стоимость: Решения от IBM Institute for Business Value / Составители: Эрик Лессер, Лоренс Пруссак ; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 248 с.

49. Капустин В. С. Сетевые взаимодействия в высшем профессиональном негосударственном образовании как путь к инновационной модернизации российской высшей школы и повышению конкурентоспособности негосударственного сектора образования [Электронный ресурс] / В. С. Капустин. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/kkapustin.htm>
50. Капустин В. С. Экономика знаний в системе негосударственного высшего профессионального образования: проблемы и перспективы развития [Электронный ресурс] / В. С. Капустин. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Капустин20.htm>
51. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
52. Касьянова А. Формирование инновационной экономики как важнейшая задача современной России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kadry.viperson.ru/wind.php?ID=618697&soch=1>
53. Катречко С. Л. Ментальность России и менталитет Западной Европы: сравнительный анализ [Электронный ресурс] / С. Л. Катречко. – Режим доступа : http://www.philosophy.ru/library/ksl/katr_003.html
54. Коченов В. Г. Духовные основы евразийского менталитета [Электронный ресурс] / В. Г. Коченов. – Режим доступа : <http://www.ia-centr.ru/expert/4112/>
55. Кривулин В. А. Междисциплинарность работ К. Поланьи, постнеклассической науки и современного высшего образования [Электронный ресурс] / В. А. Кривулин // Материалы Интернет-конференции "60-летие выхода в свет "Великой трансформации" Карла Поланьи: уроки для России". – Режим доступа : www.management.edu.ru.
56. Кросс-культурная психология. Исследования и применения / пер. с англ. – Харьков : Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 560 с.
57. Кузьмина . А. Трансформация модели семьи и потребностей в социальной защите в условиях социально-демографических и социально-экономических перемен [Электронный ресурс] / К. А. Кузьмина. – Режим доступа : [www.ecsocman.edu.ru/ .../ Kuzqmina._Transformacii_modeli_semqi.pdf](http://www.ecsocman.edu.ru/.../Kuzqmina._Transformacii_modeli_semqi.pdf)
58. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 14–23.

59. Лал Д. Непреднамеренные последствия. Влияние обеспеченности факторами производства, культуры и политики на долгосрочные экономические результаты / Дипак Лал / пер. с англ. Т. Даниловой; под ред. А. Куряева и Ю. Кузнецова. – М. : ИРИСЭН, 2007. – 338 с.
60. Ляско А. К. Финансирование и организация венчурных проектов в высокотехнологическом комплексе (зарубежный опыт) [Электронный ресурс] / А. К. Ляско // Матеріали інтернет-конференції "Сетевые формы межфирменной кооперации: стратегические вызовы и конкурентные преимущества новых организаций XXI века" (10.03.04 – 29.04.04). – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/153809.html>
61. Ляшенко А. И. Родительство и воспитание сегодня – взгляд психолога-практика [Электронный ресурс] / А. И. Ляшенко. – Режим доступа : <http://www.dsmp.mos.ru>
62. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості // Тези доповідей та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 1. Р. 1, 2. – Київ-Луцьк : 1994. – 345 с.
63. Ментальность россиян. Специфика сознания больших групп населения России. – М. : Психологический институт РАН, 1997.
64. Меншиков И. В. Содержание образования: самоорганизация междисциплинарности и проблема управления [Электронный ресурс] / И. В. Меншиков, О. В. Санникова // Материалы международного форума "Проекты будущего: междисциплинарный подход", 16–19 октября 2006. – Звенигород. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/MenSan.htm>
65. Месько В. С. Открытый контент как феномен и модель обустройства общества, базирующихся на знаниях / В. С. Месько, И. В. Куликова, А. А. Мамченко // Открытое образование. – 2006. – № 5. – С. 71–83.
66. Мовсесян А. Современные тенденции становления информационного общества в мировой экономике и России / А. Мовсесян // Общество и экономика. – 2001. – № 6. – С. 32–46.
67. Моисеев Н. О мировоззрении и миропонимании [Электронный ресурс] / Н. Моисеев // Экология и жизнь. – 1999. – № 4. – Режим доступа : <http://www.ecolife.ru/index.shtml>.
68. Нарастить социальный капитал // Эксперт Украина. – 2007. – № 1–2.
69. Неклесса А. Люди воздуха. Повестка нового века [Электронный ресурс] / Александр Неклесса. – Режим доступа : http://www.intelros.org/books/ludi_vozd_1.htm

70. Неклесса А. Настающее настоящее [Электронный ресурс] / Александр Неклесса. – Режим доступа : http://www.intelros.ru/subject/karta_bud/16222-nastayushee-nastoyashee.html
71. Непокупна Т. А. Взаємозв'язок освіти, науки і виробництва та їх роль у розв'язанні глобальних проблем / Т. А. Непокупна, М. І. Яковенко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції "Економічні, правові та соціально-гуманітарні процеси в Україні: теорія, методологія і практика". – Полтава : Інтерграфіка, 2012. – 568 с.
72. Непокупна Т. А. Визначення функцій сім'ї щодо формування людського капіталу / Т. А. Непокупна, Т. В. Бровко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації". Т. 1. – Полтава : Скайтек, 2005. – 264 с.
73. Непокупна Т. А. Людський потенціал: проблеми формування в сім'ї та в освітній сфері / Т. А. Непокупна, О. В. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2007. – № 5. – Т. 1 (95). – С. 47–50.
74. Непокупна Т. А. Національний менталітет і проблема соціальної справедливості / Т. А. Непокупна, Б. О. Шевченко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 22 (100). – С. 37–44.
75. Непокупна Т. А. Проблема формування економіки знань крізь призму західноєвропейського менталітету: досвід для України / Т. А. Непокупна // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2012. – № 5 (157). – 222 с.
76. Непокупна Т. А. Проблеми формування соціального капіталу через призму національного менталітету / Т. А. Непокупна, Т. В. Бровко // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції "Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації". Том. 1. – Полтава : Скайтек, 2007. – 180 с.
77. Непокупна Т. А. Соціокультурні фактори: проблема їх формування у сім'ї та впливу на економічне середовище / Т. А. Непокупна // Збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції "Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації". – Полтава : Скайтек, 2011. – 368 с.

78. Непокупна Т. А. Теоретичні основи формування ціннісних орієнтацій у сучасному економічному середовищі / Т. А. Непокупна // *Materiály VII mezinárodní vědecko – praktická konference "Nastolení moderní vědy – 2011"*. – Díl 4. Ekonomické vědy. Politické vědy: Praha. Publishing House "Education and Science" s.r.o – 80 stran.
79. Непокупна Т. А. Трансформація системи освіти в Україні та проблеми, що її супроводжують / Т. А. Непокупна, С. В. Степаненко // *Materiály VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Wykształcenie i nauka bez granic – 2011"* Volum 11. Ekonomiczne nauki : Przemysł. Nauka i studia. – 80 str.
80. Непокупна Т. А. Трансформація сімейних цінностей (економічний аспект) / Т. А. Непокупна // *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 14 (70). – С. 17–25.
81. Новиков А. Наука и практика сегодня [Текст] / А. Новиков // *Высшее образование в России*. – 2006. – № 6. – С. 16–21.
82. Осипов Г.В., Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Перспективы социокультурной динамики и партнерства цивилизаций. – М. : Институт экономических стратегий, 2007. – 416 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.newparadigm.ru/files/b17r.pdf>
83. Отрицательные черты характера помогают стать лидером [Электронный ресурс] // *Зеркало недели. Украина*. – № 13. – 08 апреля 2011. – Режим доступа : <http://www.zn.ua/articles/79196#article>
84. Павлов М. Система образования для XXI века и создание творческого потенциала человека / М. Павлов, Х. Муштак // *По ту сторону кризиса: модернизационный потенциал фундаментального образования, науки, культуры: Материалы конференции 19–20 апреля 2010 г. / под общей ред. А. Колганова, Р. Крумма*. – М. : Культурная революция, 2010. – 632 с.
85. Панарин А. Дарение и бытие [Электронный ресурс] / А. Панарин // *Православная цивилизация в глобальном мире*. – Режим доступа : http://www.archipelag.ru/authors/panarin_aleksandr/?library=1238
86. Перспективы постиндустриальной цивилизации в горизонте открытой истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://maxbooks.ru/filhis/philis06.htm>

87. Плискевич Н. Экономика и моральные ценности [Электронный ресурс] / Н. Плискевич, У. Хэтчер // *Общественные науки и современность*. – 1998. – № 4. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/data/192/492/1216/004Ekonomika.pdf>
88. Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні / А. Поручник, Л. Антонюк [монографія]. – К. : КНЕУ, 2000. – 172 с.
89. Предупреждение об опасности. Обзор книги Джереми Рифкина "Конец работе: сокращение рабочей силы в глобальном масштабе и начало послерыночной эры" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nasledie.ru/oboz/N3-4_97/016.htm
90. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 6-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2008. – 560 с.
91. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и форм их конвертации / В. В. Радаев // *Общественные науки и современность*. – 2003. – № 2. – С. 5–26.
92. Редіна І. Венчурний капітал в ринковій економіці: монографія / І. Редіна, Н. Ю. Пікуліна. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 124 с.
93. Родина Г. А. Эволюция взглядов на отношения собственности: от "старой" к "новой" экономике / Г. А. Родина // *Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика*. – 2006. – № 4. – С. 23.
94. Рожен А. Ментальный крест – злоумышленник поневоле / А. Рожен // *Зеркало недели*. – 2007. – № 10. – 17 марта. – С. 14.
95. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. №381 Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 р." // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 8. – С. 137–139.
96. Сабуров Е. Инвестиционный климат в образовании / Е. Сабуров // *Общественные науки и современность*. – 2007. – № 1. – С. 5–16.
97. Сабуров Е. Образование и ноосферная экономика / Е. Сабуров // *Общественные науки и современность*. – 2003. – № 4. – С. 5–14.
98. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего / Тайичи Сакайя // *Новая постиндустриальная волна на Западе: антология*. – М. : Academia, 1999. – С. 340–371.
99. Сакс Дж. Уроки новой экономики [Электронный ресурс] / Дж. Сакс. – Режим доступа : <http://www.ng.ru/printed/economics/2000-06-03/4lessons.html>

100. Сахаровский С. Н. Институциональные факторы формирования человеческого потенциала [Электронный ресурс] / С. Н. Сахаровский // Journal of Institutional Studies ("Журнал институциональных исследований"). – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/08/10/1265219852/>
101. Семиноженко В. Региональные акценты и инновационные перспективы "европейского выбора" Украины [Электронный ресурс] / В. Семиноженко. – Режим доступа : <http://www.semynozhenko.net/events/484>
102. Сергеев А. От сигнала к смыслу / А. Сергеев // Вокруг света. – 2010. – № 5 (2836). – С. 78–87.
103. Сетевое взаимодействие – ключевой фактор развития интеграции образования, науки и бизнеса [Электронный ресурс] / В. В. Маковеева. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/354/image/354-163.pdf>
104. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
105. Социальный капитал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tahlil.uz/index.php?id=49>
106. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2011. – 368 с.
107. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т. 1. – Полтава : Скайтек, 2005. – 264 с.; Т. 2. – Полтава : Скайтек, 2005. – 240 с.
108. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Том 1. – Полтава : Скайтек, 2007. – 180 с.; Том 2. – Полтава : Скайтек, 2007. – 160 с.
109. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2009. – 232 с.
110. Степаненко С.В. Віртуалізація як форма дематеріалізації власності / С. В. Степаненко // Социальная экономика. – 2010. – № 3. – С. 137–146.
111. Степаненко С.В. Специфікація та реалізація прав у сфері інтелектуальної власності: теоретико-економічний аналіз / С. В. Степаненко // Економіка і регіон. – 2009. – № 4 (23). – С. 241–249.

112. Степаненко С. В. Актуальні проблеми управління інтелектуальною власністю у вищих навчальних закладах / С. В. Степаненко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – № 12 (137). – С. 164–173.
113. Степаненко С. В. Криза освіти у парадигмі дару О. Панаріна / С. В. Степаненко, Т. А. Непокупна // Соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 118–125.
114. Степаненко С. В. Новітні закони нової економіки / С. В. Степаненко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2006. – № 2 (22). – С. 52–60.
115. Степаненко С. В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки [монографія] / С. В. Степаненко, Л. І. Яковенко // Полтава : Скайтек, 2010. – 208 с.
116. Степаненко С. Історична еволюція поняття "власність" / С. Степаненко // Економіка України . – 2011. – № 9. – С. 76–92.
117. Степин В. С. Теоретическое знание [Электронный ресурс] / В. С. Степин. – М., 1999. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/stepin>.
118. Степин В. С. Философия науки. Общие проблемы / В. С. Степин. – М.: 2006. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5321>
119. Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008. – 368 с.
120. Стрелец И. А. Новая экономика и информационные технологии / Ирина Александровна Стрелец. – М. : Экзамен, 2003. – 256 с.
121. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология; под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia. – 1999. – С. 372–400.
122. Тацуно Ш. Стратегия – технополисы / общ. ред. вступ. ст. В. И. Данилова-Данильяна. – М. : Прогресс, 1989. – 344 с.
123. Тоффлер Э. Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер;

- [пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ; АСТ МОСКВА; Профиздат, 2008. – 569 с.
124. Український менталітет: ретроспективи і перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politicon.iatp.org.ua>
125. Федулова Л.І. Економіка знань : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Любов Іванівна Федулова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
126. Федулова Л. Проблеми стратегічного розвитку інноваційної економіки України [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_11/Fedulov%D0%B0.pdf.
127. Финляндия как экономика знаний. Элементы успеха и уроки для других стран / Под ред. Карла Дж. Дальмана и др.; [пер. с англ.]; Всемирный банк. – М. : Издательство "Весь мир", 2009. – 170 с.
128. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [Пер. с англ.]. – М. : ООО "Издательство АСТ" : ЗАО НПП "Ермак", 2004. – 730 с.
129. Харрисон Л. Кто процветает? Как культурные ценности способствуют успеху в экономике и политике / Л. Харрисон; [пер. с англ. Пинскер Б.]. – М. : Новое издательство, 2008. – 300 с.
130. Херрман Р. Бог, наука и покорность: 10 ученых о теологии смирения / Роберт Херрман; [пер. с англ. С. В. Зубкова]. – М. : АСТ : Астрель, 2007. – 415 с.
131. Хищенко В. Е. Саморганізація: елементи теорії і соціальні приложення [Текст] / В. Е. Хищенко. – М. : КОМКНИГА, 2005. – 224 с.
132. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32–45.
133. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / Анатолій Андрійович Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
134. Шевченко Б. Рівні трактування поняття державно-приватного партнерства / Б. Шевченко // Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету [Текст]. – Полтава : ТОВ "АСМІ", 2011. – 384 с.

135. Шевченко Б. О. Потенціал державно-приватного партнерства як інструмент антикризових заходів / Б. О. Шевченко // Економічний вісник національного гірничого університету. – 2009. – № 1 (25) січень-березень. – С. 17–24.
136. Шевченко Б. О. Теоретичні основи формування партнерських відносин держави й підприємницьких структур у сучасній економіці / Б. О. Шевченко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2007. – № 10 (47). – С. 34–41.
137. Шевченко Б., Яковенко М. Державно-приватне партнерство як інструмент інтеграції освіти, науки і виробництва / Б. Шевченко, М. Яковенко // Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнського науково-практичного форуму установ НАН України "Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки", 12–14 грудня 2012 року. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 284 с.
138. Шрейдер В. В. Индивидуализация высшего образования как фактор становления личности гражданина демократического общества [Электронный ресурс] / В. В. Шрейдер. – Режим доступа : http://www.prof.msu.ru/publ/omsk1/4_15.htm
139. Щетинин В. Человеческий и вещественный капитал: общность и различие / В. Щетинин // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 8. – С. 55–61.
140. Явір В. Бо такий у нас менталітет... [Електронний ресурс] / Віра Явір. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua>
141. Яковенко Л. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань [монографія] / Лариса Іванівна Яковенко, Олександр Володимирович Пашенко. – Полтава : Скайтек, 2011. – 216 с.
142. Яковенко Л. І. Інноваційний розвиток: довіра у функціонуванні венчурного капіталу / Л. І. Яковенко, М. І. Яковенко // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 15. – С. 7–15.
143. Яковенко Л. І. Соціальний запит на модернізацію вищої освіти в період трансформаційних змін / Л. І. Яковенко, О. В. Пашенко, М. І. Яковенко // Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку [Текст]: кол. монографія / за заг. ред. А. О. Задой. – Д.: Державний ВНЗ "НГУ", 2010. – 768 с.

144. Яковенко Л. І. Соціальні інновації в економіці знань / Л. І. Яковенко // Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнського науково-практичного форуму установ НАН України "Проблеми й перспективи розвитку академічної та університетської науки", 12–14 грудня 2012 року. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 284 с.
145. Яковенко Л. І. Трансформації і суперечності освіти / Л. І. Яковенко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава : Скайтек, 2009. – 232 с.
146. Яковенко М. І. Актуалізація соціального партнерства у вищій освіті / М. І. Яковенко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Громадянське суспільство в Україні: проблеми формування та перспективи розвитку". – Полтава, 23–24 травня 2008 р. – 181 с.
147. Яковенко М. І. Інтеграція науки і освіти в економіці знань / Марина Яковенко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки України". Інститут промисловості НАН України (м. Донецьк). – Дніпропетровськ, 2009.
148. Яковенко М.І. Творчий потенціал людини в інтегративній взаємодії науки і освіти / М. Яковенко // Проблемы рынка труда и формирования трудовых ресурсов [Текст] : материалы III международной научно-практической конференции, г Москва, 14 декабря 2012 г. / Ин-т деловой карьеры. – Москва : ООО "НИПКЦ Восход-А", 2012. – 286 с.
149. An Interpretation of the Asian Financial Crisis. Innovation Systems and Economic Performance in Period of Transformation [Електронний ресурс] / Hawaii ICSS, June 2003, 39 pp. – Режим доступу : <http://www.hicsocial.org/Social2003Proceedings/Espen%20Moe.pdf>
150. Andreas Pfiel. Venture capital. New ways of financing technology innovation [Електронний ресурс] / Andreas Pfiel.:Human Development Report Office, 2006. – 23 p. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2001/papers/venturecapital-1.pdf>
151. APEC Symposium on Industrial Clustering For SMEs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apec.org/apec/enewsletter/april_vol8/publication.primar ycontentparagraph.0003.LinkURL.Download.ver5.1.9

152. Clark C. The Conditions of Economic Progress [Электронный ресурс] / Colin Clark. – London: Macmillan, 1957. – 722 p. – Режим доступа до книги : <http://www.questia.com/library/book/the-conditions-of-economic-progress-by-colin-clark.jsp>
153. Communication from the Commission. The Role of the Universities in the Europe of Knowledge [Электронный ресурс] / COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. – COM (2003) 58 final. – Brussels, February 2003. – 23 p. – Режим доступа :
ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/documents_r5/natdir0000038/s_1940005_20030317_144432_GERC031941en.pdf
154. Creating a Technology Hotbed in China: Lessons Learned From Silicon Valley and Israel // Summary Report and Suggestions to the CVCA [Электронный ресурс]. – September 2005, 32 p. – Режим доступа :
<http://search.yahoo.com/search?p=venture+capital+in+china&ei=UTF-8&fr=yfp-t-501-s&pstart=1&b=11view&id=19&Itemid=39>
155. David G. Messerschmitt, Bart Stuck. Effective Communication: The What, Why, and How of Entrepreneurship [Электронный ресурс] // IEEE Signal Processing Magazine. – 2008. – № 105. – Режим доступа :
<http://www.signallake.com/innovation/Entrepreneurship0708.pdf>
156. Enhancing the competitiveness of SMEs: Subnational innovation systems and technological capacity-building policies [Электронный ресурс] / Economic and social commission for Asia and the Pacific, 2007, 389 pp. – Режим доступа :
<http://www.unescap.org/publications/detail.asp?id=1201>
157. Hicks J. Wealth and Wealfare. Collected Essays on Economic Theory. Vol. 1. – Oxford : Basil Blackwell. – 302 pp.
158. Joint Ventures Theory&Practice in the UAE / AL TAMIMI&COMPANY profile [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zu.ac.ae/library/html/UAEInfo/documents/UAEJointVentures.pdf>
159. Masako Aoki. Information and Governance in the Silicon Valley Model [Электронный ресурс]. – Stanford University, 33 p. – Режим доступа : <http://www-econ.stanford.edu/faculty/workp/swp99028.pdf>
160. OECD Work on Innovation – A Stocktaking of Existing work. – OECD Science, Technology and Industry working papers, 2009/2.
161. Philip Shapira. Promoting Innovation for Mature Manufacturing SMEs: US and Japanese Policies Compared [Электронный ресурс]

- / Materials of the EWC/KDI Conference on Restructuring SMEs in the Age of Globalization. Honolulu, July 20– 22, 2005, 32 pp. – Режим доступу : <http://www.cherry.gatech.edu/REFS/TRP-Ref/Shapira-JA-US-SME.pdf>
162. Stepanenko S. V. Education as an intellectual production // Lifelong Learning: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of Int. coop. / arr. N. A. Lobanov; sci. ed. N. A. Lobanov, V. N. Skvortsov; LSU n. a. A. S. Pushkin, Res. Inst. Soc.-Econ. and Ped. Probl. of Lifelong Learn. – SPb. : LSU n.a. A.S. Pushkin, 2011. – Vol. 9. – P. 171–173.
163. What is an Industrial Cluster [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cluster.gr.jp/relation/data/pdf/08_pamph_e/08_01p.pdf
164. What is research park? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aurp.net/about/whatis.cfm>

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКИ І ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір Бурмака Ю.В.

Здано до складання 15.01.2013

Підписано до друку 15.02.2013.

Формат 60x84 1/16. Шрифт Times New Roman.

Друк офсетний. Обл. вид. арк. 6,95. Ум. друк. арк. 12,56.

Тираж 300.

Поліграфічний центр "Скайтек"

м. Полтава, вул. Ливарна 8

Свідоцтво про внесення до держ. реєстру

ДК № 248 від 16.11.2000

I 73 Інтеграція науки і вищої освіти як фактор становлення економіки знань : навч. посіб. / за заг. ред. Л. І. Яковенко. – Полтава : Скайтек, 2013. – 216 с.